

BALOGH

Börtönügyi Viszonyaink Reformjahoz

1888

VE
RI
TAS

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXIX. IV. KÖTET, 6. FÜZET.

BÖRTÖNÜGYI VISZONYAINK REFORMJÁHOZ.

IRTA

Dr BALOGH JENŐ.

FELOLVASTATOTT A MAGYAR JOGÁSZEGYLETNEK 1887 ÉVI NOVEMBER HÓ 26-ÁN TARTOTT TELJESÜLÉSÉBEN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1888.

Uraim!

Engedjék meg, hogy mielött tulajdonképeni tárgyamra áttérek, pár szóval megkiséreljem, ha nem is kimenteni, legalább megmagyarázni azt a csakugyan nagy merészséget, hogy egy ilyen fontos, nagy terjedelmű, évek tapasztalatát kivánó és az újabb időben nálunk csaknem teljesen elhanyagolt tárgynak fejtegetésébe bocsátkozom, mint *börtönügyi viszonyaink reformjának kérdése.*

Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy ezt a vakmerő kisérletet igénytelenségemnek teljes tudatában teszem. És nem is vállalkoztam volna reá, ha évek óta nem várnám hiába azt, hogy nálam sokkal hivatottabb, sokkal képzettebb és sokkal tekintélyesebb szakférfiak egyszer, végre-valahára, nálunk is, újból szőnyegre hozzák ezt a kérdést.

A remény, mely eddig a hallgatásban megnyugtatott, nem teljesült, s ez okból végre is bátorságot vettem magamnak a merész lépés megtételére.

És erre nemcsak az Önök jóindulatú elnézésének reménye, hanem még az is bátorít, hogy ilyen nagy terjedelmű, nagy fontosságú kérdéseket, mint a minő mai igénytelen előadásom tárgya, *egyetlen egy ember,* — legyen bár az a legkiválóbb szakférfiú, — úgy sem képes eredményesen felkarolni.

Ide az egész szakközönségnek *érdeklődése,* a szakközönség egy jelentékeny csoportjának *hathatós közremüködése,* és mondhatnám az egész művelt társadalomnak legalább is *jóakarata* szükséges.

És ismerve azokat a magas színvonalon álló, sok oldalú

eszmecseréket, melyek a kiváló szakférfiaknak e díszes egyesületében, korábban, más-más tárgyak felett, elhangzottak, az a remény kecsegtet, hátha ennek az igénytelen előadásnak jutna osztályrészeül az a szerencse, hogy börtönügyünk reformjának nagy kérdését akár itt az egylet körében, akár a szaksajtóban ismét életre ébreszsze.*

Tudom, hogy ez egyáltalában nem volna e gyarló felolvasásnak érdeme, hanem a környezeté, melyben az tartatott.

Ez a szerény előadás csak azt a szerepet töltené be, a mit a kavics, mely a nyugvó tó sima tükrébe dobva, mind szélesebb körben, messze elható hullámgyürűket kelt; ezek a gyenge szavak olyanok volnának, mint egy magas hegyekkel szemben, kedvező természeti fekvésben, elhangzott felkiáltás; — nem a saját érdeme, de a környezeté, hogy *visszhangra talál.*

***

Bevezetésül még két körülménynek kijelentésével tartozom.

Az egyik az, hogy *nem czélom* ezúttal hazai *börtönügyünk jelenlegi állapotát behatóbban ismertetni.* Volt ugyan alkalmam hazánk különböző részeiben fegyházaink, börtöneink, fogházaink egyikét, másikát megtekinteni, de eddig szerzett tapasztalataim alapján jelenlegi börtönügyi viszonyainkról legfelebb csak általános képet nyújthatnék és ezt annál kevésbé szándékozom tenni, mert a tényleges állapotok feltüntetése egyáltalában nem illenék bele az egyletben eddig tartott előadások keretébe.

* Az a remény, melyet ez igénytelen előadás megtartásakor kifejeztem, hogy a börtönügyi reform kérdése rövid idő alatt ismét szőnyegre kerül, nem volt csalóka. Az egyesület néhány igen kiváló tagjának kezdeményezésére, az egylet választmányának hathatós támogatásával és hatása alatt annak az alább többször említendő, nagyfontosságú és maradandó érdemű jelentésnek, melyet a főügyészek, a főfelügyeletük alatt álló fogházak állapotáról az igazságügyministeriumhoz intéztek, — szóval mind olyan körülmények folytán, a melyekben e szerény felolvasásnak *semmi része nincs,* — még az 1888. év elején megalakúlt a magyar jogászegylet börtönügyi bizottsága, mely már amaz idő alatt is, mely ez igénytelen előadás megtartásától annak sajtó alá rendezéséig eltelt, jelentékeny eredményeket tud felmutatni.

A jelenlegi viszonyok vázolásában tehát csak a legfőbb hiányok feltüntetésére fogok szorítkozni és erre is csak azért terjeszkedem ki, mert ez elkerülhetetlenül szükséges arra, hogy betölthessem tulajdonképeni feladatomat: *elmondhassam igénytelen egyéni nézeteimet arról, hogy a létező állapotoknak,* — úgy vélem, mindenki által egyformán szükségesnek tartott, — *reformja mily irányokban volna eszközlendő.*

A másik, a mit ki kell jelentenem, az, hogy iparkodni fogok *objectiv* maradni, és sem dicsérni, sem recriminatiókkal előállani nem szándékom.

Annyival kevésbé akarom ezt tenni, mert valóban nehezen tudnám megmondani, hogy *mi az oka annak a teljes elhanyagolásnak,* melyben a börtönügy kérdése nálunk újabban részesül? *Kedvezőtlen pénzügyi helyzetünk-e,* melynek hangoztatásával minden idevonatkozó reformjavaslatot, minden javításra törekvő kezdeményezést elnyomni szoktak? Vagy szakembereinknek más, szintén fontos kérdésekkel: az anyagi büntető törvénykönyv megalkotásával, a megalkotottnak feldolgozásával és a büntető eljárás codificálásával való elfoglaltsága? Vagy végre *az a szinte páratlan közöny, melylyel hazánkban a művelt, laicus közönség börtönügyünk reformjának kérdése iránt viseltetik?*

Részemről, — habár nem tagadom, hogy mind a három körülménynek nagy befolyása volt a börtönügyi kérdéseknek hazánkban való nagy elhanyagolására: *erre a legutóbbira* és ezzel kapcsolatban a nálunk, — fájdalom, — még mindig jelentékeny tért foglaló *reactionarius irányra* merem róni a felelősség súlyát az e téren valóban sajnos állapotokért.

De természetes, hogy akkor, midőn hazánkban igen sokaktól még mindig a raboknak túlságos elkényeztetéséről hallunk panaszkodni; midőn nálunk igen sok, és pedig komoly számba menő, művelt ember is, annyira el van maradva a felvilágosodásnak több mint egy század óta folyton előre törő irányától, hogy annak öntudatára sem emelkedett, hogy a szabadságvesztés büntetés ma már kétségtelenül nemcsak a legfontosabb, de az összes többi büntetésnemeket háttérbe is szorító büntetési nem; midőn ennek ellenében a hazai közönségnek egy jelentékeny része még mindig a derest és a kalodát emlegeti azoknak

az úgynevezett «régi jó időknek» vissza óhajtandó emléke gyanánt: akkor ettől a közönségtől, ettől a fölfogástól a börtönügy és annak haladása iránt nem lehet érdeklődést várni.

Kétségtélenül épen oly csodálatos, mint sajnálatos jelenség ez a 40-es éveknek ama nagy mozgalmaival szemben, melyekben épen a börtönügy vagy, mint akkor nevezték: a fogházjavításügye tekintetében egy Eötvös József, Szalay László, Szemere Bertalan, Lukáts Móricz és annyi más jelesünk lépett az irodalmi harczosok közé; midőn még a maradiság miatt sokat ócsárolt vármegyék is választmányokat küldtek ki e kérdés tanulmányozására; midőn a börtönügyi reform az egész művelt közvéleményt foglalkoztatta, és törvényhozásunk alsó háza az anyagi és alaki büntetőjog mellett a börtönügynek *önálló* helyet biztosított a codificatióban! *

Eszem ágában sincs tagadni azt, hogy ma a börtönügy terén sokkal, *igen sokkal előbbre vagyunk, mint a 40-es években.* De épen oly tagadhatatlannak tartom azt, hogy *a haladásnak ez ideig elért fokán megállani, illetőleg csak abban a a lassú arányban haladni, a mint eddig tettük, nem más: mint büntető igazságszolgáltatásunk gyakorlati eredméngeinek veszélyeztetése.*

Mert — s ezt hazai közönségünk egy részének előbb érintett, illiberális felfogásával szemben nem lehet eléggé hangsulyoznom — **a börtönügy kérdése nem humanitárius, hanem igazságszolgáltatási és büntetőpolitikai kérdés.**

Azok, kik a modern fegyházakban és börtönökben a fegyenczek és rabok elkényeztetésére rendelt intézeteket látnak, — valószinűleg azért, mert egyetlen egyet sem néztek meg belülről, — azok feledik, hogy még 110 év előtt, a mikor Angliában John Howard «State of Prisons»-jával és utána Európa minden

* Ezzel szemben korunkban, egész a legutóbbi időig, azt kellett tapasztalnunk, hogy nehány kiváló szakemberünk állandóan és fáradhatatlanúl foglalkozott ugyan *egyes* börtönügyi kérdésekkel, de börtönügyi viszonyaink jelen állapotát, annak egészében, egyik hazai szakember sem, hanem csak a monarchia másik államának kitűnő szakférfia: dr. Mayer Salamon kormánytanácsos, bécsi egyetemi tanár tette tanulmány tárgyává, a kinek börtönügyünk reformjának szőnyegre hozatala körül valóban elévülhetlen érdemei vannak.

művelt államában egy-egy lelkes szakember, különböző munkáikkal, ráutaltak a börtönök borzasztó állapotára, még akkor sem egyedül a részvét és sajnálkozás sugalmazták korszakalkotó műveiket. Ellenkezőleg éles szemük már akkor felismerte, hogy *a börtönöknek rendezetlen állapotában a közbiztonságra, magára a társadalomra és az államra óriási veszélyek rejlenek*, mert a szabadságvesztés büntetés, ha nem kellően hajtatik végre, alig más, mint *a gonosztevők iskolája.*

Én sem emberiességi szempontból tartom elkerülhetlennek börtönügyi viszonyaink mielőbbi reformját, hanem szükségesnek tartom ezt azért, *mert a jelenlegi állapotok mellett*, nem mondom mindenütt, hanem *a legtöbb helyütt, a szabadságvesztés büntetésnek egész hatása van veszélyeztetve.*

Teljesen igazat adok LIVINGSTONE-nak, midőn azt mondja, hogy a szabadságvesztés büntetések végrehajtására rendelt intézeteknek szerkezetétől és igazgatásától függ az egész büntető rendszer sikere.

Természetesen ez a büntető rendszer csak akkor próbálható ki, csak akkor bizonyulhat jónak, vagy rossznak, ha következetesen, a maga egészében végrehajtatik.

A büntető törvényünkben elfogadott büntetési rendszernek végrehajtása pedig jelenleg puszta illusio. E rendszer, — a mint az alábbiakban, azt hiszem — fájdalom — ki fogom mutatni, *csak a papiron van meg.*

A valóságban csak a büntető törvénykönyvnek 52. §-a érvényesül, mely szerint: «a szabadságvesztés büntetések addig, míg azok végrehajtására a jelen fejezet határozatainak megfelelő intézetek nem szerveztetnek, *a fennálló szabályok szerint foganatosítandók*».

Ez a rendelkezés kétségtelenül nem érthető és nem is magyarázható máskép, mint akként; hogy a kedvezőbb idők beálltáig a szabadságvesztés büntetés mindenütt úgy foganatosítandó, *a mint azt a helyi viszonyok megengedik.*

És a dolog a valóságban tényleg így is alakul.

A büntettekről és vétségekről szóló büntető törvénykönyv 20. §-a (helyesen-e, vagy helytelenül, annak vizsgálata most nem tartozik feladatomhoz, mert hisz nem büntetési rendszerünknek, hanem börtönügyi viszonyainknak reformjáról

szólok), felállítja a szabadságvesztés büntetésnek *négyféle-nemét.*

Ezek közől az egyik: az államfogház, — custodia honesta gyanánt szolgáló és különben is csak kevés büntetendő cselekményre szabott *különleges büntetési nem,* — a valóságban is a törvény rendeleteinek megfelelőleg hajtatik végre.*

De köztudomásszerűleg ez a büntetési nem a gyakorlatban az eseteknek elenyésző csekély számában, a többi büntetési nemekhez arányítva teljesen eltörpülő kis százalékban fordúl csak elő. Azt tehát további fejtegetéseimnél bátran figyelmen kívül hagyhatom.

A szabadságvesztés büntetésnek törvényeinkben felállított *másik három neme:* a fegyház, börtön és fogház,** melyek foko-

* Hazánkban jelenleg tudvalevőleg *két államfogház* van, az egyik *Váczon,* a másik Naszódon (Erdélyben). Az előbbi a *váczi fegyház igazgatójának* vezetése alatt áll, de természetesen a fegyháztól elkülönített helyiségben (jelenleg a fegyházzal szemben fekvő és magán tulajdont képező *bérházban*) van elhelyezve; az utóbbit a *naszódi kir. járásbiró* igazgatja. Mindkét intézet az igazságügyminiszterium főfelügyeletének van közvetlenül alá rendelve. Ez államfogházak befogadási képessége teljesen megfelelő és a helyiségek könnyen megengedik az államfoglyoknak a büntető törvény 35. §-ában elrendelt éjjeli külön elzárását is. (Váczon 11 szoba van az intézetben és rendesen csak néhány (2—4) letartóztatott. A naszódi államfogházban oly csekély számú fogoly fordul meg, hogy ez okból ez intézetnek teljes megszüntetése van tervben. L. A magy. kir. igazságügyminiszterium működése 1875—1887. Közzéteszi a magy. kir. igazságügyminiszterium. Első könyv (Budapest, 1888) 163 l. — A megszüntetésnek egyik oka abban is rejlik, hogy «Naszód földrajzi fekvésénél és egyéb viszonyainál fogva nem mutatkozik alkalmasnak arra, hogy államfogház székhelye legyen».) Szóval a teendő intézkedéseket az államfogházak tekintetében abban foglalhatjuk össze, hogy a naszódi intézet, mint szükségtelen, megszüntetendő a fennmaradt *egy* államfogház pedig a bérház helyett *állami épületben* lesz elhelyezendő. Szükséges ez már *takarekossági szempontból* is, mert a jelenleg használatban levő helyiségért aránylag magas bérösszeg fizettetik és ennek daczára a helyiség mégsem teljesen megfelelő.

** Hogy büntető törvénykönyvünk minő fontosnak találta a különböző büntetésnemek *intensiv* sulyosságában rejlő fokozatos különbséget, azt világosan mutatja a 93. §. intézkedése, mely szerint «határozott ideig tartó *fegyház helyett,* a rendkívüli enyhítő körülmények fenforgásának esetén kivül is, *börtön* állapítandó meg, ha a bűnös aggkoránál,

zatos súlyosságának megkülönböztető ismérveit a büntető törvénykönyv és a szabadságvesztés büntetés végrehajtása tárgyában kibocsátott miniszteri rendeletek gondosan írják körül, *az eseteknek igen jelentékeny számában valójában csak a birói itéletekben lesz így elkülönítve.*

Tényleg nem egyszer fordúl elő az az eset, hogy a fegyházra *itélt* egyén, valamely kerületi börtönben, vagy törvényszéki fogházban, a *rabbal, fogolylyal, sőt vizsgálati fogolylyal van együvé zárva,* és így a szabadságvesztés büntetés legsúlyosabb nemére (talán életfogytiglan) elitélt egyén ugyanolyan elbánásban részesül, mint az, a kit még csak gyanúja terhel valamely büntetendő cselekménynek!

Az meg épen az esetek túlnyomó számában jön elő, hogy a vétség miatt *fogházra* és a kihágásért *elzárásra* itélt egyén (tehát két, alapjában különböző büntetendő cselekményért, különböző két törvény alapján, kétféle, lényegileg különböző büntetési nemre itéltek), *a járásbirósági fogházban, ugyanabban a zárkában és teljesen egyenlő bánásmód mellett töltik ki a büntetést!*

És ennél a szembeszökő visszásságnál nem kisebb baj az sem, hogy *büntetési intézeteink jelenlegi állapota mellett, a legsúlyosabb büntetési nemtől kezdve, lefelé a puszta elzárásig, szó*

vagy testi gyengeségénél fogva a fegyházbüntetés egyáltalában (hozzátehetjük: viszonyítva a börtönhöz is) tulságosan súlyosnak mutatkoznék. Ez esetben azonban *a börtönbüntetésnek tartama:* a határozott ideig tartó fegyházbüntetés legmagasabb mértékéig emelhető». Minő satyra, hogy a törvényhozás szemei előtt lebegett *enyhítés* nemcsak hogy az esetek egy jelentékeny részében frappansan meghiusíttatik, (mert a fegyház helyett börtönre itélt egyén valamely kerületi börtönben együvé van zárva a fegyházakból kiszorult fegyházra itéltekkel és ugyan olyan elbánásban részesül, mint ezek), hanem a valóságban mindig *ketszeres sulyosbitásra* szolgáltat okot, *mert a kerületi börtönökben es törvényszeki fogházakban letartóztatottak,* — mint az alábbiakban látni fogjuk, — általában, de különösen az egészségügyi tekintetek és élelmezés tekintetében (melyek az aggkorú, vagy testileg gyenge elítéltre nézve első sorban fontosak), *határozottan kedvezőtlenebb helyzetben vannak mint a fegyházban levők,* mert továbbá az elitéltnek (az *állítólagos* enyhítés fejében) büntetése is fölemeltetett. Ezt a legnagyobb fokban sajnálatraméltó visszásságot tehát csak olykép lehet jelenleg elkerülni, ha a biróságok — habár törvényellenesen — sohasem alkalmazzák a 93. §-t.

sem lehet a törvényben elfogadott büntetési rendszer gyakorlati végrehajtásáról.

Jelenlegi építkezési viszonyaink feltárásánál az alábbiakban, — sajnos, — bő alkalmam lesz ez állításomat, részletes adatokkal, a büntetés végrehajtásának minden fokozata tekintetében beigazolhatni.

Itt csak arra az óriási (még ez a jelző is nagyon kevéssé jellemző) bajra utalok, mely e körülményből ered és a melyre itt, e tisztelt egylet körében, szakférfiak előtt, szükségtelen bővebben rá mutatnom.

Elegendő hangsulyoznom azt, hogy a *szabadságvesztés büntetés valamely vezéreszmére visszavezethető rendszer és e rendszernek következetes keresztülvitele nélkül ma már nem is érdemli meg a büntetés nevét.**

Lejárt és bizonyára soha többé nem tér vissza a *szabadságvesztés büntetés végrehajtására* használt ódon várak, a nyirkos üregek, az ólomkamarák, a földalatti nedves és sötét helyiségek barbár kora.

A szabadságvesztés büntetés czélját ma nem képezi többé a puszta testi sanyargatás, a letartóztatottak lassú, kínos megölése. A büntetés végrehajtását nem meríti ki többé *a közös elzárás* valamely lehetőleg egészségtelen helyiségben; a sza-

* Igen szépen és találóan mondja erre nézve tudományunk egyik legkiválóbb tekintélye, a nagy érdemű és kitünő müncheni tanár: Holtzendorff: «a vezérlő büntetési elv helyes megállapítása sokkal fontosabb a büntetési intézetek igazgatóságára nézve, mint a törvényhozás vagy a biró számára. A büntető törvényhozás, könnyen érthető okokból, hallgat az elvi jelentőségű előkérdések tekintetében, mert nem feladata elméleteket formulázni. Ép így nem kell a birónak se nyilatkozni arról, hogy a büntetési nem, vagy a büntetési mérték megállapításánál abstract tantételt akar-e követni. A mi azonban a biró és törvényhozás számára csak abstract probléma, az a büntetési intézet igazgatóságára nézve konkrét feladat. Működésének teljesen másképen kell alakulnia a szerint, a mint egyik vagy másik rendszer alapján áll. És ha nem tudja: miért kell büntetni: akkor a büntetés végrehajtása teljesen a levegőben lebeg». Dr. Franz v. Holtzendorff und dr. Eugen v. Jagemann: «Handbuch des Gefängnisswesens». I. Bd. (Hamburg, 1888) III. Buch: «Die rechtlichen Principien des Strafvollzugs» von HOLTZENDORFF 383—384. l.

badságvesztés büntetés más *több, magasabb, nemesebb* valami, mint a szabadságnak puszta elvonása, minden okszerű kezelés, minden szakavatott bánásmód *nélkül.*

S az állam, a törvényhozás bizonyára nem álhumanitárius tekintetekből szakított a régi (rendszernek nem is nevezhető) végrehajtási módozattal, *hanem felhagyott ezzel a saját és a társadalomnak szembetünő érdekében, elkerülhetlen szükségből.*

Szakított évszázadoknak sötét hagyományaival azért, mert fölismerte, hogy a büntetési intézet nevét meg nem érdemlő régi börtönök szerencsétlen lakóit a közös elzárásban, minden javítási, megtérítési kisérlet nélkül eltöltött, kényelmes henyélés, elrettentés helyett, valóban megrögzött gonosztevőkké képezi ki és ezzel visszacsábítja a bün útjára; felismerte, hogy a büntetés végrehajtásának régi módja mellett az elitélteket, ha azok ismét visszakerülnek a börtönbe, a szenyny, a tiszta levegő és a tápláló élelem hiánya valamikor elpusztította ugyan, de addig, valahányszor az elkövetett újabb büntetendő cselekményért rájuk szabott büntetés kiállása után kiszabadultak a börtönből, mint megrögzött, szokásszerű gonosztevők örökös rémületben tartották az egész társadalmat.

S ezért nem birom én megérteni, hogy a modern büntetési rendszereknek folytonos ócsárlói, az elitéltek dédelgetéséről panaszkodók nem látják át, vagy inkább nem akarják átlátni azt, *hogy a kikényszerített tisztaság, a szoros rendhez és folytonos munkára szorítás, a letartóztatott ténykedésének, időtöltésének éjjel-nappal szigorú ellenőrzése, az erkölcstelen és elvadító társalgások és érintkezések gondos megakadályozása ezerszerte elrettentőbb, félelmesebb büntetés a gonosztevők állandó osztályára nézve* a régi állapotoknál és hogy a jelenlegi rendszer, az elitéltek munkaerejének kihasználása által, egyuttal összehasonlíthatlanúl előnyösebb az államra is.

De a főkülönbség a két korszak közt mégis az, hogy a modern büntetési rendszer az elitéltet nemcsak bünteti, hanem egyszersmind nevelni, erkölcsileg javítani törekszik, ellenben a régi végrehajtási módozat erkölcsileg csak ártott, csak rontott.

És a reactionárius irány a modern büntetési rendszer népszerűtlenítése tekintetében bizonyára el fogja veszteni hatását, ha — a műveltség haladásával — a társadalom kebelében álta-

lános öntudatra emelkedik annak ismerete, hogy a modern büntetőjog egyáltalában nem hyperhumanus, ideális alapelveket tart szem előtt, hanem fő kelléke: *akként szervezni* a fő büntetési nemet: *a szabadságvesztés büntetést, hogy az egyrészt elrettentő rossz gyanánt tekintessék, másrészt képes legyen az elitéltet erkölcsileg oda nevelni, hogyha bensőleg nem is javul meg, legalább megtanulja tiszteletben tartani és ezentul meg is tartani az állam büntető törvényeit.*

Ennek az erkölcsi nevelésnek fő eszköze a munka és az elitélttel való okszerű elbánás: annak erkölcsi, lelki tanítása; nélkülözhetlen előfeltétele pedig valamely egyöntetű alapra fektetett *büntetési rendszer* végrehajtása.

A börtönügy mai fejlődési fokán nem birjuk ugyan még kifogástalanul meghatározni a büntetési rendszer minden részletét: sőt valószinűleg sohasem fog felállítható lenni absolut, minden népnél egyformán helyesnek mutatkozó büntetési rendszer, de szakemberek előtt ma már kétely tárgyát sem képezheti az, hogy *a szabadságvesztés büntetésnek rendszertelen végrehajtásából siker egyáltalában nem következhetik be, ellenkezőleg csak hátrány: a még erkölcsileg mélyre nem sülyedt elitélteknek teljes megromlása, a visszaesők számának folytonos növekedése lesz az eredmény.*

Nálunk pedig jelenleg *a szabadságvesztés büntetés, a kedvezőtlen építkezési viszonyok következtében, a véletlennek oly óriási befolyása mellett,* a különböző helyek szerint *annyi lényeges eltéréssel* és — két nagy büntetési intézetet: a soproni fegyházat és a szegedi kerületi börtönt kivéve — *a törvény és a börtön rendtartások intézkedéseinek, a helyiségek követelte oly mérvű figyelmen kívül hagyásával hajtatik végre,* hogy nem is lehet szó valamely büntetési rendszer következetes keresztülviteléről.

Szakemberek egyet fognak érteni valamennyien abban, hogy *ez egyértelmű a büntetés hatályosságának legnagyobb mérvű veszélyeztetésével, vagy épen megsemmisítésével.*

Mint már érintém, e sajnos körülményt *a szabadságvesztés büntetés végrehajtására rendelt intézetek elégtelensége és hiányos építkezési módja* idézi elő.

I.

Büntetési intézeteink építkezési viszonyai.[1]

A fegyházbüntetés végrehajtására hazánkban nyolcz fegyház (és pedig hét férfi fegyenczek és egy női elitéltek letartózta-

[1] I. *Börtönügyünk történeti fejlődése* tekintetében v. ö. *a budapesti és a marosvásárhelyi kir. főügyészeknek jelentését* a főfelügyeletük alatt álló *fogházak állapotáról* 1872—1886. (Budapest, 1887) 8—10. l. — Tóth Lőrincz: «Fegyházi tanulmányok. I. Az illavai fegyház». (A társadalmi tudományok köréből kiadott akadémiai értekezések közt VIII. köt. 2. szám, Budapest, 1885). 4—10. l. — Dr. László Zsigmond; «Les institutions pénitentiaires du royaume de Hongrie et leur développement dans le siècle XIX». (Jelentés az 1885. év november havában Rómában tartott harmadik nemzetközi börtönügyi kongresszusra, — közzétéve ennek évkönyvében: «Actes du congrès pénitentiaire international de Rome». Tome II. Partie 1-re és külön lenyomatban is. Róma, 1887), 3—19. l. — Az alkotmány visszaállítása óta beállt *újabb fejlődésről* lásd «A m. kir. igazságügyminiszterium működése 1875—1887. Közzéteszi a m. kir. igazságügyminiszterium». Első könyv. (Budapest, 1888.) 150—169. l. A törvényszéki és járásbirósági fogházaknak a 70-es évek közepén mutatkozó állapotát igen behatóan és szakavatottan ismerteti dr. Székely Ferencz budapesti kir. főügyészi helyettesnek nagy feltünést keltett, kitünő értekezése: «Börtönügyünk jelen állapota». l. a «Magyar igazságügy» I. kötet 2. füzetének 101—127. l. (Budapest, 1874).

II. *A jelen állapotokat feltüntető adatokat* tartalmazzák: az igazságügyminiszterium működéséről szóló, fennebb idézett dolgozat I. könyv 152—169. l. II. könyv (Statisztikai táblázatok 2-ik füzet. Budapest, 1888.) 224—273. l.; továbbá a törvényszéki és járásbirósági fogházak tekintetében a fennebb idézett főügyészi jelentés 12—76. l. és az ahhoz mellékelt igen részletes és nagy pontossággal kidolgozott statisztikai táblázatok 79—211. l., végül dr. László Zsigmond tanulmánya: «Le systéme pénitentiaire progressif en Hongrie» (külön lenyomat a «Bulletin de la commission pénitentiaire internationale» új folyamának [St.-Petersbourg et Neuchatel, 1887.] harmadik füzetéből) 3—37. l. és dr. Franz von Liszt értekezése: «Geschichte und Stand der Gefängnissreform in Ungarn», a Holtzendorff és Jagemann-féle Handbuch des Gefängnisswesens (Hamburg, 1888.) I. kötetének 157—263. l. (nehány kisebb tévedéssel).

Ezenkívül a részletek tekintetében is nagy becsű adatokat tar-

tására); a börtönbüntetés végrehajtására a *szegedi* **csillagbörtön** és az igazságügyminiszterium részéről még 1880-ban kijelölt és a «kerületi börtönök» helyét pótló *huszonöt* törvényszéki fogház; [2] a *fogház*-büntetés kitöltésére *negyvenkét* törvényszéki fogház, valamint *háromszáznyolczvan* járásbirósági fogház; a járásbiróságok hatáskörébe utalt kihágások miatt kiszabott *elzárás* büntetés végrehajtására a *közigazgatási fogházak* szolgálnak.

E meglehetős bonyolult szervezetet némileg egyszerüsíti az a körülmény, hogy a «kerületi börtönök» tulajdonképen csak *névleg* léteznek, a valóságban nem egyebek azok közönséges törvényszéki fogházaknál, és ezektől csak abban térnek el, hogy az utóbbiak közül rendszerint a nagyobb térfogattal, jobb helyiségekkel rendelkezőkből választattak ki, de egyébként köztük

talmaznak azok az ismertetések, a melyeket *az illavai, lipótvári, nagyenyedi, soproni, szamosujvári és váczi fegyházak, valamint a szegedi kerületi börtön elén álló igazgató urak, a magyar jogász-egylet börtönügyi bizottságának kérelme folytán* lekötelező készséggel és gyorsasággal *voltak szivesek a bizottsághoz beküldeni,* és melyekre az alábbiakban többször lesz szerencsém hivatkozni. A jelentésekben foglalt gazdag anyag földolgozása természetesen különleges értekezéseknek feladata lesz. Itt csak az kötelességem, hogy a bizottság köszönetéhez saját hálám kijelentését füzzem a sok oldalú tanulságért, melyet e dolgozatokból merítettem. Ki kell még emelnem, hogy a *lipótvári* fegyházról és a *szegedi* kerületi börtönről szóló évi jelentések a legterjedelmesebb és a legrészletesebb *váczi* jelentéssel egyező beosztás szerint készültek, továbbá, hogy a *nagyenyedi, soproni* és *szamosujvári* fegyházakról külön e czélra összeállított jelentések küldettek be a bizottsághoz, végül, hogy az *illavai* fegyház jelen állapotát feltüntető statisztikai táblázatokba a beküldő igazgató úr szives volt az egyes adatokat, százalék arányokban is, a legnagyobb részletességgel feltüntető nagybecsű bejegyzéseket tenni.

[2] Ezek a budapesti, pestvidéki, zombori, temesvári, lugosi, nagyváradi, kassai, eperjesi, sátoralja-ujhelyi, jászberényi, pozsonyi, balassagyarmati, komáromi, veszprémi, kaposvári, kolozsvári, gyulafehérvári, brassói, nagy-becskereki, pancsovai, fehértemplomi, zilahi, szegedi, beszterczebányai és fiumei törvényszéki fogházak. A *hét* utóbbiban a börtönbüntetés csak egyelőre hajtható végre és ezekbe más törvényszék által elitéltek rendszerint nem szállíthatók be. L. az 1880. évi aug. 9-én 2106/I. M. E. szám alatt kibocsátott miniszteri rendeletet a büntetések végrehajtása tárgyában.

és ezek közt se az elhelyezés, se a berendezés tekintetében lényeges és elvi különbség nincs.

A büntetési intézetek közül a *balassa-gyarmati* kerületi börtön a magán elzárási rendszer számára épült, nincs is benne közös munkaterem. Ezenkívül csak a *soproni fegyház* (mely azonban eredetileg nem büntetési intézetnek készült, hanem czukorgyárból, — új toldalék építkezések megtételével, — alakittatott át) van ellátva kellő számú magánzárkával.

A szintén újonnan épült *szegedi* csillagbörtön már mintegy *négyszer* annyi magánzárkára szorulna.

E három intézetet és néhány újabban épült, jobbára kisebb terjedelmű törvényszéki fogházat kivéve, többi büntetési intézeteink eredetileg más, a jelenlegitől egészen elütő rendeltetésü épületekből *alakíttattak át.*

I) Lássuk először a *fegyházakat* és a *törvényszéki fogházakat.*

Köztudomású, hogy *fegyintézeteink* közül *hetet,* — tehát a már fennebb említett sopronit kivéve valamennyit, — még a fennállott absolut kormány rendezte be erre a czélra.

Az akkori börtönügyi igazgatás jónak látta, — igazi pazarló takarékossággal, — régi várakat, zárdákat alakíttatni át fegyházakká, első sorban megfeledkezve arról, hogy megfelelő új épület felállítása az évek során át szükségessé vált és a jövőben is bizonyára szükségessé váló folytonos javításoknál jelentékenyen kevesebbe került volna; de másrészt *nem gondoskodva az átalakítás eszközlésére szakértő építészekről,* illetve az építési tervek szakszerü felülvizsgálatáról sem.

Innen ered, hogy fegyházainknak a folyton felmerülő szükséghez képest utólag eszközölt átalakítása már is sokkal nagyobb összegre rúg, mint a mennyit teljesen új és kifogástalan büntetési intézetek felállítása igénybe vett volna; és ennek daczára építési szerkezetük és berendezésük ma is nagy mértékben hiányos és meg nem felelő.

A kerületi börtönöknek és *törvényszéki fogházaknak* csaknem háromnegyed része[3] (67·57 %-ka) vagy a régi megyei

[3] Ez arány a következőleg oszlik meg: a törvényszéki fogházak közül állami épületben fekszik 24 fogház (32·43%), ingyenes épület-

börtönökből lett átalakítva, vagy a megyétől egyszerűen átvétetett, vagy pedig bérházban (!), illetőleg ingyenes épületben (!) van elhelyezve.

Ha tehát meggondoljuk, hogy a rendesen hosszabb tartamú szabadságvesztés büntetési nemek végrehajtására rendelt intézetek közül valamennyi fegyházunk más rendeltetésre készült épületből alakíttatott át; börtöneink és törvényszéki fogházaink legnagyobb része pedig eredetileg szintén nem a szabagságvesztés büntetés végrehajtásának czéljára építtetett: ha figyelembe veszszük, hogy *mindez épületek emelésénél sem a börtönügyi építészetnek elvei,*[4] sem a fennálló büntetési rendszer egyáltalában nem is jöhettek figyelembe: akkor túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ezekben a helyiségekben még a legnagyobb szakértelemmel, a legodaadóbb igyekezettel és ügybuzgósággal se lehet az óhajtott eredményeket elérni és különösen lehetetlen a büntető törvényünkben elfogadott büntetési rendszert végrehajtani.

Büntető törvényünk a keletkezési helyéről *írnek,* végrehajtási módjáról *fokozatosnak* (progressiv) nevezett büntetési rendszert emelte érvényre.

E rendszer lényege az,[5] hogy az elítélt a büntetési idő

ben 9 (12·16%); megyétől átvett épületben 33 (44·60%); bérházban 8 (10·81%). L. a budapesti és marosvásárhelyi főügyészek jelentését 25. l.

[4] Az ír rendszer számára a börtönügyi építészetnek nem sikerült ugyan még oly mintaintézetet felállítani, mint a minőt a magán elzárási rendszer hívei a pentonvillei mintafegyházban felmutathatnak, de kétségtelen, hogy az előbbi rendszernek is vannak az építésnél okvetlenül szem előtt tartandó elvei: így a kellő számú magán zárkák létesítése, a kisebb közös munkatermek az osztályozás lehető keresztülvitelére és elégséges befogadási képességgel rendelkező közvetítő intézetek. — A börtön építészet fejlődésére és alapelveire nézve különben lásd a moabiti «Zellengefängniss» kitűnő igazgatójának: Krohne-nek értekezését: «Die Gefängnissbaukunst». — A Holtzendorff és Jagemann-féle Handbuch des Gefängnisswesens I. kötetének 467—511 l. (Igen érdekes a kötethez mellékelt s a börtön építészet fokozatos fejlődését feltüntető 38 tervrajz.)

[5] Az ír rendszer tulajdonképeni megteremtője Walter Crofton, az ír börtönök igazgatói testületének elnöke. A rendszert a continensen Holtzendorff Ferencz jelenleg müncheni jogtanár tette népszerűvé különböző nagyhatású munkáiban. Alapvető munka gyanánt kifejtette e rendszer elveit «das irische Gefängnissystem» czimű művében (Lipcse, 1859.)

kezdetén (átlag a büntetési idő *első harmad* részében) magán elzárásban tartatik; ezután nappalra, közös munkatermekben elhelyezéssel és dolgoztatással, *közös elzárásba* helyeztetik, de éjjelre ismét elkülöníttetik; a büntetési idő *kétharmadának* kitöltése után pedig enyhébb bánásmódot nyújtó *közvetítő* intézetbe helyezhető, ha «szorgalma és jó viselete által a javulásra alapos reményt nyújtott»; végre, ha a közvetítő intézetben tanusított magaviseletével a javulás reményét megerősítette, büntetése *háromnegyed részének* kitöltése után *feltételes szabadságra* bocsátható.

A rendszer tehát egy alapeszmére: a progressivitás-ra van fektetve, szigorú következetes keresztülvitele csak ez alapelv folytonos szemmeltartásával eszközölhető és sikere kétségtelenül függővé van téve a következetes keresztülviteltől.

A keresztülvitelt pedig nálunk teljesen kizárja mindenekelőtt a *kellő számu magán zárkák hiánya.*

A rendszernek fennebb vázolt lényegéből következőleg ugyanis, végrehajtásához szükséges volna annyi magán zárka, hogy *éjjelre minden fegyencz és rab,* továbbá *a büntetés kiállása végett beszállított fegyencz és rab a büntetési időnek a büntető törvény 30. §-ában említett első részében nappal is magán zárkában legyen tartható.*

Hogy az összebeszélések, erkölcstelen társalgások és érintkezések meggátlása czéljából elrendelt *éjjeli elkülönítés* még a legsúlyosabb büntetési nemnél: a fegyházbüntetésnél is (kivéve a soproni fegyházat) egyáltalában *nem vihető keresztül,* azt szembetünően bizonyítja, hogy a legutóbb közzétett hivatalos adatok szerint összes fegyházainkban csak *967* magán zárka áll rendelkezésre, holott a fegyintézetekben tényleg elhelyezett összes fegyenczek száma az 1886. év végén *4272*-re ment.[6]

Részletezve ez állapotot, a rendelkezésre álló magán zár-

— Büntető törvényünk rendszere csak annyiban különbözik az ír rendszertől, hogy nem ismeri a *jegy-rendszert* vagyis nem irja elő, hogy az elitéltek átlépése a rendszer egyik fokozatából a másikba bizonyos számú, (a jó magaviselettel, szorgalommal stb. kiérdemelt) jegyeknek elnyerésétől függ.

[6] L. az igazságügyminiszterium 12 évi működéséről szóló dolgozat II. kötet 2. füzetében 226—233 l. foglalt statisztikai táblázatokat.

káknak és a fegyházakban elhelyezve volt fegyenczek számának arányát a következő összeállítás tünteti fel: [7]

A fegyház megjelölése	A világos magán-zárkák száma.	A fegyházban elhelyezve volt fegyenczek száma
Illava	31	596
Lipótvár	73	703
Mária Nostra	—	416
Munkács	14	508
Nagy-Enyed	68	333
Sopron	675	308 [8]
Szamos-Ujvár	24	634
Vácz	34	768
Összesen	919	4272

Ez összeállítás beszél magáért.

Kitünik belőle, hogy az éjjeli elkülönítés csak a törvényben van meg; a büntetési idő kezdetén foganatosítandó magán elzárás pedig csak akként hajtható végre, hogy az újonnan beszállított, úgynevezett «növedék» fegyencz, pl. Lipótvárott 365 nap helyett csak 102 napig, tehát a törvényben előírt időnek *kevesebb, mint egyharmad* részében, Váczott pedig csak 49 napig, tehát csak az előírt idő *egyheted* része alatt tartható magán zárkában.

A büntető törvény 29. §-ának gyakorlati megvalósításához tehát kellene még mintegy 2300 magán zárkának; a 30. §-nak

[7] Az adatokat szintén az igazságügyminiszterium *hivatalos jelentéséből* vettem és így azok az *1886 végén mutatkozó állapotot* tüntetik fel. Ez újabban csak annyiban változhatott, hogy a fegyenczek létszáma általában *emelkedett.* A fegyházigazgató uraktól beérkezett jelentésekből közölhetem, hogy a magán zárkák száma (néhány apróbb és a magán zárkák számát még négygyel *csökkentő* változtatástól eltekintve) *ugyanaz.* Kitünik továbbá a jelentésekből, hogy az elkülönítésre *tényleg* használható magán zárkák száma még jelentékenyen *kisebb.* Váczon *hét* magán zárka csak egy másik zárkának előszobája, legtöbbet fűteni se lehet. Illaván tulajdonkép csak *22* zárka használható.

[8] Sopronban csak az 1886 év november havában nyittatott meg a fegyház. Jelenleg az ott elhelyezett fegyenczek létszáma meghaladja a 700-at.

életbeléptetéséhez pedig, pl. Lipótvárott és Nagy-Enyeden mintegy 90—90, Váczott 180, Illaván és Szamos-Ujvárott körülbelől 200—200 magánzárkának építése.

Ezek létesítéséig elmarad a magán elzárásnak a büntetés kezdetén a megtérést, magábaszállást olyannyira előmozdító hatása és különösen az éjjeli közös együttlét gyakorolhatja megrontó hatását.

Készséggel ismerem el, hogy börtönügyi igazgatásunk e tekintetben is lehetőleg iparkodott a létező bajokat orvosolni és a 70-es évek eleje, sőt 1880 óta is a magán zárkák száma jelentékenyen szaporíttatott;[9] de nagy bajnak tartom, hogy a *magán zárkák számának szaporodása tekintetében a javulás a különböző fegyházakban nem egyenlékeny, nem aránylagos.*

Sopronban most (kivéve az éjjeli külön elzárást) teljesen a törvény követelményeinek megfelelően hajtható végre a szabadságvesztés büntetés; más két fegyházban: Lipótvárott és Nagy-Enyeden szintén némi javulás állott be, de már *a többi öt fegyházban, tehát a büntetési intézetek többségében, a hiányok ma is ugyanazok, az állapot épen olyan tarthatatlan, mint 1872-ben volt.*

Pedig puszta véletlen határoz a felett, hogy a fegyencz melyik fegyházba jusson.

Ha aztán *nem Sopronba* került, ismét a legváltozóbb véletlen (későbbi beszállítások aránya és mértéke) dönt a felett, hogy egy hónapig, egy negyed évig, vagy egy fél évig legyen-e magán elzárásban; ép úgy, mint véletlen határozza meg azt is, hogy aztán negyed-ötöd magával, vagy húsz-harmincz társával zárassék együvé és hogy kerül-e valamikor, annak idején, közvetítő-intézetbe, vagy pedig (hely hiányában) nem.

Szóval, — mint már fennebb érintettük, — a véletlen oly kiszámíthatlan befolyásával kell itt megküzdeni, *hogy a büntetés czélirányos, következetes végrehajtásáról egyáltalában nem lehet szó.*

[9] 1872-ben 3000 fegyenczre csak 72 magán zárka jutott, 1880-ban a fegyenczek létszáma 3803-at tett ki, a magán zárkák száma 110 volt, 1884-ben a fegyenczek létszáma az év végével 3861-re, a magán zárkáké 281-re emelkedett.

Ennélfogva e tekintetben a reform mellőzhetlen feladatának azt tartom, hogy minden fegyháznál, (a mennyiben csak a területi viszonyok egyáltalában megengedik) a magán zárkák számának aránylagos szaporításával és általában a fegyházi helyiségek hiányának lehetőleg egyenlékeny orvoslásával *(a nagy munkatermek felosztásával)* csak némileg is türhető állapotok teremtessenek.

A jelenlegi helyzet mellett a legtöbb fegyházban az igazgató, — legyen bár kiválóan képzett szakember is, — megkötött kézzel, arra van utalva, hogy megkisérelje ugyan a büntetés törvényszerű végrehajtását, de már előre teljes tudatában annak, hogy ezt a kisérletet lépten-nyomon megszakítja az előre nem látható, szeszélyes véletlen. —

De a kellő számú magán zárkák hiánya nem egyedüli baja fegyházainknak.

Szakférfiak előtt általánosan ismeretes, hogy az osztrák absolut kormány — szerencsétlen, de különben akkor még egész Európában általános avatatlansággal — *óriási nagy közös munkatermeket* és hálótermeket építtetett. Igen sok fegyházunkban 40—50—60 fegyencz van egy teremben elzárva.

Ez által egyrészt valósággal életveszélynek, — esetleg zavargáskor, a biztos halálnak, — van kitéve az a fegyőr, a ki *ennyi ember közt,* egyedül kénytelen őrködni és a rendet fenntartani.

De másrészt az ellenőrzés megnehezítésével könnyű lesz a társalgás, összebeszélés, *növekedni fog a közös elzárás rontó hatása* és egyuttal bajosan keresztülvihetővé, sokszor *lehetetlenné tétetik a fegyenczek megfelelő osztályozása* és ezzel együtt az ír rendszer második fokozatának kellő végrehajthatása.[10]

[10] Igen találóan ecseteli e hiányok fontosságát Tóth Lőrincz: «Hogy az összezárás kénytelensége és az egyes elkülönzött éjjeli alvó helyek lehetetlensége csak hátránynyal bírhat a fegyenczeknek magukba szállás által feltételezett javulására és az erkölcsi és érdemosztályozás végrehajtásában is jelentékeny és sajnos akadályt képez, azt minden psycholog érteni fogja. A legszigorúbb felügyelet sem gátolhatja, hogy a fegyenczek el ne szökjenek, ne érintkezzenek, egymást ne rontsák». Az illavai fegyház czímű ért. 23. l.

A harmadik fokozat: a közvetítő-intézetbe helyezés, szintén *csak kivételesen* hajtható végre.

Tudvalevőleg jelenleg csak két közvetítő-intézetünk van: az egyik (1884 óta) Kis-Hartán 72 egyén számára, a másik (1885 óta) Váczon, a fegyház mellett, 70 egyén számára.[11]

Az ír rendszernek ama szép gondolata tehát, hogy a fegyencz, e közép fokozattal, lassankint készítendő elő a szabad életbejutásra: nálunk, hely hiányában, csak a fegyenczek igen csekély részénél bírt eddig megvalósulni.

Az eddigiekben — fájdalom — azt hiszem sikerült kimutatnom azt, hogy büntetési rendszerünk a *fegyház büntetés* tekintetében, fegyházainkban, jelenleg, a helyiségek hiányossága miatt, nem nyerhet megvalósulást.

A fennebbieket, — csakhogy még nagyobb fokban, — kell ismételnem a *börtön büntetés tekintetében is.*

Egyetlen valódi *kerületi börtönünk: a szegedi* újonnan épült ugyan, de csak 71 magán zárkával, holott a benne letartóztatott rabok évi átlagszáma 1887-ben 488 volt; tehát az éjjeli teljes elkülönítésről szó sem lehet, az ugyanez évben beszállított 296 növedékrab mindegyikére pedig (a szabályszerű 284 nap helyett) csak 87 magán zárkanap esett és így a zárkák jelenlegi létszámának *megnégyszerezésére* volna szükség.

A kerületi börtönök helyét pótló törvényszéki fogházak tekintetében pedig elég kiemelnünk, hogy 24 törvényszéki fogházban (tehát az összes fogházak 35·82%-ában)[12] *egyáltalában nincs magán zárka*, továbbá, hogy e büntetési intézetek összes magán zárkáinak száma 833, holott az ott letartóztatottak átlagos napi létszáma 1886-ban 9363-at tett ki,[13] végül, hogy az ír rend-

[11] Ez intézetek leírását lásd az igazságügyminiszterium működéséről szóló jelentés I. könyvének 163—165. l. és dr. László Zsigmond: «le système pénitentiaire progressiv» czímű ért. 23—24. l. — Jelenleg van munkában a lipótvári fegyház mellett 48 ember számára egy harmadik közvetítő-intézet felállítása. A folyamatban levő építkezések fegyencz munkaerővel végeztetvén, igen csekély összegbe fognak kerülni.

[12] A budapesti és marosvásárhelyi főügyészek jelentései 31. l.

[13] Ugyanez 35. és 95. l. «A magán zárkák tekintetében különösen kedvezőtlen *az arány* a marosvásárhelyi főügyészség területén, hol a magán zárkák száma az összes 13 ügyészségi fogházban nem több, mint

szernek a börtön büntetés tekintetében végrehajthatását már az is lehetetlenné teszi, hogy *rabok számára ez ideig egyáltalában nincs közvetítő-intézetünk.*

A hanyatlás tehát fokozatos.

Míg a fegyházak közöl *egy* megfelel a törvény követelményeinek és a többiek közől is egy-kettőben lehet a büntetési rendszer czélirányos végrehajtására legalább kisérleteket tenni; a börtön büntetésnél már e kisérlet lehetőségét is kizárják a jelenlegi szomorú viszonyok. (Hisz 24 törvényszéki fogházban magán zárka sincs! Hisz nincs közvetítő-intézetünk!) És daczára az 1872 óta foganatosított új építkezéseknek, melyek a főügyészségeknek szakértelméről és ügybuzgóságáról egyaránt tanuskodnak, e fogházak helyzete — főleg Erdélyben — ma is olyan, hogy a *reformintézkedéseket e téren kell kétségtelenül legsürgősebbeknek nyilvánítanunk.* —

De ezzel még mindig nem értünk a hiányok végére.

Míg a czélszerűtlen építkezési mód, az épületek meg nem felelő volta csak a büntetési rendszer következetes keresztülvitelét zárja ki, *a biróságok jogerős itéleteinek végrehajtását, a különböző büntetési nemek elkülönítését teszi lehetetlenné, és egyuttal a szabadságvesztés büntetést valóban testi büntetéssé változtatja át* börtönügyi viszonyainknak másik, még nagyobb és még nehezebben orvosolható, idült betegsége: *a büntetési intézetek helyiségeinek elégtelen, szűk volta és fogházainknak egészségtelen szerkezete.*

Az előbbi hiányok következménye a valóban megdöbbentő *túlzsúfoltság.*

Hosszas fejtegetés helyett egyszerűen közöljük a hivatalos

34. és e csekély szám is csak 8 fogház közt oszlik meg, míg 5-ben egy sincs». (Jelentés 35. l.). A magán zárkák számából különben le kellene számítani a pensylvaniai rendszer szerint épült *balassagyarmati* törvényszéki fogház 168 magán zárkáját és így tulajdonkép csak 665 magán zárka oszlik meg az összes többi fogházak közt. A *balassagyarmati* kerületi börtönnél pedig az a viszásság van, hogy az ír rendszer második fokozatát lehetetlen végrehajtani, mert közös fogházszoba egyáltalában nem létezik. (Lásd a főügyészi jelentés 98. és 99. l. foglalt statisztikai táblázatot.)

adatokat.[14] A fegyházainkban e tekintetben 1886 végén mutatkozó állapotot a következő összeállítás tünteti fel:

A fegyház megjelölése	A közös hálótermekben elhelyezhető, egy főre 16 köbmétert számítva	A közös munkatermekben (egy fegyenczre 12 köbmétert számítva) elzárható	A világos magánzárkákban elhelyezetteket leszámítva tényleg elzárva volt
Illava	368	462	565
Lipótvár	566	706	636
Mária-Nostra	291	185	416
Munkács	339	385	494
Nagy-Enyed	233	235	263
Szamos-Ujvár	534	772	613
Vácz	722	657	737
Összesen	3053	3402	3724

E kimutatásból kitetszőleg fegyházainkban az 1886. év végén az éjjeli közös elzárásnál több mint 600 egyénnel, a nappali munkáltatásnál 300 egyénnel több volt, mint a mennyit az illető intézetnek, az igazságügyminiszterium hivatalos jelentésében kitüntetett befogadási képessége megengedett volna.

Pedig a jelentésben alapul vett befogadási képesség — (legalább is a munkatermek tekintetében) — koránt sem tekinthető olyannak, mely az egészségügyi követelményeknek eleget tenne.

A physiologia és az orvostudomány kisérletei megállapították, hogy az egészség állandó fentartására bizonyos mennyiségű tiszta levegő, illetőleg ennek elnyerhetése czéljából bizonyos nagyságú légür szükséges,[15] és a mennyiben a rendelkezésre

[14] L. Igazságügyminiszterium működése II. könyv 2. füzet 224—227. és 233. l. Az összeállításból a soproni fegyházat azért hagytuk ki, mert az a túlzsufolás jelenségeit csak kevéssé mutatja fel.

[15] A főügyészségek egy-egy főre szükségesnek mutatkozó légürtartartalom gyanánt 19 köbmétert vesznek alapul. (Főügyészi jelentés 28. l.) E kérdésekkel egyébként jelenleg nem kell bővebben foglalkoznom, mert azok egy a közel jövőben megjelenő, becses dolgozatban különleges tárgyalást fognak nyerni. Egyszerűen utalok tehát Atzél Béla nagyenyedi fegyházigazgató úrnak a magyar jogászegylet börtönügyi bizottságának 1888. évi junius hó 1-én tartott ülésében felolvasott jeles értekezésére: «Fegyházaink betegülési, halálozási és légürtartalmi viszonyai, összehasonlítva a külföldi viszonyokkal», melynek *harmadik* része tartalmazza a

álló légür a szükségesnél kisebb mennyiségű, az abban huzamosabb ideig tartózkodás megrontja a szervezetet, különösen légzési betegségeket, de egyúttal mindenféle járványokra és betegségekre dispositiót idéz elő.

Ha meggondoljuk, hogy fegyházainkban nem mindenütt van a megfelelő mesterséges szellőztethetésről kellően gondoskodva, az ablakok kinyitása pedig folytonos meghülésnek teszi ki a fegyenczeket; továbbá, ha figyelembe veszszük, hogy a közös munkatermekben a fegyenczek egy része port előidéző és egyéb levegőrontó foglalkozást kénytelen űzni: úgy *a miniszteri jelentésben alapul vett 12 köbmétert határozottan kevésnek kell tekintenünk* és (nem is említve az egészségügyi szakértők által rendesen követelt 20—22 köbméter levegőt) *lagalább is 16 köbméternyi légürt kell minden egyes fegyenczre a nappali közös elzárásnál is szükségesnek tartanunk.* Természetesen ezt a követelményt véve alapul, a fegyházainkban mutatkozó túlzsufoltság még nagyobbnak fog feltűnni.

Ezt mutatják a tényleges viszonyok is.

Nem egy fegyházunkban (péld. Illaván) kénytelen az igazgatóság a fegyenczek egy részét a folyóson dolgoztatni; a miniszteri hivatalos jelentésből látjuk,[16] hogy Munkácson három hálóterem (314 négyszögméter területtel) egyúttal szabóműhelynek is használtatik; a váczi fegyházról szóló igazgatói évi jelentésből olvasom, hogy e fegyintézetben az 1887. évben a szabó és kötő szövőipart üző fegyenczek (nem kevesebb

most tárgyalt kérdésre vonatkozó fejtegetéseket. ATZÉL (úgy a közös munkatermekben, mint a hálótermekben egy-egy főre 20 köbméternyi légürt számítva), arra az eredményre jut, hogy az összes fegyházak hálótermeiben 1113 egyénnel, vagyis 45·95%-kal; a munkatermekben pedig 462 egyénnel, vagyis 23·63%-kal van több fegyencz elzárva, mint a mennyinek elhelyezését e helyiségek befogadási képessége megengedné. Különösen a *hálótermek* tekintetében rendkívül kedvezőtlen helyzetben van *Illava*, hol 280 fegyenczczel (95·24%), *Mária-Nostra*, hol 190 fegyencznővel (85·20%) és *Munkács*, hol 297 fegyenczczel (76·39 %) van több elhelyezve a befogadási képesség által megengedett létszámnál. A *munkatermek* tekintetében pedig nagyon kedvezőtlen *Mária-Nostra* (több 175 elitélttel = 157·66%), *Illava* (97 fegyenczczel = 35·02% több) és *Vácz* (99 elitélttel — 25·13% több) helyzete.

[16] Az igazságügyminiszterium működése II. köt. 2. füzet 225 l.

mint *kétszázharmincznégyen*) kénytelenek voltak, munkatermek hiányában, lakszobáikban dolgozni.

Azt hiszem ezek a csak példaképen felhozottak elég világosan beszélő adatok.

Nem akarok arra mutatni, mennyiben hátrányos ez az állapot a fegyenczek egészségére; mennyire homlokegyenest ellenkezik a házi renddel; mily jelentékenyen növeli a közös elzárás rontó befolyását; csak azt akarom hangsulyozni: *menynyire nehezíti ez meg az ellenőrzést és mennyire veszélyes* nemcsak a fegyházi hivatalnokoknak és az őrszemélyzetnek, hanem *az egész társadalomnak biztonságára.*

A zsufolt, nagy közös munkatermekben és hálótermekben egy-egy fegyőrnek még a legmegfeszítettebb figyelem mellett is teljes lehetetlenség megakadályozni a fegyenczek érintkezését, összesúgását, összebeszélését.

Ha pedig zavargás üt ki, ha egynehány vakmerő merénylő, néhány életfogytig tartó fegyházra ítélt, megrögzött gonosztevő összebeszél és lázadást kezdeményez (a tapasztalás bizonyítja, hogy ez minden fegyházban még a látszólag legjobb viseletü, de tulajdonképen csak képmutató fegyenczek részéről is lehetséges), akkor nemcsak koczkára van téve a hivatalnoki és őrszemélyzet élete, hanem nagyon közel fekszik a siker lehetősége és az ország egy nagy része ki van téve annak az irtózatos veszélynek, hogy a fegyházból kiszabadult megrögzött gonosztevők egy egész csoportja tartson mindenkit, hónapokon át, lázas rettegésben.

Az őrszemélyzetnek aránylag csekély létszáma mellett; a magán zárkák teljes hiányában; kizárásával annak a lehetőségnek, hogy a legveszélyesebbnek mutatkozó fegyenczek elkülönítéssel tétessenek ártalmatlanokká, ez a veszély korántsem valamely felizgatott képzelőtehetségnek agyréme.

A ki látta már azokat a túltömött munkatermeket, a melyekben egyben-egyben, egy-egy őr felügyelete alatt, 40, 50, 60 fegyencz dolgozik együtt, valósággal felfegyverkezve a legveszélyesebb műszerekkel és szerszámokkal, (ezek elvonása az iparüzést tenné teljesen lehetetlenné); a ki látta, hogy a merénylet elkövetése, a zavargás kiütése esetén a hivatalnokoknak és az őrszemélyzetnek lehetetlenné teszik a menekülést a munkatermekké

átalakított hosszú folyosók: az, saját tapasztalása alapján, komolyan állíthatja, hogy a mai helyzet mellett a hivatalnokok és őrszemélyzet testi épsége és élete, sőt a társadalom biztonsága is valósággal a fegyenczek jóakaratának van oda dobva.

Ez pedig olyan tényező, a mire alapítani még a látszólagos javulásnak minden külső jelensége mellett sem lehet.

Ha már igazságszolgáltatási szempontok nálunk mindez ideig nem birtak még e részben figyelembevételhez jutni, *legalább saját biztonságának megkivánása indíthatná a társadalmat arra, hogy ez állapotok megismerésére törekedjék és átlássa annak szükségét, hogy itt segítni kell.*

E nagy veszély mellett szinte eltörpülnek azok a további viszásságok, melyek fegyházaink építkezési viszonyainak némely más hiányából erednek.

Ilyenek az újonnan épült *soproni fegyháznál* azok a *lakásmizériák*, a melyekkel az e fegyintézet mellett alkalmazott hivatalnokok egy része küzd.

A fegyház Sopron városától 5½ kilométer távolságra, tehát igen messzire fekszik. Ennek daczára — mint a fegyház igazgatójának a magyar jogászegylet börtönügyi bizottságához beküldött ismertetéséből látom, — az intézet rendes tiszti személyzetén (igazgató, ellenőr, orvos, irnokok) kívül csak két lelkésznek és egy tanítónak van a fegyházban egy-egy szobás lakása. Az orvos és egy tanító (ez utóbbi naponkint *gyalog*) Sopronból, egy lelkész a közel fekvő Rákos falúból jön ki a fegyházba.

«Az őrség állapota, — mondja a jelentés (7. l.) — igazán aggasztó. Az őrparancsnokon és egy gépészen kívül csak öt főfegyőrnek van itt lakása; a többi *hatvannégy* ember pedig tizenöt órai szolgálat után, éjnek idején és kora hajnalban ismét, egy-egy órát kénytelen gyalogolni. Hát még azok a szegény asszonyok, a kik férjeiknek délben, több mint egy órányi távolságról, az ételt hozzák mindenféle időben, esőben, hóban, viharban! — És milyen lehet az az étel!»

Eddig az ismertetés, a melyhez nem kell magyarázat. Természetesen ilyen hiányok mellett az igazgató majdnem képtelen munkavezetőket kapni, a mi az iparüzem rendes és jövedelmező folytatását nehezíti meg. Újabban, néhány újabb őrlakás

építésének megkezdésével, némileg segítni igyekeznek ugyan e bajokon, de ilyen állapotokat jól berendezett, vagy épen erre a czélra újonnan épült fegyházban, — azt hiszem, — egy napig sem szabadna tűrni.

Lehetőleg gyorsan megszüntetendő anomaliák léteznek még mindig a női fegyenczek elhelyezésére szolgáló *mária-nostrai* fegyházban is.

E viszásságok első teljes leleplezését TÓTH LŐRINCZ szakavatott tollának köszönhetjük.[17]

Nem mellőzhetjük, hogy találó megjegyzéseiből, — az intézet állapotának rövid vázolásával, — egy-kettőt ne idézzünk.

Mária-Nostra sajátságos, amphibialis állapotot tüntet fel.

A fegyházban elhelyezett fegyencznők mindegyikéért az állam naponkint *34 krt*, tehát aránylag elég magas *napibért*, fizet az intézetet vezető és gondozó apáczáknak: a paulai Szt Vinczéről nevezett irgalmas nővéreknek («szürke nénék»), a kik ezenfelül a fegyencznők ellátása és a betegek gondozása fejében kapják a fegyenczek *egész munkakeresményét is.*

A felügyeletet egy a börtönügyi igazgatás által kinevezett «ügynök» végzi, kinek feladata volna az apáczákkal kötött szerződés megtartását is ellenőrizni. E feladatot azonban aligha teljesítheti, mert a fegyházon kívül, a faluban lakik, mert továbbá, megfelelő hatáskör hiányában, nem gyakorolhat kellő erélyt.

Nagyon sajátságos az is, hogy míg a protestáns lelkészt az igazságügyminiszter nevezi ki és az állam fizeti, a *katholikus lelkész*, valamint az *orvos* nem állami hivatalnokok, hanem az apáczák által díjaztatnak évi 800—800 frttal (ebből következőleg természetesen mindenben az apáczák érdekeit képviselik is), az állam pedig csak 200 frttal «járul hozzá» az orvos fizetéséhez.

A *külső* őrszolgálatot teljesítő *fegyőrök* névleg állami szolgálatban állanak ugyan, de tényleg a bérlő apáczák által ruháztatnak és fizettetnek.

[17] L. A. A rabmunka czímű nagybecsű tanulmányát. Megjelent a társadalmi tanulmányok köréből közzétett akadémiai értekezések IX. kötetének VI. füzete és a kitünő szerző *fegyházi tanulmányainak* második gyanánt (Budapest, 1888.) Az ide vonatkozó rész 61—64 l.

Az apáczák, — a főnöknőn kívül, — huszonhatan vannak, közülök csak 10 magyar, a többiek csak «többé-kevésbbé» tudnak magyarul, a mi működésükben bizonyára jelentékeny akadályt képez, mert a fegyházban az apáczák végzik az oktatást, ők vezetik a munkát és ők gyakorolják az intézeten belül a felügyeletet.

De a legnagyobb mértékben hiányosak az intézetnek építkezési viszonyai is.

Mint a fennebbi kimutatásból láttuk, nincs a fegyházban *egyetlen egy világos magán zárka* sem; a büntetési idő kezdetén alkalmazandó elkülönítés tehát lehetetlen; továbbá, a hivatalos adatokból kitetszőleg,[18] az egész fegyházban *csak három* munkaterem van, a legalább 400-ra menő létszám ennélfogva ezek közt oszolván meg, több mint 100—100 fegyencznő jut egy munkateremre; végül — last, but not the least! — «egy-egy alvóteremben harmincznál is több rabnő hál, majdnem egymást érő ágyakban!»

Hogy pedig a fegyház mennyire túl van tömve, arra nézve elég felhoznom, hogy az épület a hivatalos jelentés szerint[19] is csak 317 elitéltet képes befogadni, e helyett azonban a tényleges létszám, az 1886. év végén, 416-ra rugott.

Tóth Lőrincz beható ismertetéséből két irányban kell levonnom a következtetést.

Először is azt hiszem, okvetlenül szükséges lesz a nem büntetési czélra készült régi kolostorépület helyett megfelelő helyiség felállításáról gondoskodni.

Másrészt azonban mielőbb, még az új épület felállítása előtt is, szükségesnek tartom megszüntetni az intézetnek mai szervezetét, mely talán a középkorban megjárta volna, de ma semmi esetre sem fér össze a büntetés végrehajtásának alapelveivel sem.

Nem akarok félreértetni!

Legkevésbbé sem szándekom kétségbe vonni a vallásnak,

[18] L. az igazságügyminiszterium működéséről szóló jelentést II. könyv 2-ik füzet 224. l.

[19] Ugyanez, első könyv 159. l.

a hitnek szükségességét minden emberi lényre nézve, sőt nyiltan kijelentem, hogy magam sem tudnék el lenni ezek nélkül. Nem akarom tagadásba vonni a vallásosság emelésének javító, erkölcsnemesítő hatását és azt sem, hogy a társadalom legelvetemedettebb, erkölcsileg többnyire a legnagyobb mértékben sülyedt osztályából vett nőknek javítására vállalkozni oly magasztos feladat, a mely a keresztény szeretet gyengéd apostolai: a tiszteletreméltó apáczák számára minden elfogulatlan és higgadt ember részéről biztosítja a feltétlen hódolatot.

De minden szakférfi egyet fog érteni abban, hogy a szabadságvesztés büntetés tartalma ma nem merül ki, sem a sokat imádkoztatásban, sem egy néhány kézi munkanem megtanításában.

E helyett *a törvényben elfogadott büntetési rendszernek végrehajtására van szükség.* Erre pedig valamely pusztán vallási jellegű szövetkezet tagjai, külön kiképzésük nélkül, semmi esetre sem képesek.

Nem kell a dolgot bővebben fejtegetnem, csak azt a kérdést kell felvetnem, hogy valósul meg ma a törvényünkben elfogadott ír rendszer a női fegyenczeknél?

Semmiképen sem.

A valóságban a büntetési rendszernek egyik fokozata sem hajtatik végre, sem a magán elzárás, sem a szakszerűen, *megfelelő szabályozás alkalmazásával,* végrehajtott közös munkáltatás, sem a közvetítő-intézetbe helyezés.

Büntető törvényünk tehát érvényre emelt egy büntetési rendszert, ezzel kijelentette, hogy ezt helyesnek tartja és mégis a végrehajtó hatóság az elitéltek egy egész osztályára nézve még csak a kisérletet se teszi meg e rendszer keresztülvitelére.

Ez annyival inkább szembeszökő viszásság, mert néhány imának és egyik-másik kézi munkaágnak megtanulásától *magában véve* bizonyára nem lehet se erkölcsi javulást, se elrettentést várni.

És teljesen igaza van Tóth Lőrincznek, midőn kijelenti: «a jámbor apáczák, a mit szelid, emberséges bánással és imádsággal véghez vihetnek, tiszteletet érdemlő módon megteszik, *de kétlem, hogy a hol fegyelem tekintetében nagyobb erélyre és*

szigorra volna szükség, a kivánalmakat kielégítenék és valóba gyakori és megdöbbentő számmal fordul elő a visszaesés.[20]

A megfelelő osztályózás hiányában és laza fegyelem mel lett még jobban gyakorolhatja rontó befolyását az amúgy i óriási mérvben túltengő *közös elzárás,* a mi e fegyházban két szeresen veszélyes, egyrészt az intézet túltömöttségénél fogva másrészt azért, mert itt található a legnagyobb változatosság ban együtt a megrögzött, teljesen elaljasodott gonosztevő asszony, és a csak pillanatra, talán könnyelműségből, talán szerencsétlen, viszonyok közt megtántorodott nő, kit azonban az emberi természet gyarlóságánál fogva oly könnyű, végleg a bün útjára terelni.

Végül hangsulyoznom kell azt, hogy a mai szervezet mellett az állam érdekeinek képviselete és az ennek czéljából foganatosított ellenőrzés valóban fictiv.

Mindezek alapján azt kell óhajtandónak jeleznem, hogy bontassék fel az apáczákkal kötött szerződés lehetőleg mielőbb és *bizassék a fegyház kezelése,* (felügyelőnők alkalmazásával és kellő ellenőrzés mellett szükség esetén egy teljesen kifogástalan *férfi igazgató* vezetése alatt) *szakszerüleg kiképzendő nőhivatalnokokra.*

A női fegyházakat egyes külföldi államokban (pl. Amerikában) is *női tisztviselők* vezetik és pedig teljesen kifogástalanul. Magyarországon, hol — sajnos — annyira kifejlődött már a művelt női proletariatus, bizonyára könnyen fog a börtönügyi igazgatás erre a feladatra is teljesen megfelelő erőket találni. És e nőhivatalnokok alkalmazásával bizonyára hatályosabb lesz a büntetés végrehajtása, mint most. Azonkívül az állami kezelés behozatala — a mint a többi büntetési intézetekben — úgy bizonyára itt még inkább növelni fogja az állam jövedelmeit és az így emelkedett *jövedelemből* lassankint fedezhetők lesznek a szomorú építkezési viszonyok által követelt új kiadások is. —

Azok után, a miket fennebb fegyházaink túlzsúfoltságáról előadtam, azt kellene hinnünk, hogy legalább is az összes fegyházra itéltek elhelyezve vannak a fegyházakban. A dolog azonban egyáltalában nem így áll.

[20] Tóth Lőrincz A rabmunka czímű ért. 61—62. l.

Az 1886. év végén a kormány hivatalos adatai szerint,[21] nem kevesebb mint 2222 fegyházra itélt egyén volt a törvényszéki fogházakban és a kerületi börtönökben elzárva. Ez óta ezek egy része, mintegy 400-an, a soproni fegyházban elhelyeztetett ugyan, de viszont a fegyházra itéltek száma újabban is emelkedvén, túlzás nélkül állíthatom, hogy még mindig *legalább 1500—2000 fegyházra itélt várja a fegyházba szállítását valamely fogházban.*

Keletkezik tehát a fegyházra itélteknek egy egészen abnormis, semmi művelt államban fel nem található nagy csoportja, a kiket ez egyletnek egyik legkiválóbb tagja, találó satyrával: a «Zuchthausaspiranten» névvel jelölt meg, másrészt pedig, — abból a könnyen érthető okból, mert az elkülönítés a fogházakban még kevésbbé lehetséges, mint a fegyházakban, — alkalmunk van igen sok törvényszéki fogházban találni olyan szomorú furcsaságot, hogy az életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre itélt egyén hónapokig ugyanabban a zárkában van elhelyezve, ugyanabban az elbánásban részesül, a melyben a fogoly és a vizsgálati fogságban letartóztatott.

És ez nemcsak viszás, hanem szerfelett veszélyes is, egyrészt, mert számos börtön- és fogházhelyiségben a fegyházra itéltek börtöngörvélyt és hasonló betegségeket kapnak, melyek a fegyházba szállításuk után is képtelenné teszik őket a munkára; másrészt, mert aránylag sok fogházunkban nincsenek elegendő számú munkatermek, illetőleg nincs behozva a megfelelő foglalkoztatás, és így az ide szorult fegyenczek amaz idő alatt, melyben a magán elzárásnak kellene rájuk gyakorolni a megtérést, magábaszállást előmozdító hatását — közös elzárásban és munka nélkül, henyélve, töltik az időt! —

Lássuk most már a *börtönbüntetés* végrehajtására szolgáló helyiségeket.

Már fennebb kimutattam, hogy az újonnan épült szegedi kerületi börtönben, elegendő számú magán zárkák hiányában, a büntetési rendszer megfelelően nem hajtható végre.

Annak bebizonyítására, hogy e börtönünk *túl van zsúfolva,*

[21] Az igazságügyministerium működéséről szóló jelentés I. könyv 159 lap.

elég hivatkoznom arra, hogy az igazgatóság részéről a magyar jogászegylet börtönügyi bizottságához beküldött évi jelentésből kitetszőleg, e börtönben 377 rab volna elhelyezhető, e helyett azonban az 1887. év folyamán 488 volt a letartóztatottaknak tényleges átlag száma. A letartóztatottaktól tehát *a szükséges levegőmennyiségnek több mint egyötöd része el volt vonva.* —

A kerületi börtönök helyét pótló huszonöt törvényszéki fogház a hivatalos adatokban nincs elkülönítve a többi fogháztól, így tehát az *összes törvényszéki fogházakat* kell szemügyre vennünk annak a kérdésnek eldöntésére, hogy ezek a helyiségek mennyiben felelnek meg az egészségügy követelményeinek és mennyiben vannak jól berendezve?

Az e kérdésre adott felelet is szomorú képet tár elénk.

Először is kétségtelen a *túltömöttség.* «A 67 törvényszéki fogház közül a befogadási képesség csak 10-nél haladja meg az átlagos rablétszámot; *57 fogházban azonban a létszám sokkal nagyobb, mint a befogadási képesség.* «Ügyészségi fogházaink — folytatja a főügyészeknek többször idézett jelentése (34. l.) — a tudomány által megállapitott 19 köbméter légürt véve fel egy személyre, összesen 6,696 letartóztattat képesek befogadni, minthogy azonban az átlagos rablétszám 9,370 volt, *2,674-gyel több egyén volt törvényszéki fogházainkban elhelyezve, mint a mennyit a befogadási képesség megenged.* Pedig az átlagszámok a helyzetet részben még kedvezőbbnek tüntetik fel, mint az időnkint a valóságban volt, a mennyiben a letartóztatottak létszáma a téli időszakban az egész évi átlagot messze túlhaladja. Ilyenkor tehát a fogházak zsufoltsága még kiáltóbb, mint a milyennek az az évi átlagos rablétszám szerint látszik.»

A viszonyok a főügyészségek buzgalmából, főleg a budapesti királyi főügyészség területén, 1872 óta figyelemre méltóan javultak ugyan,[22] de még ma is eléggé kedvezőtlenek, különösen ha nem az átlagszámot, hanem az egyes, concrét adatokat veszszük szemügyre.

[22] A budapesti és marosvásárhelyi főügyészek jelentése (34—35. l.) szerint a letartóztatottak 1872-ki létszáma 47·16%-kal haladta felül a törvényszéki fogházak befogadási képességét, ellenben az 1886-ki létszám már csak 39·93%-kal.

Tizennyolcz törvényszéki fogháznak több mint 50%-kal; más tizenkettőnek több, mint 100%-kal kevesebb a befogadási képessége az átlagos rablétszámnál; vagyis 18 fogházban *több mint másfélszer annyi*, sőt 12-ben *több* mint kétszer annyi letartóztatott van elhelyezve, mint a mennyi számára a fogház épült.[23]

Épen oly kedvezőtlen az az állapot, a mit ez idézetek a berendezés és az elhelyezési viszonyok tekintetében feltűntetnek.[24]

«A törvényszéki fogházaknak letartóztatási helyiségei közöl *százhuszonkilencz,* összesen 6,676 köbméter légürrel *földalatti* volt; az összes fogházaknak 5·47%-a és összes légürtartalmuknak 4·98%-a még mindig ilyen, méltán kifogásolható helyiségekre esett.

A 67 törvényszéki fogház közöl *részben sötét 14,* egészen *sötét két* fogházi helyiség (a nagybecskereki és rimaszombati); tizennégy fogházban csak részben; *kettőben* (a szegszárdiban és a tordaiban) épen *nem szellőztethetők* a helyiségek; kilencz fogházban részben, *egyben* (a beszterczeinél) pedig teljesen nedvesek; a biztonság igényeinek nyolcz fogházhelyiség csak részben, *egy* pedig (a kalocsai fogház) épen nem felel meg.»

Tizenkét törvényszéki fogházban nincs kút, ezenkívül *négy* kevés vízzel rendelkezik, 13-ban pedig rossz a víz.

Ezekből az adatokból találó következtetést lehet vonni börtönügyi viszonyainknak 1872 előtt létezett állapotára, melyből kifolyólag, a főügyészi jelentésben feltüntetett, kétségtelen javulás daczára, még mindig *ilyen* a helyzet, a mely a legkevésbbé sem felel meg a börtönügyi egészségügy követelményeinek; az összes törvényszéki fogházakban lehetetlenné teszi

[23] Hogy példaképen csak egy-kettőt említsünk: az aradi törvényszéki fogházban, mely 71 egyén számára készült, 159 fogoly; a békésgyulaiban 46 helyett 121; a kaposváriban 105 helyett 263; a miskolcziban 112 helyett 333; a pozsonyiban 85 helyett 201; a zala-egerszegiben 97 helyett 225; a zilahiban 21 helyett 63; a dévaiban 51 helyett 118; a kolozsváriban 106 helyett 248; sőt a kalocsaiban 48 helyett 158 letartóztatott van elhelyezve. (Főügyészi jelentés 32—34. l.).

[24] Az ide vonatkozó adatokat a nagy gonddal szerkesztett főügyészi jelentés 27—30. és 32. lapjairól merítjük.

büntetési rendszerünk keresztülvitelét, sőt e fogházak egy jelentékeny részében általában lehetetlenné teszi a szabadságvesztés büntetésnek szakszerű végrehajtását is.

Személyes tapasztalatból elmondhatjuk *ezt azoknak a törvényszéki fogházaknak egy részéről, a melyek a régi megyei börtönök helyét foglalták el.*

Ezek berendezése első tekintetre is elárulja, hogy építőjük a *puszta letartóztatásban* vélte rejleni a szabadságvesztés büntetésnek egész tartalmát.

A legtöbb néhány nedves, sötét kamrácskából és többkevesebb, nagy, közös teremből áll. Az előbbiek oly szűkek, hogy a fogoly alig képes bennük mozogni; a nedvesség egészségét, a folytonos sötétben tartózkodás látó képességét gyengíti meg, vagy veszi el; munkával való foglalkoztatására gondolni sem lehet; *testileg* kétségtelenül sanyargattatik ugyan, de *lelki* javítására a teljes henyélésben és minden szakszerű elbánás nélkül eltöltött idő alatt semmi sem történik. A nagyobb helyiségekben pedig *együtt találunk egy egész csoport* foglyot, elkezdve a fiatal gyerkőczön, ki pajkosságból inkább, mint gonoszságból pár krájczárt lopott, egész a megrögzött gonosztevőig. Elegendő számú munkatermek nincsenek és így a foglyok minden osztályozás nélkül, együttes elzárásban és *munka nélkül* töltik ki a büntetési időt.

Hiányzik minden, még a legegyszerűbb berendezés is, a mi a büntetésnek okszerű végrehajtásához szükséges.

Hogy csak egy kicsinységnek látszó, de valójában igen fontos dolgot említsek, egy felvidéki törvényszéki fogház megszemlélésekor volt alkalmam látni *egy zárkában tizenhét embert,* a legkülönbözőbb korúakat, elítéltet és vizsgálati foglyot, *együvé zárva, munka nélkül* és a börtönszoba ajtaján hiányzott még az a kis nyílás is, melyen az őr, illetőleg a fogház-felügyelő őket feltűnés nélkül figyelemmel kisérhetné. Csak az ajtónak felzárása, a lakat levétele után lehet megejteni az ellenőrző szemlét. A következmény az, hogy hasonló helyiségekből az ott jártam előtt eső napokban is *hat letartóztatott szökött meg egyszerre.*

A helyiségek meg nem felelő voltából következik az is, hogy *nemcsak a magán elzárás, hanem* (a büntetési időszak

második fokozata alatt) *a raboknak és foglyoknak a böntönrendtartásban előírt osztályozása sem vihető keresztül a törvényszéki fogházakban.* A fennálló rendeletek értelmében ugyanis úgy a férfiak, mint a nők számára négy-négy, összesen tehát nyolcz osztály volna felállítandó minden fogházban, holott a valóságban az csak szórványosan, itt ott eszközölhető.

Ennek folytán a szabadságvesztés büntetés *a kerületi börtönökben és törvényszéki fogházakban elejétől végig, a rég óta tarthatatlannak bizonyult közös elzárásban hajtatik végre, a mi nemcsak a büntetés egész hatását veszélyezteti,* hanem — s ebben minden szakértő egyet fog velem érteni — *a letartóztatottaknak egyik, még nem teljesen elsülyedt részére nézve határozottan rontó befolyással van.*

II. Lássuk most már a szabadságvesztés büntetés két enyhébb nemének: *a fogház* és *elzárás* büntetésnek végrehajtását.

A *fogház* büntetés, büntető törvényünk 39. §-a szerint, «törvényszéki vagy járási fogházban,» az elzárás pedig, — a kihágási büntetési törvénykönyv 18. §-a szerint, — «közigazgatási hatósági fogházban és pedig az elzárás, a mennyiben a körülmények megengedik, magán zárkában hajtatik végre».

Az ír rendszert büntető törvényünk 40. §-a *csak az egy évnél hosszabb időre terjedő fogház büntetésnél* rendeli (itt is a közvetítő-intézetbe helyezés fokozatának mellőzésével) keresztülvitetni; *a rövidebb tartamú fogház* büntetés *közös elzárásban* hajtatik végre.

Ama mind szélesebb körökben hangoztatott kívánalom mellett, hogy a rövid szabadságvesztés büntetések *magán elzárással* hajtandók végre, ez intézkedés helyessége legalább is kétes, de annak bővebb vizsgálata nem tartozik ez értekezés keretébe.

Büntető törvényünk 40. §-a szerint továbbá a fogház büntetésre itéltek (a 41. §. esetét kivéve) *munkára köteleztetnek.*

Térjünk át most annak vizsgálatára, miként alakul e büntetési nemek végrehajtása a gyakorlatban.

Törvényszéki fogházaink hiányait már fennebb említettük, most a járásbirósági fogházakon van a sor.

Járásbirósági fogházunk van 317, vagyis az úgynevezett központi (azaz a törvényszék székhelyén levő) járásbiróságokat

kivéve, minden járásbiróság mellett. Az előbbieknél a járásbirósági fogház a törvényszékivel többnyire egyesítve van.

Az elhelyezés tekintetében a járásbirósági fogházak még kedvezőtlenebb viszonyokat tüntetnek fel a törvényszékieknél. Összes helyiségeikből csak 19·49% fekszik állami épületben; ellenben 14·61% ingyenes épületben; 17·95% a törvényhatóságoktól átvett helyiségben, és *az összes helyiségeknek majdnem fele:* 47·95% bérházban van elhelyezve.[25]

Ez adatok felvilágosítást nyujtanak arra nézve is, hogy e helyiségek mennyiben megfelelők. Nem kiván bizonyitást, hogy a fennálló büntetési rendszer, vagy a börtönügyi építészet elvei sem az ingyenes épületeknél, sem a törvényhatóságoktól átvett fogházaknál, sem a bérben birt helyiségeknél, tehát *az összes járásbirósági fogházaknak több mint háromnegyed részénél* (80%-nál) *nem vétettek figyelembe,* hogy tehát azok már ez okból sem alkalmasak erre a czélra.

Valóban így is van.

Az elkülönítés — még ha törvényünk elrendelné is — a fogházbüntetés végrehajtásánál csak rendkívül szórványos kivétel gyanánt volna alkalmazható; mert *kétszáznyolczvan* járásbirósági fogház, tehát az összes járásbirósági fogházaknak majdnem *háromnegyed része* (73·68%) *magán zárkával egyáltalában nem bir.*

Az osztályozás a vidéken rendesen csak annyiban vihető keresztül, hogy a férfi foglyok elkülöníttetnek a nőktől. Egyébként minden férfi fogoly — korra, romlottsági fokra, előéletre, foglalkozásra való különbség nélkül, — ép így valamennyi nő is, — együvé záratnak.

Ha egy bünvizsgálati ügyben 2—3, vagy több vizsgálati fogoly van, kénytelen a járásbiróság vizsgáló birája azokat is együvé záratni. Kényelmesen megbeszélhetik a biró előtt teendő vallomásuk tervét, közösen készülhetnek a védelem gyanánt felhozandó valótlan előadásokra!

És a mi mindennél szomorúbb, igen sok járásbirósági fogház — megfelelő helyiség hiányában — *nem engedi meg a foglyok megfelelő foglalkoztatását sem.*

[25] Főügyészi jelentés 25 l.

Az a henyélésben eltöltött közös elzárás valóságos előképző iskolája a kezdő bűntetteseknek a nagy gonosztettekre!

Egyik-másik járásbirósági fogházunk még hozzá oly czélszerűtlenül és oly kevéssé szilárdan épült, hogy a vizsgálati fogoly vagy elitélt megszökése ellen sem nyújt biztosítékot.

Látjuk tehát, hogy az alsó fokon a büntetés végrehajtása nem nyújt vigasztalóbb képet.

Nem szabad ennélfogva megelégednünk azzal, hogy a fegyházak magán zárkáinak számát szaporítsuk és a jelenleg a fogházakba szorúlt fegyenczek elhelyezése végett új fegyházhelyiségeket építsünk, hanem *a reformot alulról a törvényszéki és járásbirósági fogházaknál kell elkezdeni.*

Itt sürgős az igazán, mert ezekben az intézetekben az állam a letartóztatottnak nemcsak szabadságát, de egészségét és testi épségét is elveszi; mert a helyett, hogy büntetné és erkölcsileg javítaná és nevelné, csak elrontja azt.

Azonban itt fel kell hagyni az eddig követett iránynyal.

Minden első biróságnál lehetetlen kifogástalan büntetési intézetet létesiteni, egészséges, elég tág és megfelelő helyiségeket emelni.

És még ha ez lehetséges volna is, bizonyára lehetetlen mind ezeknél a büntetés helyes, szakszerű végrehajtásáról gondoskodni.

Arra kell tehát törekednünk, hogy *a börtönbüntetés és a hosszabb tartamú fogházbüntetés végrehajtására központi börtönök és fogházak emeltessenek.*

Csak ezekben lesz lehetséges a büntetést szakszerűen végrehajtani, a letartóztatottakat megfelelően foglalkoztatni, erkölcsi és vallási oktatásban részesítni.

A raboknak és foglyoknak az intézetbe szállításához felmerülő nagyobb költségeket százszorosan fogja fedezni a rabmunka nagyobb jövedelme. A büntetés megfelelő végrehajtásával elért erkölcsi eredmények ingyenben maradnak.

Ez új büntetési intézetek felállítására pedig mindig fokon, a fegyházaknál épen úgy, mint a börtönöknél és fogházaknál, az elitéltek munkaerejét kell felhasználni.[26]

[26] Ugyan e módozatokat követte a gazdag, de practicus Angolország. A szegény Magyarország csak tanúlhat tőle. Mennyire bevált ez az

Ez által, a szabadban végzendő testi mozgás folytán, javulni fog az elitéltek egészsége és növekedni azok munkaereje; másrészt pedig az építkezés jelentékenyen olcsóbban lesz eszközölhető, mintha az vállalkozónak adatnék ki, vagy pedig szabad munkásokkal végeztetnék.

Ez utóbbi okból az építkezéshez szükséges anyagot, különösen vas- és famunkákat is, *a fegyházakban* kell előállíttatni.

E módozat követése be fogja igazolni, hogy a börtönök építkezési reformjának keresztülvitele közel se fog kerülni akkora összegbe, mint a mennyire az ma, kivált a laicusok szemében, rúg.

Röviden meg kell még emlékeznem *közigazgatási fogházainkról,* melyekben a közigazgatási hatóságok elé utalt kihágások miatt kiszabott *elzárás* büntetés volna kitöltendő.

Ezekről nem állanak rendelkezésemre részletesebb adatok. A mit egyikről-másikról — hozzá kell tennem mind vidékiekről — tudok, azt abban foglalhatom össze, hogy ezek tekintetében még azzal sem vigasztalhatom magamat, a mit — köszönet fegyházigazgatóink és kir. ügyészeink buzgóságának — a fegyházakról és törvényszéki fogházakról kivétel nélkül, és bizonyára a járásbirósági fogházaknak túlnyomó nagy részéről is készséggel kell elismernem, hogy példás tisztaságban és rendben vannak tartva.

Ezzel szemben a közigazgatási fogházak legnagyobb része oly elhanyagolt és tisztátalan állapotban van, hogy idegennek meg sem szokták engedni megtekintésüket. Megfelelő helyiségek hiányában természetesen legnagyobb részben *puszta óhaj* marad az 1879. évi XL. t.-cz. 18. §-ának ama rendelkezése, hogy «az elzárás, a mennyiben a körülmények engedik, magán zárkában hajtatik végre». — Ez pedig, — a mint már fennebb megérintettem, — épen a rövid tartamú szabadságvesztés büntetéseknél jelentékeny hátrány.

III) *Fiatal fiú büntettesek* számára jelenleg Aszódon *(mint-*

irány, erre nézve lásd az angol börtönügyi viszonyok egyik legalaposabb ismerőjének: ASCHROTTnak értekezését: «Zur Reform des deutschen Strafen- und Gefängnisswesens», a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft VIII. kötetének 1. füzetében 30—32. l.

egy 200 gyermek számára) és Kolozsvár mellett (körülbelől 70 gyermek számára) van javító-intézetünk, melyek természetesen elégtelenek az e csoportba tartozó összes elítéltek befogadására.

Fiatal leány büntettesek számára — tudomásom szerint — mind ez ideig nincs javító-intézetünk.

Ezek tehát a fogházakban most is együvé vannak zárva mindenféle szemeten szedett, elaljasodott nőkkel!

A fogházra vagy börtönre ítélt 20 éven aluli büntettesek pedig a börtönben vagy fogházban, — minthogy az elkülönítés a helyiségek hiányossága folytán lehetetlen, — legtöbbnyire egy helyiségbe kerülnek a többi foglyokkal; nem egyszer, — a fogház-felügyelő közönbössége vagy járatlansága folytán, — megrögzött gonosztevőkkel záratnak együvé és a szükséges javítás helyett esetleg egész életükre elrontatnak.

Helyiséghiányf olytán illusórius marad büntető törvényünk 42. §-ának az az intézkedése is, hogy életük huszadik évét túl nem haladott *foglyokra nézve, javításuk czéljából,* itéletileg elrendelheti a biróság, hogy hat hónapnál tovább nem terjedő büntetésüket, vagy ha az tovább terjedne, annak egy részét, — mely azonban hat hónapot túl nem haladhat, — *magán elzárásban állják ki.* Ép úgy az a rendelkezés, hogy a biróság kimondhatja, esetleg az igazságügyminiszter elrendelheti, hogy az ily ifjú egyének magán elzárás helyett javító-intézetbe szállíttassanak.

A mai végrehajtási módozat, mely a fiatal büntettest és a fiatal elitélteket, szóval mindazokat, kiknél az erkölcsi javítás a büntetésnek nem mellékczélja, hanem a *kiknél a büntetés főleg épen erkölcsi nevelés, javítás végett alkalmaztatik* — együvé zárja a kitanúlt gonosztevőkkel, a megrögzött visszaesőkkel, valóban erkölcsileg tönkre teszi őket. —

Bevégeztük ezzel jelenlegi börtönügyi viszonyaink ismertetését.

Két következtetést vonhatunk le belőle.

Az egyik az, hogy — törvényünk büntetési rendszerének tényleges végrehajtása hiányában, — jelenleg még egyáltalában nem szerezhetünk tapasztalati adatokat arra nézve: vajjon az ír rendszer nálunk hatályosnak mutatkozik-e? Büntető törvényünk büntetési rendszere jelenleg egyáltalában nem vitetvén

keresztül, az ki sem próbálható, helyessége vagy helytelensége meg nem állapítható.

A másik tanulság az, hogy *a jelenlegi rendszertelenség, a mostani végrehajtási módozatok mellett a szabadságvesztés büntetésnek az elítéltek egy igen nagy részére nézve nem lehet sem elrettentő, sem javító hatása* és különösen *a törvényszéki és járásbirósági fogházakban,* minden osztályozás, munkáltatás, tanítás, erkölcsi és vallási oktatás nélkül való *közös elzárás alig tekinthető másnak, mint alkalomnyujtásnak arra, hogy a letartóztatott tovább képezhesse magát a bűn útján.*

A fogházak tolvajából képződik ki a rabló; az alkalmi büntettésből a szokásszerű, megrögzött gonosztevő.

Hazánkban — eltekintve a már pusztulóban levő betyárosztálytól, — hála Istennek, — ez ideig még nem létezett a szokásszerű gonosztevőknek az a nagy osztálya, a melyet a külföld büntető és rendőrstatisztikai adataiban oly elijesztő arányban látunk növekedni, és a mely alattomos, de állandó és félelmetes harczot folytat a társadalommal, a jogrenddel.

Börtönügyi viszonyaink jelen állapotában azonban *félek, nagyon félek attól, hogy csakhamar fogjuk látni e gonosztevő osztálynak hazánkban is kifejlődését a visszaesőknek mindjobban növekedő számában.*

Mert a börtön, fogház és elzárás büntetések végrehajtásának jelenlegi módja teljesen alkalmas arra, hogy *növelje a visszaesők számát, teljesen elrontván a csak megtévedt, de nem megrögzött büntettest és a munkára, valamint szigorú figyelemre és rendre szorítás hiányában teljesen elvevén a szabadságvesztés büntetéstől annak megtorló jellegét, annak elrettentő hatását.*

Azt hiszem nem túloztam tehát, midőn börtönügyi viszonyaink reformját elodázhatatlannak jelentettem ki.

Nem utalok arra, hogy Magyarország tekintélye, büntető igazságszolgáltatásunk érdeke sürgetően követeli a gyors segélyt.

Nem hangsulyozom azt sem, hogy hasztalan hozta meg törvényhozásunk a modern szinvonalon álló, új büntető törvénykönyvet; hasztalan igyekszünk, a büntető eljárás codificatiójának sürgetésével, az alaki büntetőjog terén is növelni az

anyagi igazság kitudását elősegítő biztosítékokat; hasztalan foglalkozik a kiváló szakembereknek egy egész nagy csoportja a hazai büntetőjog művelésével; hasztalan iparkodnak biróságaink a magasabb követelményeknek is megfelelő iudicaturát létesíteni; hasztalan töpreng az adott esetben a biró, hogy fogházat vagy börtönt, börtönt vagy fegyházat szabjon-e ki: mindezek a törekvések, mindez a fáradság kárba veszett, mert *a büntető igazságszolgáltatásnak legfontosabb, első sorban gyakorlati része: a büntetés végrehajtása nem megfelelő.*

Mellőzöm mindezek kiemelését, mert ezek a szempontok csak előttünk, jogászok előtt birnak súlylyal. A társadalom zöme: a nagy közönség, nálunk még ennek művelt része sem, *nem* érdeklődik azok iránt.

Ez utóbbiakkal szemben tehát rá akarok mutatni arra, hogy a *szabadságvesztés büntetés végrehajtásának jelenlegi módja,* — minden szakember bizonyára tanusítni fogja, — *állandó és folytonosan fokozódó, jelentékeny veszélyeket rejt magában a társadalomra nézve; s maga a büntetés* — akár csak a méreg gyanánt ható gyógyszer, — *a helyett, hogy czélját elérné: megtorolna és javítana, csak ront, csak árt.*

Válaszul, látom a szánakozó gúnymosolyt, melyet e figyelmeztetés kelt.

Mert míg a 40-es évek nagy és halhatatlan államférfiainak nem kellett népszerűségüket félteni akkor, midőn a börtönügyi reform szükségességére rámutattak: ma már oda jutottunk, hogy számba sem vehető idealistának tekintik azt, a ki a börtönügynek a szakemberek körében általánosan szükségesnek tartott reformja körül olyan kiadásokról mer beszélni, a melyek pénzt igényelnek!

Az 1840-ki országgyűléstől kiküldött bizottság a büntető és javítórendszer kidolgozásánál nem vezéreltette magát *takarékossági* szempontokkal.

A reform akkori zászlóvivői: Deák Ferencz, báró Eötvös József, Szalay László, Szemere Bertalan és társaik nem azt kérdezték, hogy lesz-e pénz a szükségesnek tartott intézkedések megtételére; hanem javaslatba hozták azt a büntetési rendszert, a melyet a maguk benső meggyőződése és érett megfontolás után a leghelyesebbnek véltek, nem törődve azzal, hogy e

rendszer keresztülvitele vont volna maga után legtöbb pé
áldozatot.

És erős a meggyőződésem, hogy ha akadály gyanánt
jöttek volna közbe az egész országot megmozgató nagy
mények, a reformerek szilárd akarata keresztül is tudta
vinni azt, a minek nélkülözhetlenségét szakismeretük be

Ma, hivatkozunk az ország pénzügyi helyzetére és eln
juk magunkban a reformnak még gondolatát is.

Belátom én is, hogy minden országnak vétkes könnyel
ség, hazánknak pedig megbocsáthatlan bűn lenne *felesl*
költekezéseket tenni börtönügyi czélokra.

És midőn a börtönügyi reformról beszélek, eszem ágá
sincs javaslatba hozni monnmentális építkezéseket, impos
külsejű fegyházak és fényes berendezésű magán zárkák eme
sét [27] és hasonlókat.

Ellenkezőleg a *leghatározottabban helytelenítem mindezek*

Én csak a *nélkülözhetetlennek* szükségességét akarom han
súlyozni. Én csak ennek, és pedig a legnagyobb takaréko
sággal, a legkörültekintőbb gazdálkodással való teljesítés
óhajtom.

Hogy ezekre a kiadásokra honnan vétessék a fedezet, arr
nem az én csekélységemnek kell rámutatnom és annak tárgya
lása nem tartozik ez egylet értekezéseinek keretébe.

Csak *három* körülmény kiemelésére legyen szabad enge
délyt kérnem.

Az egyik az, hogy olyan mérvű budget mellett, a minő
hazánkban találunk, az államnak minden valóban szükséges
kiadására kell pénznek lenni, csak a szükségletek fedezésének
sorrendje lehet kérdéses. A sorrendkérdés megállapítása pedig
attól függ: mennyiben jelezuek az irányadó körök valamely
kiadást elodázhatatlannak.[28]

[27] Arra nézve, hogy mennyi helyrehozhatatlan pazarlást követtek
el hasonlókra, utalunk KROHNE nagybecsű értekezésében («Die Ge-
fängnissbaukunst») felhozott történelmi adatokra. L. a HOLTZENDORFF és
JAGEMANN-féle «Handbuch des Gefängnisswesens» I. köt. 471—490. lap.

[28] Eddig közlekedési, állattenyésztési és hasonló czélokra, sőt
nem egyszer monumentális épületek emelesére stb is tettünk nagy

A második, a mire utalnunk kell, az a körülmény, hogy *az 1887. évi VIII. törvényczikk is,* a mely a büntető törvénykönyv 27. §-át módosította, *módot nyújtott a legszükségesebb reform keresztülviteléhez megkivánt pénzösszeg előteremtésére.*

E törvény alapján ugyanis 175,000 frt fordítható évenkint börtönügyi építkezésekre.

Természetesen ez az összeg nem apródonkint volna a reform keresztülvitelére fordítandó, hanem *egy ezzel amortizálható nagy tőkét kellene kölcsön venni* és e tőkével eszközölni, lehetőleg mielőbb, az építkezések megkezdését.

Ha pedig az így előteremtett tőke nem mutatkoznék elégségesnek, akkor az előbb hívatkozott törvényt törvényhozási úton hatályon kívül kellene helyezni, a büntetendő cselekmények miatt biróságok és közigazgatási hatóságok által kiszabott összes pénzbüntetéseknek börtönügyi építkezésekre fordítását kellene elrendelni; az és összes pénzbüntetésekből befolyó igen jelentékeny összeg alapúlvételével előteremtendő kölcsönnek

beruházásokat. Egyszer az igazságszolgáltatási kiadásokra is kell kerülni a sornak! *Az a 15 millió forint, a mit az új országház felépítésére fognak fordítani, teljesen elég lenne* a legszükségesebb börtönügyi reform költségeinek fedezésére! S vajjon a fényes palotánál nem nagyobb díszére válnék-e az országgyűlésnek, nem emelné-e inkább annak tekintélyét, hogyha, nemes önmegtagadással, az utóvégre mégsem elsőrendű szükséglettől megvont összeget igazságszolgáltatási czélokra szavazta volna meg?

Csak két példát legyen szabad még felhoznom annak feltűntetésére, hogy Magyarország nem oly szegény, hogy a börtönügyi reformra semmit sem áldozhatna. Az egyik a budapesti és marosvásárhelyi kir. főügyészek többször idézett, nagyszabású jelentésének esete. A budapesti főügyészség már 1872 óta gyűjtötte, sőt nagy részben fel is dolgozta a fogházügy minden kérdésére kiterjedő, legrészletesebb adatokat, de azok közzétételét és ezzel fogházmizériáinknak a szakközönség előtt feltárását, megakadályozta mindeddig a szükséges nyomdai költségek hiánya. Most az *országos statisztikai hivatal* (!) bocsátotta a főügyészségek rendelkezésére az erre megkívánt összeget. A másik példa az, hogy míg itthon börtönügyi építkezésekre nélkülözzük a szükséges összeget, *a megszállott tartományok számára Zenicá*ban *már felépült az új fegyház,* melynek építési költségeit részben Magyarország is viseli. Az államnak tehát mégis van pénze ezekre a kiadásokra is, csakhogy az igazságügyi kormány budgetje számára nem jut elegendő.

teljesen e czélokra felhasználásával,[29] bizonyára segítni lehetne a legégetőbb bajokon.

És mellőzve minden jogi, igazságszolgáltatási és erkölcsi szempontot (melyeknek az a szerencsétlenségük, hogy ma nálunk népszerűtlenek), csak azt hangsulyozom, hogy a börtönügyi reformra költött pénz nem puszta kiadás, hanem *jövedelmező befektetés*, mely bőven meghozza kamatait első sorban *már a jelenleg henyélő letartóztatottak munkakeresményében is.*

Nem a gyökeres reform a pazarlás, hanem a mai állapot, a mely ezreket költ, hasztalanul, a büntetésnek olyan végrehajtására, mely czéljának meg nem felel; *a mely kihasználatlanul hagyja a letartóztatottak egy részének munkaerejét* és a mely a régen tarthatatlannak felismert közös elzárásban valósággal visszaesőket nevel és az ezek által elkövetett bűntettekkel *nemcsak állandó erkölcsi veszélyt,* hanem *jelentékeny nemzetgazdasági károsodást is hoz a társadalomra.*

Legyen meggyőződve a magyar társadalom és a magyar törvényhozás, hogy teljesen igaza van a börtönisme egyik legkiválóbb művelőjének: Krohne-nak, midőn a börtönügyi reformnak pénzügyi szempontból való vizsgálatánál azt mondja: «*Bizonyára legdrágább a rendszertelenség és a régi kerékvágásban veszteglés.* Azok az államok, a melyek tervszerűleg rendezték börtönügyi viszonyaikat, nem állanak rosszul a börtönügyre fordítandó kiadások tekintetében. *Czélirányos börtönügyi reform ha okszerűen vitetik keresztül,* — minden mástól eltekintve, — *pénzügyileg is jó üzlet!*»[30]

* * *

[29] Ez eszmét egyik jeles börtönügyi szakemberünk: dr. Kelemen Mór, volt igazságügyminiszteri osztálytanácsos, jelenleg kir. curiai biró vetette fel először a budapesti rabsegélyző egyletben. (Ismételte a «Magyar Igazságügy» V. kötetének 5. füzetében, 378. l.). Nagy kár, hogy ez a büntető törvény megalkotásánál figyelembe nem vétetett. A pénzbüntetésekből a törvény életben létének első hat évében *több mint 2 millió forint folyt be* (ebből elbocsátott foglyok segélyeztettek és a soproni fegyház is ebből építtetett), és ez összegen is sokat lehetett volna tenni a börtönügyi reform érdekében.

[30] A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának pénzügyi eredményeit feltüntető becses értekezésében, a Holtzendorff és Jagemann-féle Hb. d. Gefängnisswesens II. kötet 436—437. l.

Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy új, megfelelő és elégséges számú fegyházak, börtönök és fogházak felállításával ki volnának merítve a teendők börtönügyi viszonyaink reformja tekintetében.

Sőt ellenkezőleg épen oly elodázhatatlannak tekintem a reformot a börtönügyi igazgatás újabb szervezése tekintetében és a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának egyes részleteire nézve is.

II.

Börtönügyi igazgatásunk reformja.

Börtönügyi igazgatásunk jelenlegi szervezete a következő képet nyújtja.[1]

A férfi fegyenczeknek elhelyezésére szolgáló *hét fegyházunknak* és a *szegedi kerületi börtönnek* élén egy-egy *igazgató* áll; ki mellett egy ellenőr (Váczon, de csak itt, egy *gondnok* is), két-három *tiszti irnok*, egy *orvos* és egy vagy két tanító, továbbá több *lelkész* (rendszerint nem minden vallásfelekezet számára) van alkalmazva.

A mária-nostrai női fegyházat, — melyben, a 2106/I. M. E. 80 sz. rendelet értelmében, *börtönbüntetésre* elítélt nők is vannak elhelyezve, — a «paulai szt Vinczéről nevezett keresztény szeretet leányai» nevét viselő *apáczáknak főnöknője* vezeti, az igazságügyminiszter által kinevezett *ügynök ellenőrzésével*, de egyuttal ennek, valamint a különböző vallásfelekezetek lelkészeinek segélyével és közreműködésével. Az intézetnek van külön orvosa, a tanítást ellenben az apáczák végzik.

A *kis-hartai* közvetítő-intézetet egy *igazgató* vezeti, egy irnok segélyével, a *váczi* közvetítő-intézetben az igazgatási, lelkészi és orvosi teendőket a váczi fegyház hivatalos személyzete végzi.

[1] V. ö. az igazságügyminiszterium működéséről szóló jelentés I. könyv 158—168. l. és II. könyv 230. és 231. l. és a főügyészek jelentése 7. l.

A váczi *államfogházat* a váczi fegyházigazgató; a naszódi az ottani *kir. járásbiróság vezetője* igazgatja.

Az Aszódon és Kolozsvár mellett fiúk számára épült ké *javító-intézetet* egy-egy *igazgató* vezeti, kik mellé egy-egy *gond nok* és egy-egy *irnok* van rendelve. Aszódon még 3, «*családfő*» czimmel felruházott segédhivatalnok egy *segédtanitó*, egy *orvos* és egy *római katholikus lelkész* is van alkalmazva. A másik javító-intézetben az utóbb felsorolt hivatalnokok hiányzanak.

Mindezen büntetési intézetek közvetlenül az *igazságügy-miniszterium főfelügyeletének* vannak alárendelve.

E főfelügyeletet a miniszterium *II. ügyosztálya* gyakorolja, melynek hatáskörébe azonban ezenkívül a büntetőjogi, büntető törvénykezési, fegyelmi, kegyelmezési ügyek, valamint a királyi ügyészségek összes személyzeti és gazdászati ügyei stb. is tartoznak.

A felsorolt büntetési intézetek hivatali személyzetének kinevezését, áthelyezését és felmentését azonban az igazságügyminiszterium *elnöki osztálya*, ugyanannak állami ellátási ügyeit (nyugdijazás, végkielégítés) pedig a *III. ügyosztály* végzi.

A főfelügyelet gyakorlása tekintetében az igazságügyminiszterium működéséről szóló jelentésben (158. l.) azt az adatot találjuk, hogy a miniszterium «*a fegyházak* állapotáról és vezetéséről évenkint legalább *egyszer* kiküldött *vizsgáló biztosa* utján tudomást szerez». A szegedi kerületi börtön, az államfogházak, a közvetítő- és javító-intézetek felett gyakorlandó felügyelet érvényesítésének tényleges gyakorlása tekintetében *nincs adat* a jelentésben.

A *törvényszéki fogházakban* és (a szegedit kivéve) a többi *kerületi börtönben* egy-egy *fogházfelügyelő* vezeti a büntetés végrehajtását, és pedig az illető törvényszék mellé beosztott *kir. ügyész felügyelete* és a budapesti, illetőleg (ha a törvényszék az országnak Királyhágón túl fekvő részében székel) a marosvásárhelyi *kir. főügyész főfelügyelete alatt.*

A *járásbirósági fogházakat* rendesen egy *fogházőr* vezeti; a felügyeletből folyó administrativ teendőket a *járásbiró* végzi, a felügyelet azonban az illető törvényszék mellett működő *kir. ügyésznek*, a főfelügyelet pedig a *főügyészek* egyikének, vagy másikának hatáskörébe tartozik.

A *legfőbb felügyelet* a törvényszéki és járásbirósági fogházak felett is az *igazságügyminiszteriumot* illeti meg.[2]

A *közigazgatási fogházak* a belügyminiszterium alá tartoznak.

E szervezetben mindenek előtt kifogásolnom kell az *egyöntetűség hiányát.* Oly bonyolult az, hogy áttekinthetőségéhez külön tanulmány szükséges.

Az igazgatásnak jelenlegi *szétforgácsolása* bizonyára *lehetetlenné teszi az összes börtönügyi viszonynak teljes áttekintését,* a mit csak *összpontosított igazgatás* nyújthat és a mely oly annyira szükséges az azonos és magasabb szempontoknak következetes keresztülvitelével eszközölt, egyöntetű vezetéshez és a nagyobb reformoknak ugyanazon alapelvekre fektetett kiviteléhez.

De nem látok semmi okot fenforogni arra sem, hogy a főfelügyelet gyakorlása tekintetében egyrészt a fegyházak, a szegedi kerületi börtön, a közvetítő és javító-intézetek, másrészt pedig a huszonöt, törvényszéki fogházból átalakított kerületi börtön, továbbá a többi törvényszéki és a járásbirósági fogházak — minden szükség nélkül — külön választassanak és mindegyik csoport más-más hatóságnak rendeltessék alá.

Különösen viszás dolognak tartom ezt főleg nálunk, hol a törvényszéki fogházakban és az ezekből alakított «kerületi börtönökben» nem egyszer, igen hosszú ideig vannak elhelyezve *fegyházra itéltek* is, hol tehát a büntetési intézetek közt a fennálló jogforrásokban vont éles határvonal a gyakorlatban nagyon elmosódik.

Sajátságosnak tartom azt is, hogy *ugyanazon büntetési nemnek* végrehajtására rendelt büntetési intézetek közül *egyik* (a szegedi kerületi börtön) közvetlenül *az igazságügyminiszteriumnak,* a *többiek* (a börtön büntetés végrehajtására kijelölt 25 törvényszéki fogház) pedig a *főügyészségeknek* felügyelete alá tartoznak, pusztán azért, mert az előbbinek van külön igazgatója, a többinek pedig nincs.

[2] L. a királyi ügyészségek szervezéséről szóló 1871. évi XXXIII. törvényczikk 25. és 27. §§., továbbá a kir. ügyészek részére 1871. január 1-én kibocsátott igazságügyminiszteri utasítás 31. §-a, végül a fogházrendtartás 179—180. §§.

De van egy *elvi szempont* is, a melynek alapján részemről a névleges kerületi börtönök és a törvényszéki és járásbirósági fogházak felett gyakorlandó felügyeletet a közvádlói teendőkkel, statisztikai adatok gyűjtésével, különböző átalányok kezelésével, ügyészségi adminisztráczióval stb. amúgy is túlhalmozott királyi ügyészeknek kezéből kiveendőnek vélem.

És ez a szempont abban áll, hogy a *közvádló a büntető eljárás egész folyama alatt ellenfele a vádlottnak*, ezzel szemben az elkövetett büntetendő cselekmény megtorlását követelő államnak érdekeit képviseli, a vádlottnak «makacs tagadása», a végtárgyalás alkalmával az ügyészszel szemben tanúsított illetlen magaviselete stb., könnyen ellenszenvre indíthatja őt, és az a körülmény, hogy ugyanez az egyén a reá kimért szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt a *volt ellenfélnek: a közvádlónak felügyelete alá, discretionárius fegyelmi hatalmába adatik*, még a kötelességeinek teljes öntudatában levő, humánus és méltányos kir. ügyészt is — az emberi természet általános gyarlóságánál fogva — helytelen intézkedésekre ragadhatja.

Eszemágában sincs evvel a legtávolabbról is kifogásolni jelenlegi kir. ügyészi karunkat, a melyre igazán el lehet mondani, hogy legnagyobb részben európai szinvonalon álló tagokból áll, a melyre minden magyar büntetőjogász büszke lehet és a melynek vezetésében, (mint a két főügyésznek a törvényszéki és járásbirósági fogházak jelen állapotairól az igazságügyminiszterhez intézett, többször hivatkozott jelentése is fényesen mutatja), épen olyan szabadelvű, mint szakavatott, ügybuzgó és gondos felfogás érvényesül.

Megengedem még azt is, hogy ide vonatkozó aggályaim mai ügyészi karunkkal szemben és annak jelenlegi vezetése mellett, feleslegesek.

De ügyészi karunk szelleme változhatik.

És különösen tekintettel erre az eshetőségre, ki kell emelnem azt, hogy a *vádlónak végrehajtó közeggé változtatása* (már magánál a mindnyájunkkal közös, tökéletlen emberi természeténél fogva), azzal a veszélylyel járhat, hogy a büntetés végrehajtása nem lesz egyedül objektiv szempontoktól vezérlett. —

De mindezeken kívül helytelennek tartom a *főfelügyeleti jognak* részben az igazságügyminiszteriumra, részben a főügyész-

ségekre ruházását azért, mert e jog *a jelenlegi szervezet mellett tényleg illusorius.*

Mint fennebb részleteztem, a börtönügyi igazgatás teendőit legfelső fokban az igazságügyminiszteriumnak egyik, más szintén nagyfontosságú teendőkkel túlhalmozott osztálya végzi. E más oldalú hivatali teendők gyors végzésének szüksége, az ügymenet folytonosságának mellőzhetlen volta gátolják az osztályt abban, hogy az egyes büntetési intézetek vezetését és tényleges állapotát gyakrabban teendő körutakban, személyesen figyelemmel kísérhesse.

Más oldalú elfoglaltsága miatt kénytelen tehát ez osztály arra szorítkozni, hogy egyik tagjának kiküldésével *évenkint egyszer, legfelebb kétszer* megtekinthesse *a fegyházakat.*

Azt még kevésbbé kell kiszíneznünk, hogy a kir. főügyészeket teendőik nagy halmaza és állásuknak helyhezkötöttsége teljesen meggátolják abban, hogy felügyeleti joguk érvényesítésével, személyesen, gyakrabban ellenőrizzék a büntetés végrehajtását az összes kerületi börtönökben, törvényszéki és járásbirósági fogházakban. Különösen a budapesti főügyész, hogy mind az 54 ügyészségi és mind a 313 járásbirósági fogházat, mely kerületében létezik, évenkint csak egyszer is megtekinthesse, kénytelen volna folytonosan, az egész évben, úton lenni.

Fictio tehát az a hit, hogy büntetési intézeteink jelenleg tényleges és hatályos felügyelet alatt vannak.

És ez még nem egyedüli hátránya a jelenlegi szervezetnek.

Részemről kétségtelennek tartom, hogy a börtönügyi igazgatásnak az igazságügyminiszterium egyik osztályába, más sok elfoglaltatást adó és külön kiképzést igénylő tárgyak mellé sorolása míg egyrészt *elvonja ez osztályt a tényleges viszonyok megismerésének lehetőségétől,* tehát *a létezőről való tájékozottságtól,* másrészt *árt a szakszerűségnek is.*

A börtönügy ma már nem a mindennapi gyakorlatból elsajátítható ismeretek conglomeratuma, hanem évek tanulmányát, jelentékeny előkészületeket megkövetelő, *külön szaktudomány.*

Az igazságügyministerium II. ügyosztályának valamennyi hivatalnoka, hajlam, mód és alkalom hiányában, nem lehet kiképzett börtönügyi szakember. Az osztálynak az az egy-két

tagja pedig, a ki szakszerűleg foglalkozott börtönügyi dolgokkal más irányban szintén igen fontos teendőkkel is el levén foglalva, képtelen személyesen elintézni az összes börtönügyi beadványokat. De még ezeknek a tagoknak is (épen mert helyhez kötött és őket más teendőkkel is igénybe vevő hivataluk van) nem állt módjában a tényleges viszonyokat az egész országban mindenütt, a büntetési intézetek minden neménél megismerni.

A létező állapot teljes ismeretére pedig az eldöntendő kérdések legnagyobb részénél csakugyan szükség van, *de különösen szükség van a reform keresztülvitelénél*, ez pedig Magyarországon valóban nélkülözhetetlen.[3]

Mindazok az államok, melyek a börtönügy fontosságát belátták és melyekben aztán a börtönügy magasabb színvonalra emelkedett is, felismerték, hogy e szaktudomány mai fejlettségi fokán a börtönügyi igazgatás helyes vezetése és a börtönügyi reform sikeres keresztülvitele czéljából *e szaknak bizonyos mérvű önállósítására és teljes specialisálására van szükség.*[4]

[3] Igaza van TAUFFER EMIL-nek, midőn a jelenlegi szervezetről azt mondja: «Ily kormányzati beosztás mellett rendes és egyöntetű kezelésről sem lehet szó; *a börtönügy emeléséről* pedig annál kevésbbé, mert ez a börtönügy kormányzatával foglalkozó hivatalnokoknál, és pedig nemcsak egynél, hanem az osztály több tagjánál *a hazai viszonyoknak és valamennyi intézetnek teljes és személyes* tapasztalatokon alapúló ismeretén kívül még azt is feltételezi és megkívánja, hogy az illetők, midőn kormányozni s az ügyek intézésébe befolyni kezdenek, *a börtönügyet mint tudományt már elméletileg teljesen bírják* és a gyakorlati ismereteket, a más országokban valósitottaknak tanulmányozása által, minél előbb tökéletesbítsék. Ma alig van egy, és igen ritkán és csak kevés ideig két tagja az osztálynak, ki a fegyintézeteket csakugyan látta! Kormányoztatik tehát a gyakorlati élet oly feltevések és legjobb szándékú vélemények alapján, melyek a valóságban igen sokszor tényleges alappal nem bírnak». L. «A börtönügy főkormányzata» czímű becses tanulmányát (a Magyar Igazságügy VIII. kötetének [1877.] 131—148. lapján), mely egyúttal feltünteti a börtönügyi igazgatás szervezetének akkori állását egész Európában.

[4] A különböző államok börtönügyi viszonyainak jelen állását a börtönügy egész körére nézve és az igazgatás tekintetében is, híven és szakavatottan tüntetik fel JAGEMANN, LISZT, STRENG és GOOS a HOLTZENDORFF és JAGEMANN-féle Hb. d. Gefängnisswesens I. kötetének 142—379. lapjain.

Svédország, Norvégia, Belgium, Anglia, Francziaország és Olaszország, — szóval mindazok az államok, melyek a börtönügyi reform keresztülvitele tekintetében legelől jártak, — *önálló hatáskörrel és intézkedési joggal biró, külön hatóságot állítottak fel a börtönügyi igazgatás egyöntetű vezetése czéljából.* Azokban az országokban pedig a melyek még nélkülözik ez intézményt, vagy a kormányzat vagy legalább a szakkörök rég szükségesnek ismerték fel azt.[5]

Magyarország sem lehet el e nélkül, ha komolyan és őszintén akarja börtönügyi viszonyainak javítását és folytonos, következetes tovább fejlesztését!

Csak ily *börtönügyi főfelügyelői hivatal* szervezésével válik majd lehetővé a szabadságvesztés büntetés egyöntetű és szakszerű végrehajtásának ellenőrzése, minden túlkapás meggátlása, minden tévedés kijavítása, valamint a börtönügyi igazgatásnak egy központból, ugyanazon vezérelvek folytonos szem előtt tartásával, helyi viszonyok és szakszerűség tekintetében teljesen tájékozottan vezethetése is.

A fogházaknak *önkormányzati jellegű* ellenőrzése a törvényhatóságok közigazgatási bizottságainak az 1876. évi VI. törvényczikk 37. és 38. §§. alapján kiküldött ellenőrző bizottsága által, e mellett továbbra is fenmaradhatna.

Valódi hatályossággal azonban csak a főfelügyelői hivatal szervezése alapján volna a felügyelet és ellenőrzés gyakorolható csak e hivatal útján szerezhetne a börtönügyi igazgatás tudomást az egyes helyeken valóban tűrhetetlen helyiségekről; csak *ennek a hivatalnak egyes tisztviselői által, az összes fegyházakban, börtönökben és fogházakban, minden évben, többször, részint bizonyos időszakonként, részint váratlanul is teendő, gyakori látogatásokkal* volna képes meggyőződni arról, hogy a fennálló szabályok mindenütt, pontosan végrehajtatnak-e, a letartóztatottak megfelelő elbánásban részesíttetnek-e, különösen megfelelő munkára szoríttatnak-e?

E hivatal feljogosítandó volna az észlelt hiányok megszün-

[5] L. Poroszországra nézve Krohne és Aschrott értekezéseit a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft I. kötetének 74. és és VIII. köt. 32—33. l.

tetése végett, saját hatáskörében, haladéktalanul intézkedni, illetőleg a törvényhozás jóváhagyását igénylő javítások, valamint a börtönügy folytonos és gyors haladása folytán időnkint szükségesnek mutatkozó reformintézkedések megtétele czéljából, az igazságügyi kormánynak előterjesztéseket tenni.

A hivatal szervezetének részletei nem tartoznak ez igénytelen dolgozat keretébe.

Elég kiemelnem annyit, hogy szükségesnek tartanám e hivatal hatáskörébe utalni a *szabadságvesztés büntetés végrehajtásának szellemi vezetését és a büntetési intézetek összes személyi, gazdászati*[6] *és fegyelmi ügyeit.*

A hivatal egy főfelügyelőből, nehány felügyelőből, (kik a tulajdonképeni szemleutak megtételét is eszközölnék, felosztva e czélból maguk közt az összes büntető intézeteket, (egyes kerületenként) és a szükséges számú segéd- és kezelő személyzetből állana.

Minden esetre szükséges volna azonban a börtönügyi igazgatás körében napról-napra felmerülő építkezési, orvosi és számviteli szakkérdések helyes eldönthetése végett a főfelügyelői hivatal mellett egy építész-mérnököt, egy képzett börtönorvost és kellő számú, a számviteltanban jártas egyént állandóan alkalmazni.[7]

Mellékes kérdés az, hogy a felügyelői hivatal a kormány szervezetbe hová illesztetik be.[8]

[6] Meggyőzőek e tekintetben a Tauffer fennebb idézett jeles értekezésében kifejtettek. L. a Magyar Igazságügy VIII. köt. 144—145. l.

[7] V. ö. Jagemann értekezését: «Organismus der Gefängniss-Verwaltung», a Holtzendorff és Jagemann-féle Hb. d. Gefängnisswesens II. köt. 48. l

[8] Tudvalevőleg vitás kérdés, hogy a börtönügy legfőbb vezetése az igazságügyminiszteriumnak, vagy a belügyminiszteriumnak rendeltessék-e alá. Anglia, Francziaország, Olaszország és Oroszország a büntetés végrehajtását a belügyi administratio hatáskörébe utalják, ellenben a többi államok az igazságügyi kormányhoz. Egyes államokban (minden következetesség nélkül, teljesen helytelenül és csak a történeti fejlődés alapján megmagyarázhatólag), egyes büntetési intézetek egyik, a többiek a másik miniszterium ügykörébe tartoznak (pl. Poroszországban, l. Jagemann id. ért. Hb. d. Gefängnisswesens II. köt. 45. l.). Maga a főfelügyelői hivatal *Svédországban* — függetlenül mindegyik miniszterium-

Részemről a *büntetés végrehajtását* nem puszta administratiónak, hanem *a büntető igazságszolgáltatás utolsó és gyakorlatilag legfontosabb ténykedésének tekintem* és ez okból annak vezetését is az *igazságügyminiszterium* hatáskörébe tartozónak vélem.

A főfelügyelői hivatalt pedig, habár mint önálló hatóságot, kormányzati tekintetben magának *az igazságügyminiszternek* vélném alárendelőnek, a kihez kötelessége volna évről-évre részletes jelentéseket tenni a börtönügy állapotáról és a kinek közvetítésével terjesztené elő reformjavaslatait a korona és a törvényhozás elé.

A jelenleg a belügyminiszteriumnak alárendelt közigazgatási fogházak pedig továbbra is meg volnának hagyhatók annak hatáskörében.

A főfelügyelői hivatal felállításával keresztül volna vive a szükséges ujítás a börtönügyi igazgatás *vezetése* tekintetében. Kétségtelen azonban, hogy *az első fokon is vannak* reformteendők.

Térjünk át most ezek vizsgálatára.

II. Mint minden más szervezetnél, úgy a szabadságvesztés büntetés végrehajtásánál is a létező intézményeknek, a holt szabályoknak kedvező vagy kedvezőtlen hatása a *végrehajtó közegek minőségétől függ*. A legmegfelelőbb mintaépületek, a legjobb büntetési rendszer, a legkitünőbb börtönrendtartás hatálytalanok, sikertelenek lesznek, ha azok vezetése, illetőleg alkalmazása, gyakorlati érvényesítése meg nem felelő organumokra bizatik.

Viszont egy kiváló szakember, egy nagy tehetségű, széles képzettségű vezető még fogyatékos berendezés, hiányos végrehajtási szabályok mellett is aránylag fényes eredményeket képes elérni.

A végrehajtó közegek megválasztásának kérdése tehát nagyfontosságú, *első rangú kérdés*. Különösen *az igazgatónak*,

tól — csak *az összminiszteriumnak* van alá vetve (indítványai felett a király az igazságügyminiszter *meghallgatásával* határoz); *Francziaországban* a belügyminiszteriumba van beosztva; *Belgiumban* mint önálló «direction», a közbiztonsági, közmívelődési és közjótékonysági ügyekkel van egy miniszteriumban egyesítve stb.

a vezetőnek alkalmas, vagy kevésbbé alkalmas voltától függ, bátran elmondhatni, *az illető büntetési intézetben a büntetési rendszer egész sikere.*

A börtönügyi szolgálat első sorban olyan egyéni tulajdonokat követel meg, a melyek az illetőnek *személyiségétől függnek.* A jó *egyházigazgatónak valódi férfinak* kell lenni, a szó legnemesebb értelmében. Nélkülözhetetlen nála a jellemszilárdság, a komoly lelkiismeretesség és kötelességérzet hivatásának szeretete, szilárd akaraterő, erélyesség és személyes bátorság.

De ezek a fényes egyéni tulajdonságok még nem merítenek ki minden kelléket.

Ép oly nélkülözhetetlen a börtönügyi szolgálathoz a *gondos, szakszerű kiképzés.*

Szükséges ez azért, mert *a börtönügy,* az utolsó évtizedben e téren beállott óriási haladás folytán, *ma már külön tudományág,*[9] mely a vele hivatásszerűleg foglalkozóktól beható előtanulmányokat követel meg.

Kétségtelen, hogy minden szakismeretet követelő functiót csak olyan egyén végezhet sikerrel, a ki arra a szakra *különlegesen képezte magát.* A börtönügyi szaknál *kétszeresen áll ez a tétel.*

Mert *a szabadságvesztés büntetés tartalmát* annak mai fejlődési fokán, s a czivilizált államokban érvényben levő büntetési rendszer szerint, nem meríti ki *a puszta elzárás.* Ismétlem, a mit már fennebb mondottam, e büntetési nemnek, — hála a czivilizáczió haladásának, — magasztosabb, nemesebb czélja van a büntettes testi sanyargatásánál, lassú, de fokozatos megölésénél. Ma is érzékeny megtorlást kell annak képezni a büntettessel szemben, de egyúttal *feladata azt visszaadni a társadalomnak;* ha nem is mint erkölcsileg megjavultat (az erkölcsi javulás beálltát *ember* úgy sem volna képes megállapítani), de legalább mint *társadalmilag megjavultat,* mint olyant, a ki a nyert okta-

[9] Az ebben kételkedőket, — a minden művelt államban kifejlődött, roppant terjedelmű börtönügyi irodalom egyes különleges termékein kívül, — elég utalnunk HOLTZENDORFF FERENCZ müncheni jogtanárnak és JAGEMANN JENŐ badeni miniszteri tanácsosnak többször idézett, nagyszabású kézi könyvére, mely fényesen beigazolta, hogy a börtönisme a maga egészében összefüggő, tudományos tárgyalásra is alkalmas.

tás által szerzett ismeretei alapján belátja a büntetés szükségét és tisztelni tanulja az állam törvényeit, a ki a valláserkölcsi oktatás folytán magába száll, a ki a rendszeres munkára szorítás által elszokik a tétlenségtől és módot, alapot nyer kiszabadulása után a becsületes megélhetésre.

Nincs és soha sem lesz igazuk a reactionarius irány követőinek, midőn azt állítják, hogy a szabadságvesztés büntetés ma nem más, mint a büntettes dédelgetése, elkényeztetése!

Nem úgy van! A szabadságvesztés büntetés, — de *természetesen csak a megfelelő* végrehajtás mellett, — *megtorlás*, de egyúttal a letartóztatottnak *erkölcsi nevelése.* A munkáltatás, a valláserkölcsi oktatás, az iskolai tanítás *csak eszközei ennek a nevelésnek.*

Ezt a nevelést alkotja a foglyokkal való *szakszerű elbánás,* mely az összes büntetési és fegyelmi eszközöket az egyes büntettesnek *egyediségéhez* alkalmazza.

A mint a büntető törvény szabad mozgást enged a bírónak a relative határozott büntetési tétel korlátai közt, épen úgy, — habár a büntetés végrehajtásának alapelveit a törvényhozásnak kell megállapitania, — a végrehajtó hatóságnak oly széles működési kört kell engedni, hogy, — mint D'ALINGE [10] helyesen mondja, — az elítéltek végtelen különböző egyéni sajátságainak megfelelően alkalmazhassa a büntetést, kiegyenlíthesse a törvénynek az adott esetben talán túlszigorú voltát és összeköthesse a büntetés czéljával a javítás czélját.

A legnagyobb egyenlőtlenségre és ezzel együtt a leghelytelenebb következményekre vezetne a szabadságvesztés-büntetésnek minden elítélttel szemben *teljesen egyforma* módozatok mellett való alkalmazása. Ki fogja tagadni, hogy másképen kell elbánni a makacs és durva jellemű, megrögzött, többszörös visszaesővel és másképⁱ a teljesen megtört, fiatal gyerkőczczel, ki először követte el a ballépést és a kit meg *lehet* és meg *kell* menteni a javulásnak? Ki vonja kétségbe, hogy más munkát, más foglalkoztatást kell adni egy erőtől duzzadó fegyencznek és mást egy vézna, elsatnyult, beteges embernek? Ki akarná állítani, hogy ugyanabban az oktatásban és tanításban kell

[10] «Zum Strafvollzugsgesetz» czímű röpiratában (Lipcse, 1877.) 9. l.

részesíteni az intelligens, iskolákat végzett elítéltet, mint a pusztai csikóst, vagy a felvidéki hegyi legelők pásztorát, a kik soha sem tudtak írni-olvasni sem, a kiknek soha sem volt fogalmuk a fennálló állami és társadalmi szervezetről?

Szóval: *a szabadságvesztés büntetés végrehajtását eszközlő organumoknak* tisztán kell látni feladatukat, annak egész teljében, *fel kell fogni a büntetés czéljait és annak elérésére kell törekedniök a rendelkezésükre álló minden eszközzel.*

Ehhez pedig nélkülözhetetlen *a külön szakképzettség.*

S ezt ma már, azt hiszem, senki sem vonja kétségbe.

A nézetek csak akkor ágaznak el, ha felvettetik a kérdés, hogy e szakképzettség megszerzését *az állam kezdeményezze és bizonyos fokban ellenőrizze-e, vagy pedig rábízza azt egyszerűen már kinevezett hivatalnokainak tetszésére?*

A jelenleg még uralkodó nézet helyesnek tartja a börtönügyi szakban alkalmazottaknál kivételt tenni az egyébként általános szabály alól, nem ír elő különleges minősítést, gondos előkészülést erre a pályára, hanem megelégszik annak feltevésével, hogy a hivatalnokok saját érdekükben ki fogják majd magukat képezni.

A magam részéről ebben *jelentékeny ellenmondást* látok. Ha az államszolgálat más ágaiban megköveteljük a szakképzettség megszerzésének bizonyos mérvű documentálását, miért tekintsünk el attól épen itt, hol képzettségre kétszeresen szükség van, hol egy igen fontos teendőről: a bűntettes osztálylyal való küzdelemnek sikeres keresztülviteléről van szó?

De ettől eltekintve, — készséggel elismerem ugyan azt (s erre nemcsak a külföldről, hanem hazai fegyházigazgatóink köréből is tudnék példákat felhozni), hogy a különben megfelelő egyéni tulajdonokkal felruházott börtönügyi hivatalnok hosszabb gyakorlattal, lassankint elsajátítja a szükséges szakismereteket, de azt hiszem, ez *mindig csak a letartóztatottakra nézve veszélyessé válható kisérletek árán történhetik meg és a próbaidő alatt a büntetés végrehajtása nem volt oly kifogástalan, mint a minővé azt a teljes szakképzettséget elért hivatalnok később tenni fogja.*

És még ha mindezek a veszélyek nem állanak is be, bizonyára be kell ismernie mindenkinek, hogy *nagy különbség lesz*

ama börtönügyi hivatalnok közt, a ki minden előkészülés nélkül (habár talán más téren szerzett igen kiváló, *más irányú* képzettséggel és ismeretekkel) *lép erre a pályára és a között, a ki elméleti és gyakorlati tanulmányokkal, gondosan képezte magát arra.*[11]

Az egyoldalú *elméleti* előkészület kétségtelenül elégtelen. A börtönügy tudománya *csak gyakorlati érzékkel, tapasztalatok folytán megedzett ítélőtehetséggel és a teendők technikai, illetőleg kezelési részének teljes ismerete mellett érvényesíthető sikerrel.*

Czélra nem vezető volna tehát csupán elméleti előadásokra szorítani a kiképzést. Össze kell annak kötve lenni a különböző nemű *büntetési intézetek* mindegyikéből legalább is egynek-egynek *megszemlélésével,* az ottani *ügymenetnek* és *kezelésnek,* szakavatott magyarázatok kapcsában, hosszabb időn át figyelemmel kisérésével.

Ily értelemben és ily szervezettel tartom én szükségesnek a jövőben a börtönügyi hivatalnokoknak, de különösen a *büntetési intézetek vezetői részére külön szakképzésnek előírását.*

Lássuk ezzel szemben micsoda minősítést követel a börtönügyi szolgálatba lépőktől hazai tételes törvényünk.

A köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvényczikk 20. §-a a fegyházak és kerületi börtönök *igazgatóival* és a *mária-nostrai* női fegyház mellett alkalmazott *ügynökkel* szemben *a jogvégzettséget, jogtudományi államvizsga letételével, írja elő.*

Ezt a minősítést legnagyobb részben hasztalannak tartom.

[11] V. ö. erre nézve és általában a börtönügyi szakképzés kérdése tekintetében JAGEMANN-nak szakavatott fejtegetéseit az általa és HOLTZENDORFF által szerkesztett «Hb. d. Gefängnisswesens» II. kötetének 19—22. lapjain és különösen *ugyanannak* becses tanulmányát az ERKET-féle «Blätter für Gefängnisskunde» XX. kötetének (1886) 229. és következő lapjain. [Franczia fordításban «L'ètude prèparatoire des fonctionnaires de prisons» czím alatt, a «Bulletin de la commission pènitentiaire internationale» új folyamának negyedik füzetében (St. Pétersbourg et Neufchâtel) 1887. septembre, 63—92. l.]

A fegyházigazgatónak *nem kell jogtudósnak lenni,*[12] sőt merem mondani, hogy a jogi tanfolyam alatt hallgatottak e[illegible] részének (legalább közvetlenül) nem fogja hasznát vehet[illegible] Kérdem, hogy fogja értékesíthetni a fegyház- vagy börtöniga[illegible] gató, e minőségében, római jogi, jog- és állambölcsésze[illegible] magánjogi, polgári eljárási, váltó-kereskedelmi jogi stb. ismer[illegible] teit? Megengedem, hogy egyik-másik, véletlenül előjövő ese[illegible] ben ezeket is felhasználhatja, épen úgy mint felhasználhatn[illegible] minden más művelt ember. De vitatom, hogy *ezeknek az ism[illegible] reteknek megszerzésére állásának helyes betölthetése végett semm[illegible] szüksége nincs;* azok nélkül minden hátrány nélkül ellehet.

Másrészt pedig állítom azt, hogy *a jogi tanfolyam sikere[illegible] elvégzése magában véve nem képez senkit jó fegyházigazgatóv[illegible]* Az ott hallgatottaknak egy része *teljesen felesleges,* az egés[illegible] pedig egyáltalában *nem elegendő.*

Szükséges még e tiszt helyes betöltéséhez (a megfelelő egyéni tulajdonokon felül) a *különleges börtönügyi szakképzettség* és a *bölcsészeti tudományok egy egész csoportjának*[13] (az erkölcstannak, a lélektannak, a pædagogia alapelveinek) beható ismerete, melyeket a jogi tanfolyam hallgatása egyáltalában nem képes megadni és melyek, — épen úgy mint a börtönisme gyakorlati része, — *e czélra szervezett külön tanfolyamban volnának elsajátítandók.*

[12] Az irodalomban tudvalevőleg, főleg az képezte vita tárgyát, hogy a fegyházigazgatót a lelkészek, katonák vagy orvosok közül helyesebb-e kiválasztani. Mindegyik nézetnek vannak szószólói. Én azt hiszem, hogy mind a *három* fennebb említett osztály tagjaiból, de főleg a lelkészekből és katonákból, a kiket foglalkozásuk arra indít, hogy az *emberek* nevelésével és megfegyelmezésével foglalkozzanak, (feltéve mindig, hogy a lelkészben a vallásosság nem fajúlt rajongássá és a katonatisztnél nem teng túl a katonai szigor; megkivánva továbbá a gondos előkészűletet a *börtönügyi* szakra), jobb fegyházigazgató válhatik, mint az elméleti jogtudósból, a ki csak pandektákat olvas, vagy a gyakorlati jogászok *átlag* példányából, a ki csak jogesetekkel foglalkozik, azok psychologiai részének mélyebb vizsgálata nélkül

[13] Meggyőzően kimutatja ennek szükségességét HOLTZENDORFF: «Wesen und Verhältnissbestimmungen der Gefängnisskunde» czímű kitűnő tanulmányában (Hb. d. Gefängnisswesens I. köt,), ide vonatkozó rész 13—16. l.

A fogházfelügyelőktől, — a mennyiben azok nem valamely megfelelő katonai, vagy alsóbb rendű közigazgatási szolgálatból *vétetnek át,* — a minősítési törvény 20. §-a *négy osztályú polgári iskola* bevégzését kivánja meg.

Ha meggondoljuk, hogy a törvényszéki fogházak közöl kijelölt *huszonöt kerületi börtön* élén is jelenleg fogházfelügyelők állanak; ha figyelembe veszszük, hogy ezek a felügyelők, (kiket a más irányban rendesen nagyon elfoglalt kir. ügyész csak kevéssé támogathat), *a jelenlegi viszonyok mellett még fegyházra és évekig tartó börtönbüntetésre itélt egyéneken is önállóan, tetszésük és belátásuk szerint volnának hivatva a szabadságvesztés büntetést végrehajtani,* holott nemcsak börtönügyi ismeretekkel nem, de a törvény értelmében magasabb képzettséggel sem kell birniok: akkor be kell látnunk, hogy a büntetésnek az a végrehajtása, melyet ők vezetnek, alig lehet megfelelő a jogos követelményeknek.

Puszta illuzió e tekintetben a fogházfelügyelők *önképzésétől* várni a javítást.

Börtönügyi irodalmunk nem mutathat fel e tudomány mai fejlődésének színvonalán álló s e mellett gyakorlati irányú, terjedelmesebb munkát, a külföldi irodalom termékeinek tanulmányozását pedig nem lehet várni a rosszul díjazott, rendszerint kevesebb általános műveltséggel biró és — minden mástól eltekintve, — már a nyelvismeret hiányával is küzdő fogházfelügyelőtől.

Ez utólagos önképzés különben csak évek múlva következhetik be és valósággal megtörténtét soha sem lehetséges ellenőrizni, tehát nem szabad támaszkodni annak vélelmezésére sem.

A huszonöt, fogházból átalakitott *kerületi börtönben* és a többi *törvényszéki fogházakban* tehát jelenleg *a büntetés végrehajtása bizonyára a legtöbb helyen minden szakszerűség nélkül és a büntetési czélok öntudatos felismerésének és következetes szem előtt tartásának mellőzésével vezettetik.*

És minthogy *több* fogházunkban még a megfelelő munkáltatás, valamint az erkölcsi és a vallási oktatás sincs behozva, *ezekben* a büntetési intézetekben a szabadságvesztés büntetés végrehajtása, — a testi büntetéseket képező súlyosbitást kivéve —

valóban ott áll, a hol múlt században volt; nem egyéb a puszta elzárásnál.

Ilyen végrehajtás mellett az évekig tartó szabadságvesztés büntetésnek sem lehet megfelelő hatása.

Igen nagy baj az is, hogy a fogházfelügyelők egy része nem hivatásból, nem előszeretetből, hanem csak az előmenetelt keresve lép e pályára.[14] Hiányzik tehát náluk az ösztön arra, hogy magukat e szakban tovább képezzék, hogy a büntetés szakszerű végrehajtását kedvvel, ambitióval vezessék.

A járásbirósági fogházaknál a járásbirót birói és administrativ teendői legtöbbször elvonják attól, hogy a fogház igazgatásával behatóbban foglalkozzék. De még ha ideje és kedve volna is hozzá, sem igen teheti, mert börtönügyi szakismeretekkel rendszerint egyáltalában nem bír.

Szóval — épen úgy, mint az építkezési és elhelyezési viszonyok tekintetében, — *az igazgatásra nézve is azt* tapasztaljuk, hogy *a névleges kerületi börtönök, valamint a törvényszéki és járásbirósági fogházak a fegyházaknál kedvezőtlenebb helyzetben vannak.* Az ezekben foganatosított *letartóztatás* valóban igen sokszor nem érdemli meg *a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának* nevét.

Én ezt kétszeres bajnak tartom.

Mert teljesen aláírom Jagemann-nak szakavatott conclusióit, a melyekben kifejti, hogy *a börtönügy reformját az alsó fokon kell megkezdeni* és alulról felfelé eszközölni.

«Ha megakarjuk előzni a *visszaesést,* — mondja ő,[15] — arra kell törekednünk, hogy az az egyén, a ki *először* állott *ki* szabadságvesztés büntetést, tartós és üdvös benyomást nyerjen abból. Ez az első elzárás pedig majdnem mindig a kis fogházakban hajtatik végre és az elítéltek gyakran fiatal emberek. Ez a

[14] Jelenleg főleg birósági vagy ügyészségi irnokokból neveztetnek ki, tehát olyan egyénekből, kiknek a büntetés végrehajtásának szakszerű menetét a gyakorlatban sohasem volt alkalmuk látni. Még aránylag szerencsés választásnak mondhatjuk, ha qualificált *főfegyőrök* neveztetnek ki fogházfelügyelőkké, a mire szintén volt már eset.

[15] A börtönügyi hivatalnokok kiképzésének kérdését tárgyaló, fennebb idézett értekezésében a «Bulletin de la commission pènitentiaire internationale» új folyam IV. füzet 74. l.

körülmény világosan bizonyítja a fiatal büntettesek számára felállítandó *javító-intézetek szervezésének szükségét*, valamint *a kis fogházak reformjának és szigorú felügyelet alatt tartásának nélkülözhetlen voltát.* És ez a reform nincs befejezve azzal, hogy az építkezés tekintetében elfogadják a magán elzárási rendszert. Ezzel elejét veszik ugyan a közös elzárás rontó befolyásának, de még nem érik el *a letartóztatott egyedi kezelését, pedig csak ez képes erkölcsi javítást gyakorolni.*

Mindezeken a bajokon gyökeresen csak *a kerületi börtönök és törvényszéki börtönök centralisatiója* segíthet. Ennek hangsúlyozására egy újabb ok az, hogy a *vezetés szakszerűségét* sokkal könnyebb elérni néhány, nagy büntetési intézetben, melyeknek élére mindig akad egy-két alkalmas, kellően képzett, a börtönügyi szakmát életpályául választó szakember, ha megfelelő fizetést és rangot adunk nekik.

De addig is, míg ez a centralisatio keresztül vihető lesz, részemről *okvetlenül szükségesnek tartom a fogházfelügyelők szakképzettségi fokának emelését.*

Míg a börtön- és fegyházigazgatók, vagy a börtönügyi pályán eltöltött hosszabb hivataloskodás után emelkedtek ez állásra, vagy éveken át szerzett tapasztalatokkal, utólag szerezték meg legalább a szükséges *gyakorlati* szakismereteket: addig a fogházfelügyelők legnagyobb része büntetési intézetet sem látott azelőtt, mielőtt az illető fogház vezetését átvette, nem jutott felismerésére a büntetés czéljának és így ennek a czélnak elérése egyáltalában közömbös előtte. Viszonyaink közt pedig nem lehet jogosan várni a fogházfelügyelőktől azt sem, hogy utólag kiséreljék meg megszerezni (a börtönügyi irodalom termékeinek tanulmányozásával és egyes, jól berendezett és helyesen vezetett büntetési intézetek megtekintésével) az állásuk kellő betöltéséhez megkivánt szakképzettséget.

A fogházfelügyelők számára tehát (kivéve azokat, a kik már korábban más állásban, börtönügyi szolgálatban voltak és megfelelő szakismereteket szereztek) külön rövidebb tartamú (6 hétre, 2 hónapra terjedő), *főleg gyakorlati jellegű póttanfolyamokat* vélek szervezendőknek. Elrendelendőnek vélném azonfelül, hogy a fogházfelügyelőknek időnkint alkalom adassék az e czélra a börtönügyi igazgatás által kijelölendő egy-két

fegyház (szegedi kerületi börtön) berendezését (pl. 5—8 f
menő csoportokban, államköltségen) megtekinteni, és ugyai
alkalommal felhivandók volnának a fegyházigazgatók, hogy
vezetésük alatt álló intézet ügykezelését lehetőleg beható
ismertessék meg az időnkint oda érkező fogházfelügyelőkk

A mennyiben a fogházfelügyelők számára *gyakorlati p*
tanfolyamok tartása nem volna kivihető, legalább is azt tarto
elkerülhetetlennek, hogy részükre a börtönügyi igazgatás goı
doskodjék megfelelő, szakavatott, gonddal írt *kézikönyvek* össz
állításáról, melyben kötelességeik, a büntetés végrehajtásána
czélja és a büntetési rendszer alapelvei és legfőbb részlet
könnyen érthető, rövid fejtegetésekben tárgyaltassanak.

A nagyobb büntetési intézetek megtekintésének elrendelé
sét szintén minden esetre *nélkülözhetetlennek* tartom.

A börtönügyi pályára készülők, valamint *az ezentúl kine-
vezett,* korábban nem ezen a pályán működő *fegyház-* és *börtön-
igazgatók* számára, időnkint, egyes, nagyobb büntetési intéze-
tekhez közel fekvő városokban [16] *külön börtönügyi szaktanfolya-
mok* tartását vélem szükségesnek. A szervezésnél főleg arra kell
ügyelni, hogy a tanfolyam tartásával megbízott férfiak ne legye-
nek egyoldalú elméleti hajlamokkal eltelve és hogy kiváló súly
fektettessék a büntetési intézetekben szerzendő gyakorlatra.

Kivánatosnak vélem ezen kívül, hogy az igazságügyi kor-
mány hasonló szaktanfolyamokat hallgatott egyéneknek (ha
azok egyébként is rendelkeznek a szükséges tulajdonokkal)
előnyt biztositson a börtönügyi szakmában üresedésbe jött állá-
sok betöltésénél.

Végre abból a czélból, hogy *a kir. ügyészi, illetőleg bírói*

[16] Pl. mindkét évben a téli hónapokra *6 havi* időtartamra, Buda-
pesten és Szegeden. Előbbinél a fővárosban elhelyezett büntetési inté-
zetek, valamint a váczi fegyház, államfogház és közvetítő intézet kö-
zel léte nyújtana alkalmat gyakorlati tanulmányokra; utóbbinál a
szegedi kerületi börtöné és törvényszéki fogházé. A szervezés rész-
letmódozataira nézve l. Jagemann ide vonatkozó becses tanulmá-
nyát «Bulletin de la commission pènit. internationale» új folyam
IV. füzet 82—92. l. A börtönügyi szakra, mint önálló tudományos
pályára éveken át tartó külön felsőbb szakoktatás van behozva *Olasz-
országban* már 1883 óta. Eredményei egészen jók (Jagemann Hb. d.
Gefängnisswesens II. köt 19. l.)

pályára készülő gyakorlati jogászoknak (kikre tehát egy-egy fogház felügyeletének nehéz feladata vár) *alkalmuk lehessen börtönügyi szakismereteket szerezni,* szükségesnek vélem a büntetőjogi előadásokban nagyobb gondot fordítani a börtönismei rész tárgyalására, valamint ott, a hol lehetséges, *önálló speciál collegiumokban* tartani részletes *börtönügyi előadásokat,* lehetőleg *összekötve jól vezetett büntetési intézetek megtekintésével is.*

III. Börtönügyi igazgatásunk szervezetének vázolásánál fennebb már ismertettem börtönügyi hivatalnoki személyzetünk jelenlegi szervezetét.

Hátra van még *az őrszemélyzet* viszonyainak rövid előadása.

Férfi fegyházaink mellett az őrszemélyzetet *egy őrparancsnok* vezetése alatt álló fegyőr-csapat végzi, mely minden fegyházban 4—10 főfegyőrből; 13—32 I. osztályú és 38—63 II. osztályú fegyőrből áll.

Az összes fegyházi őrszemélyzet létszáma *564* egyénből [17] áll és e szerint átlag körülbelől hét-nyolcz fegyenczre esik egy-egy őr. — Ez átlagszám azonban nagyon csalóka. A fegyőrök egy jelentékeny része munkavezetői teendőket is végez; egyes őrök időnkint egy-egy fél szabad napot kapnak pihenőül, előfordulnak betegségi esetek is, egyes őröknek a szabadban dolgozókat kell őrizni, másoknak a folyóson őrködni stb. De ezektől el is tekintve, maga az alapszám is a nálunk tényleg fennálló közös elzárás és a fegyházak túlzsufoltsága mellett határozottan *kevés.* Láttam közös munkatermeket, melyekben 30—40—50 fegyencz űzött asztalos, lakatos, vasbútor-gyártó stb. ipart *egyetlenegy* fegyőr felügyelete alatt. Ennek az őrnek az élete és vele együtt a fegyháznak biztonsága állandóan koczkára van téve. E mellett ily zsúfolt termekben egy-egy fegyőr a foglyok ténykedésének ellenőrzését, az összebeszélés megakadályozását (kivált éjjel) sem eszközölheti sikerrel.

[17] E létszámból — eltekintve a hét őrparancsnoktól — van 55 főfegyőr, 147 I. osztályú és 362 II. osztályú fegyőr. (L. az igazságügyminiszterium működéséről szóló jelentés II. könyv 231. l.) — *Illaván* a fegyintézet külső őrizete és biztonságának fentartása végett a 71. számú gyalogezredtől — 1 főtiszt vezénylete alatt — 42 főből álló katonacsapat van a fegyintézethez állandóan kirendelve, *Mária-Nostrán* a külső őrszemélyzetet hat II. osztályú férfi fegyőr végzi.

Elijesztők azok az adatok is, a melyekből kitetszik, hogy fegyőrség, tehát a legsúlyosabb szabadságvesztés büntet végrehajtása körül alkalmazott őrszemélyzet is mennyire *m* *nem felelő*, alkalmatlan, hanyag és rendetlen.[18]

Arra pedig, hogy az őrszolgálatra *kellően kiképezve legyene* bizonyára nagyon kevésnél számíthatunk.

A *közvetítő-intézetek* közül *Kis-Hartán* 1 főfelügyelő é 6 felügyelő, *Váczon* (a fegyház őrszemélyzete köréből) 1 főfel ügyelő és 3 felügyelő van alkalmazva.

A *javító-intézeteknél* Aszódon 4, *Kolozsvárott* 1 felügyelő találunk.

A váczi *államfogházban* 1 főfelvigyázó és 3 felvigyázó van alkalmazva.

A *szegedi* kerületi börtön mellett 1 őrparancsnok vezetése alatt, 6 börtönmestert és 60 börtönőrt látunk.

A törvényszéki és járásbirósági fogházakban pedig — daczára az őrszemélyzet némi csekély növekedésének, — a rablétszám fokozatos gyarapodása folytán *ma egy-egy őrre átlagosan* több fogoly esik mint 1872-ben.[19] — E téren tehát *hanyatlás* állott be.

És hogy mily nagy a fogházaknál az őrszemélyzetben a fogyatkozás, annak legszólóbb bizonyítéka az a körülmény,

[18] Ez adatokat az igazgatóságoktól beküldött jelentésekből és ismertetésekből merítem. Hogy példaképen csak néhányat említsek. *Váczon* 88 fegyőr közül az *1887*. évi folyamán, mint alkalmatlan elbocsáttatott 5, büntetésből lejebbezett (degredáltatott) 2, fegyelmileg büntettetett 35 fegyelmi kihágásért 26 őr. A *szegedi* kerületi börtönben 67 börtönőr közül a múlt év folyamán *alkalmatlan gyanánt* elbocsáttatott 8, *fegyelmi büntetesből* elbocsáttatott 7, rangban lefokoztatott 2 fegyelmileg büntettetett *39*. Voltak olyanok is, kik *tíznapi házi fogságot* kaptak büntetésül (!) és ezektől lehessen várni azt, hogy más letartóztatottakra gondosan ügyeljenek és velük szemben megfelelő elbánást tanusítsanak ?

[19] Nevezetesen a budapesti és marosvásárhelyi főügyészeknek többször hivatkozott jelentései szerint, [23—24. l.] 1872-ben minden őrszemélyre az átlagos rablétszámból *hét* fogoly esett, 1886-ban ellenben *nyolcz* és pedig a törvényszéki fogházakban 1872-ben *hét*, 1886-ban *kilencz;* a járásbiróságiaknál pedig 1872-ben *négy*, 1886-ban *öt*.

hogy egy-két helyen — igaz csak csekély számban (összesen kilenczet) — *napidíjas fogházőröket* is kellett alkalmazni.

Az *ilyen ideiglenesen alkalmazottak* természetesen sem előképzettséggel, sem gyakorlat szerezte jártassággal, sem hivatásszerű ügybuzgósággal nem bírván, *a büntetés megfelelő végrehajtásánál egyáltalában használhatlanok.*

Az e téren mutatkozó viszásságok csökkentésére ennélfogva szükségesnek látom *szaporítani az őrszemélyzet létszámát* (első sorban a fegyházakban) és az e szolgálatra *jelentkezőknek lehetőleg gondos kiválasztásával* törekedni arra, hogy e kétségtelenül nehéz és terhes, de egyúttal nagyfontosságú szolgálatra minél alkalmasabb egyének legyenek megnyerhetők. Ezek jelentkezésére ösztönadásul kivánatos volna a javadalmazást bizonyos szolgálati idő után néhány százalékkal emelni és a végellátási igényeket is fokozni.[20] A büntetési intézetek őrszemélyzetének létszáma nem oly jelentékeny, hogy ez a változtatás évenkint egy-két száz forintnál többel terhelné az államkincstárt.

Külföldön a szakkörök mind jobban-jobban hangsúlyozzák annak szükségét is, hogy a büntetési intézetek őrszemélyzete *szakszerűen kiképeztessék* a börtönügyi szolgálatra.

Tekintettel hazai viszonyainkra, én e részben egyelőre csak azt tartom kívánatosnak, hogy a börtönügyi igazgatás az őrszemélyzet számára könnyen érthető, világos, de egyúttal alapos utasítást dolgoztasson ki, melyben kifejtendők volnának az őrség teendőinek részletei és azok a szempontok, melyeket e kötelességek teljesítésénél az őrszemélyzetnek folyton szem előtt tartani kell, abból a czélból, hogy a büntetés végrehajtása sikeres lehessen.

***

Az eddig előadottakban — nevezetesen *büntetési intézeteink elhelyezési viszonyainak, a börtönügyi igazgatásnak és a börtön-*

[20] Hasonló kivánalmakat emelnek szakkörök a *külföldön* is. L. Kaldewey-nek, a welheiden-i fegyház igazgatójának értekezését; «Zur Reform des Gefängnisswesens in Preussen», a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft V. kötetének 707. és következő l.

ügyi hivatalnokok kiképzésének kérdéseiben — látom részemről a *legfontosabb és legsürgősebb reform tárgyait.*

Míg ezek mindegyikének legfőbb hiányai nem orvosoltatnak, főleg, míg a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának szakszerű vezetése és igazgatása nem biztosíttatik: mindaddig börtönügyi viszonyaink, a maguk egészében, nézetem szerint, alig fognak vigasztalóbb képet feltüntetni.

Czélszerűtlennek tartom tehát a más kérdésekben is bizonyára szükséges javítási teendőkre nézve igénytelen nézeteimet ezúttal teljes részletességgel előadni.

E szerény előadásnak — már is a kellő határokat átlépő — keretében amúgy sem férnének meg azok.

Mellőzve tehát ezúttal a többi reformkérdésben a részletezést, szorítkozom a továbbiakban azokra a hiányokra, melyeket — az eddig jelzettekkel kapcsolatban — lehetőleg mielőbb orvoslandóknak tartok.

III.

A börtönrendtartás.

A büntető törvénykönyv (28—51. §§.) csak *vázlatát* adja meg azoknak a módozatoknak, a melyek mellett a szabadságvesztés büntetés különböző nemei végrehajtandók, csak azokat az *elvi szempontokat* állítja fel, a melyekre a végrehajtó közegeknek valamely büntetési nem különböző fokozatain figyelemmel kell lenniök.

A részletek szabályozása a börtönügyi igazgatás körébe tartozik. Ennek kötelessége kibocsátani a szabadságvesztés büntetés különböző nemeinek végrehajtása tárgyában az utasításokat, ennek kötelessége megszabni a büntetés végrehajtásának részleteit, de egyuttal meghatározni a letartóztatottak irányában követendő bánásmódot, valamint megállapitani a végrehajtó közegek hatáskörét és szolgálati utasítását.

Legyen szabad a különböző büntetési nemek végrehajtására vonatkozó ez *administrativ* intézkedések összegét, rövidség okáért, a *«börtönrendtartás»* szóval jelölnöm meg.

Ez intézkedéseket nálunk jelenleg *több* igazságügyminiszteri rendelet tartalmazza.[1]

E rendeletek közül a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának módozataira vonatkozók nem czélozzák a büntető törvénykönyvünkben érvényre emelt büntetési rendszer következetes keresztülvitelét, hanem csak a büntető törvény 52. §-ának keretében mozognak, vagyis mindenütt kiemelik, hogy a büntető törvény intézkedései *csak a lehetőséghez képest*, csak *annyiban foganatosítandók, a mennyiben ezt a létező tényleges viszonyok megengedik*. Természetszerű következménye ez a fennebb (I. alatt) részletesen ismertetett szomorú építkezési viszonyoknak. Azok orvoslása előtt a börtönrendtartás tekintetében nagy részben hasztalan maradna a reform kivánása.

Nem tartozhatik tehát ez igénytelen dolgozat keretébe az ide vonatkozólag kibocsátott utasításokat behatóan és kritikailag tárgyalni. Annyival kevésbbé lehet ez szándékom, mert a kérdéses rendeletek hazai jeles szakembereink ketteje részéről már részletes birálat, illetőleg megbeszélés tárgyát képezték.[2]

Szorítkozom ennélfogva azokra a hiányokra, a melyeknek orvoslását nem vélem elhalaszthatónak a börtönrendtartás teljes reformjának elérkeztéig.

[1] A szabadságvesztés büntetés különböző nemeinek végrehajtására vonatkozó utasításokat az 1880. évi augusztus 9-én 2106/I. M. E. szám alatt kibocsátott rendelet mellékletei tartalmazzák. A fegyintézetek házszabályai és a hivatalnokok és őrök szolgálati utasítása az 1869 február 10-én (szám nélkül) és a 1870. junius 10-én 7876/I. M. E. szám alatt kibocsátott rendeletekben; az első folyamodású bíróságok fogházainak és börtöneinek rendtartása az 1874. február 18-án 696/I. M. szám alatt kelt rendeletben (I. és II. részét hatályon kívül helyezte a 2106/I. M. E. 80. számú rendelet); végre a *börtönháztartás* az 1872, junius 22-én 11,216/I. M. szám alatt kelt rendeletben foglaltatnak

[2] L. Tauffer Emil nagyérdekű röpiratát «a szabadságvesztés büntetés különféle nemeinek végrehajtása és a pénzbüntetés» (1880); ellene a korán elhúnyt, jeles váczi fegyházi igazgatónak: Varga János-nak észrevételeit «A börtönügy köréből» (a «Fegyházi Értesítő» 1880. évfolyamában és külön lenyomatban is); végre Tauffer részletes, polemicus válaszát «Vitas és nem vitás kérdések a magyar büntető törvénykönyv büntetési rendszere tekintetében», (a «Magyar Igazságügy» XV. kötetének 136—172. l.).

Először legyen szabad egy, tulajdonképen *szervezeti* kérdés érintenem.

I. Az igazgató lévén a *«a fegyintézet kormányzója»*, e minő ségénél fogva neki a fegyházban elhelyezett fegyenczek, valamint az őrszemélyzet tagjai felett *fegyelmi hatalmat*, a fegyintézet hivatalnokai felett pedig *felügyeleti jogot* kell adni. Ezt a fennálló szolgálati utasítás meg is adja az igazgatónak.[3]

Nem szabályozza azonban, — legalább tudtommal, — az e fegyelmi joggyakorlata közben előfordulható sérelmek *orvoslási*| *módját*.

Pedig bizonyításra sem szoruló kétségtelen igazság, hogy a fegyelmi úton fenyítettnek meg kell adni a *panaszemelési jogot*[4] az esetleg nem helyesen, vagy nem kellő mértékben alkalmazott fegyelmi büntetésnek, vagy legalább következményeinek (kedvezőtlenebb osztályba helyezés, kedvezmények megvonása) hatályon kívül helyezése iránt.

Nagy és mielőbb pótlandó hiánynak vélem e panaszemelési jog meg nem adását, valamint a fogházrendtartás 232. §-*ának* amaz intézkedését is, hogy «a fegyelmi fenyíték alkalmazása ellen a letartóztatottnak *nincsen rendes felebbezési joga*, ha azonban a fenyített magát méltatlanul bántva érezné: szabadságában áll panaszát, ha a fenyítéket a fogházfelügyelő szabta ki, a királyi ügyész és illetőleg, ha a kir. ügyész által fenyíttetett, *annak idején* (tehát valószinűleg csak a főügyész esetleges útja alkalmával) a kir. főügyész előtt előadni».

E helyett kivánatosnak vélem annak megengedését, hogy a fegyházigazgató részéről alkalmazott fegyelmi fenyíték ellen az elítélt, rövid záros határidő alatt, az igazságügyminiszteriumhoz, a fogházfelügyelő intézkedése ellen az ügyészhez, ez utóbbié ellen a főügyészhez élhessen panaszszal. E panasz érvényesíthetése azonban ne legyen bizonyos időszakhoz (pl. miniszteri biztos, főügyész szemleútjához kötve,) hanem joga legyen

[3] L. az 1869. évi február 10-én kibocsátott igazságügyminiszteri rendelet I. rész 65. §. II. rész 1. §.

[4] Így van ez mindenütt a külföldön is. L. Jagemann értekezését: «Organismus der Gefängnissverwaltung» a Hb. des Gefängnisswesens II. köt. 50—52. l.

az elítéltnek kivánni azt, hogy panaszáról jegyzőkönyv vétessék fel, illetőleg, hogy panasza indokolását, kellő felügyelet alatt, irásba is foglalhassa.

Szükséges ez a fegyházigazgatókkal szemben annyival inkább, mert azok, a fennálló szabályok értelmében, fegyelmi kihágás esetén valamelyik tiszti irnokot is megbízhatják a vizsgálattal, tehát sokszor csak informatio alapján gyakorolván a fegyelmi hatalmat, lehet, hogy nem helyesen értesülnek a tényállásról.

II. A börtönrendtartás reformjával vagyok kénytelen összekapcsolni egy másik, igen fontos kérdést is, mely tulajdonképen a *börtönegészségügynek* tárgyalásával függ össze, de a melyet tételes börtönügyi szabályaink a börtönrendtartásban oldanak meg, és pedig — nézetem szerint — teljesen helytelenül.

A büntető törvénykönyvben megállapított büntetési nemek végrehajtása tárgyában 1880. évi augusztus hó 9-én 2106/I. M. E. szám alatt kibocsátott utasítás II. mellékletének 58. §-a és IV. mellékletének 55. §-a szerint ugyanis, ha valamely *fegyencz* vagy a kerületi börtönben elhelyezett *rab elmebetegségbe esik*, a szükséges elővigyázati rendszabályok azonnal alkalmazandók s az illetőnek *elmegyógyintézetbe* leendő elszállítása iránt haladéktalanul jelentés teendő.

A hivatkozott V. mellékletnek 59—65. §§-ai pedig kimerítően szabályozzák, hogy mily eljárás követendő az esetben, ha a törvényszéki és járásbirósági *fogházakban* elhelyezett rabokon és foglyokon észlelik az elmebetegség jelenségeit. Ez utóbbi rendelkezésekkel *nem* érthetek egyet.

A rendelet ugyanis kimondja, hogy ha valamely foglyon elmebetegség jelenségei mutatkoznak, az illetőnek lelki állapota *szorgos figyelemmel kisérendő* és «ha e betegség csakugyan félreismerhetetlenül elmebetegségnek bizonyulna be, mindazon esetekben, midőn annak gyógyithatósága, vagy gyógyíthatatlansága *még nem állapitható meg*, az illető egyén egészségének helyreállítására *épen oly gond fordítandó, mint más betegségekére*» (59. §.).

Ez valószinűleg azt akarja jelenteni, hogy az illető elmebeteg egyelőre a fogház kórházi helyiségeiben ápolandó; a mi oda vezet, hogyha a fogházban kórházi helyiség nincs

(tudvalevőleg sok fogházunkban ez az eset forog fenn), *a többi rabokkal és foglyokkal együttesen (!)* fogva tartandó.

A *gyógyíthatatlanul elmebeteg* fogoly pedig, ha az orvosilag is jogérvényesen tébolyodottnak vagy eszelősnek nyilváníttatott, a rendelet 65. §-a értelmében, *végleg elbocsátandó* s illetőségi helyére, vagy magán gyógyintézetbe szállítandó.

Megvallom, nem értem a 61. §. rendelkezését, melyet kénytelen vagyok egész terjedelmében ideigtatni. E legutóbbi szakasz így szól: «ha a törvényszéki vagy fogházi orvosnak alapos megfigyelése folytán a letartóztatott állapota *valósággal elmebetegségnek* bizonyulna be, jól meg kell fontolni az orvosnak: ha vajjon a beteg állapota olyan-e, hogy ennek további czélszerű ápolása a fogházban lehetséges, sőt kivánatos (?), *a mennyiben a lélekháborodások néha oly tünetekben is jelentkeznek, melyek szerint a tébolyodás a benső gonoszságot és gonosz érzületet még teljességgel nem enyészteti el,* midőn tehát a fogházi biztos őrizet előnyösebb a tébolydai vagy ápoldabeli letartóztatásnál, vagy pedig szükségesnek mutatkozik annak azonnal elszállítása a *tébolydába,* mely esetben a betegnek a tébolydába leendő felvétele, s illetőleg a felvétel engedélyezésének előzetes kieszközlése iránt, a kir. főügyészség útján, késedelem nélkül lépések teendők».

Psychiaternek kellene lennem, hogy megítélhessem: melyek az elmebetegségnek ama nemei, melyeknél «a tébolyodás a benső gonoszságot és gonosz érzületet még teljességgel nem enyészteti el». Orvos szakértőkre vagyok kénytelen bízni annak megítélését, hogy ez a különböztetés psychiatriai szempontból tartható-e?

Én merem állítani azt, hogy *jogi szempontból* tarthatatlan.

Először azért, mert a «*benső* gonoszság és gonosz érzület» mint ilyenek a *bíróra nézve közömbösek.* «*Cogitationis* pœnam nemo patitur.» A bírónak *külső* tettek kellenek, melyekben ez a gonosz akarat nyilvánul.

Ha pedig ilyen «valósággal elmebeteg» egyén *cselekményben* concretisálja «benső gonoszságát», ez a cselekmény nem lesz visszavezethető akaratára, tehát, — a büntetőjogi beszámításnak jelenleg fennálló elvei szerint, — nem is lesz büntethető. A fogházban tartásra tehát mi ok sincs. Még csak *praeventív*

intézkedés gyanánt sem szolgálhat az, mert büntetendő cselekményt épen úgy, sőt (a felügyelet hiányossága, az elkülönítés lehetetlensége folytán) még könnyebben követhet el a «bensőleg gonosz» elmebeteg a *fogházban*, mint valamely megfelelő gyógyintézetben.

Nem védhető szerintem az utasításnak kérdéses rendelkezése azon az alapon sem, hogy a további fogházban tartás büntetés akarna lenni a letartóztatott részéről *korábban* elkövetett büntetendő cselekményért, melynek nyoma a tettes «benső gonoszságában» még fenmaradt. Elmebeteg egyén (pedig itt olyanról van szó, a kinek elmebetegsége kétségtelenül megállapíttatott), nem tartozik sem a büntetőjog, sem a büntetés végrehajtásának körébe. *Vele szemben a büntetés elveszti czélját, indokát és ezzel együtt jogosultságát.* A büntetés megtorló jellege épen úgy nem gyakorol rá hatást, mint nem képes az erkölcsi romlottságát javítani. Az ilyen elítéltnek nincs többé helye a büntetési intézetben.

És pedig annál kevésbbé, mert *további letartóztatása* nemcsak a fennebbi szempontból, de egy másik indokból is *tökéletesen jogtalan.* A büntettes csak szabadságvesztés büntetésre lett elítélve, nem pedig *lelki épségének elvesztésére* is. Ebből az következik, hogy ha elmebeteggé vált és e betegsége *gyógyíthatónak bizonyul* (pedig *ilyenekről* van szó a 61. §-ban, mert a gyógyíthatatlanokat a 65. §. tárgyalja), *az államnak nincs joga megvonni tőle a gyógyítás eszközeit*, elzárni őt a megfelelő kezeléstől. Nincs joga épen úgy, mint a hogy nem volna joga testi betegsége esetén változatlanul tovább alkalmazni ellenében a büntetés végrehajtását és ez által fizikailag tönkre tenni a letartóztatottat.

A fogházak mai szervezetében pedig, midőn fogházaink egy része (mint a hivatalos adatokból látom, az ügyészségi fogházaknál 17·91%, a járásbiróságiaknál 96·32%) még kórházi helyiséggel sem bír, midőn a fogházorvosnak rendszerint egyáltalában nincsenek különleges ismeretei az elme-gyógyászatból, midőn hiányzik az elme-gyógyászatnak egyik, nagyon fontos alkatrésze a képzett intézeti személyzet: ilyen körülmények közt *illusorius* a fogházban még csak megkisérelni is az elmebeteg büntettes *gyógykezelését.*

Az utasításnak fennebb részletesen ismertetett, *tovább* intézkedései abban foglalhatók össze, hogy az elmebeteggé vá fegyencz és rab *mindig*, a törvényszéki és járásbirósági fogházakban elhelyezett fegyenczek, rabok és foglyok közől elmebeteggé vált egyének pedig akkor, *ha gyógyíthatók* és ha a fogházorvos nem észlel náluk «benső gonoszságot, vagy gonosz érzületet», *elme-gyógyintézetbe* szállítandók.

Ez volt a szabadságvesztés büntetés tartama alatt elmebeteggé vált elítéltek kezelésének első módja mindenütt.

Először *Angliában* és ennek példájára aztán a börtönügy terén előhaladottabb legtöbb kultur államban (Belgium, Holland, Francziaország, Olaszország, Poroszország, Baden, Szászország, északamerikai Egyesült-Államok stb.) felhagytak már *ezzel a* módozattal.[5]

Könnyen érthetőleg nem az elmebeteggé vált *büntettesek* érdekében, (a kiknek az elme-gyógyintézetben eszközölt szakszerű ápolás, helyes gyógykezelés csak javukra válhatna), hanem az *elme-gyógyintézetben elhelyezett többi* (bünös múlttal *nem* biró) *elmebetegeknek* és általában az elme-gyógyintézetek vezetésének *javára*.

Maguk az elme-gyógyintézetek vezetői kezdték az elmebetegekké vált büntettesek beszállítása ellen a tiltakozást *és* pedig a legerélyesebben. Utaltak arra, hogy ezek a büntettesek legtöbbször rossz szokásokat hoznak az intézetbe, sokszor rossz erkölcsű egyének, kiemelték továbbá, hogy ha az intézetben levő *többi* elmebetegek megtudják, hogy közéjük egy volt fegyenczet, rabot hoztak (és ennek kitudását nem lehet megakadályozni), vagy elkeserednek, vagy felháborodnak, mindkét esetben a gyógyulási folyamat nagy hátrányára; továbbá, hogy a *nem* bün-

[5] V. ö. erre és általában az egész kérdésre nézve a bruchsali híres híres fegyház orvosának RIBSTEIN-nak jeles értekezését «Criminal-Irrenanstalten und Invaliden-Gefängnisse» a HOLTZENDORFF és JAGEMANN-féle Hb. d. Gefängnisswesens II. kötetének 328—348. l. Azok az elmebetegek, a kik már elmebetegségük tartama alatt valamely büntetendő cselekményt követtek el (Angliában «criminal lunatics» [büntettes elmebetegek] névvel megjelölve, megkülönböztetésül az elmebeteggé vált büntettestől: az «insane convicts»-től), természetesen külföldön is a közönséges elmegyógyintézetekben helyeztetnek el.

tettes elmebetegek hozzátartozóinak legnagyobb mérté ben rosszul esik, ha szeretett betegjeiket büntettesekkel tudják együvé zárva; végre, hogy a szakértők kijelentése szerint a büntettes elmebetegek beszállítása megnehezíti a gyógykezelés sikerét, mert megszökésük meggátolhatása czéljából az egész intézetben olyan intézkedéseket kell tenni, melyek a jelenlegi elme-gyógyintézeteknek lehetőleg szabad kezelésre irányuló jellegét elveszik stb.[6]

E tiltakozások csakugyan arra is vezettek, hogy az elmebeteg büntetteseket a legtöbb állam *külön gyógyintézetekben helyezte el.*

Vagy külön menhelyeket állítottak fel számukra, vagy a büntetési intézet, vagy az elme-gyógyintézet mellett külön intézetet (ellátva az elmebetegek gyógykezelésére szükséges teljes berendezéssel), vagy végre összekötötték őket a nyomorék büntettesek részére alapított külön büntetési intézetekkel «Invaliden Gefängnisse», a melyekben egy önálló osztályt szerveztek az elmebetegek számára.

E módozatok közől melyik legyen a leghelyesebb, annak eldöntése a szakértő elme-gyógyászok feladata.

Részemről meg kell elégednem annak jelzésével, hogy a szakértők többsége, úgy látszik, a *legutóbbi* módozat mellett foglal állást.

Lényeges csak az, hogy mód nyújtassék az elmebetegek és az elmebeteggé vált büntettesek elkülönítésére.

Ekkor nem lesz többé szükséges a *büntetési intézetben* a többi foglyok közt tartani azokat a büntetteseket, a kiken elmebetegség jelenségei, vagy hajlam az elmebetegségre mutatkoznak, a nélkül, hogy valóságos elmebetegségük már teljes biztossággal meg volna állapítható. Ez a módozat, a melyet fogházrendtartásunk is előír, alig más, mint elmulasztása a baj csirájában való elfojtásának; annyit jelent: nem gyógyítani a csak kezdődő elmebetegséget és ez által örökké gyógyíthatatlanná tenni azt!

III. *A legnagyobb mértékben károsnak, a büntetés megtorló*

[6] L. Ribstein fennebb hivatkozott értekezését ide vonatkozó rész id. h. 335. l.

és javító hatásával egyaránt ellentétben állónak kell tekintenem börtönrendtartásunknak (sajnos, a külföldi hasonló rendeletekben is többnyire előforduló) azt az intézkedését, hogy *a letartóztatottak* a büntetési idő alatt szerzett keresményüknek egy részét *élelmi és élvezeti czikkek és szeszes italok bevásárlására költhetik.*

A munkajutalom intézményét, vagyis megengedését annak, hogy a letartóztatott munkájának keresményéből egy részt (az illető osztályának, illetőleg viseletének különbözősége szerint, különböző arányban) peculium gyanánt megkaphasson, teljesen helyesnek tartom. Kétségtelen, hogy ez az engedmény emeli a letartóztatott munkakedvét, szorgalmát, buzgóságát, de egyúttal alkalmat nyújt arra is, hogy a letartóztatottak büntetésük tartama alatt gyűjthessenek némi kis tartaléktőkét, mely kiszabadulásuk idején az első segélyt megadhassa nekik.

Nem lehet ellenvetésem az ellen sem, hogy e munkakeresménynek *egy bizonyos százalékát* a letartóztatottak még büntetésük tartama alatt elkölthessék *szellemi élvezetekre, jótékonysági czélra, tisztasági czikkekre.* E kiadások megengedése egyúttal javító hatású, mert dicséretes szokásokra vezeti a letartóztatottat, vagy nemes és tiszteletre méltó érzelmeket ébreszt nála.

De ezen kívül a büntetések végrehajtása tárgyában kibocsátott 2106/I. M. E. 80. számú utasítás megengedi azt is, hogy a *«kitünően jóviseletűek» a fegyenczek közől* (II. melléklet 36. §. *g)* pont) *jobb élelmi czikkekre* (szalonna, fehér kenyér, tej, vaj, turó, *gyümölcs (?), czukor (?!)* s effélék) és *fél liter borra* minden hónapban egyszer; *a rabok közől* (IV. melléklet 34. §. *g)* pont) *jobb élelmi czikkekre* (felsorolva az előbbiek, hozzá téve még kávé, szesz nélkül thea stb.) és fél liter *borra minden második vasárnapon; a foglyok közől* (utasítás V. melléklet 149. §.) *fél liter borra minden vasárnapon* elkölthessék munkakeresményüknek egy bizonyos részét.

Nagy szerencsétlenségnek, egyetlenegy érvvel nem támogatható és ezerféle hátránynyal járó intézménynek tekintem ezt az engedélyt.

Kétségtelen, hogy a reactionarius irány hívei jórészt innen merítik érveiket, midőn a letartóztatottak elkényeztetéséről

beszélnek és példa gyanánt felhozzák, hogy a fegyenczek, rabok még bort is «kapnak». De ez a hátrány előttem egészen mellékes. A reactionarius irány laicus hívei nem hivatottak és nem is jogosítottak arra, hogy büntetési rendszerünk egyes intézményeit bírálat tárgyává tegyék, ha az az intézmény egyébként, börtönügyi szempontból *megállhat*.

De az «étel- és italkedvezmények» megengedése nem ilyen. *Nem tartható*, sem ethikai, sem nemzetgazdasági, sem börtönügyi szempontból.

Nem egyeztethető össze az állami megtorlással, mert kerülő úton inyenczségeket és szeszes italokat csempész be a fegyenczeknek, *tönkre téve ezzel együtt a büntetés komolyságát.*

Határozottan *árt a javításnak*, határozottan ront, mert csak a letartóztatottak testiségét érinti, és durva, anyagias vágyaik kielégítésére, sőt növesztésére nyújt tápot.

Behozza az egyenetlenséget a fegyházba, mert az ilyen étel- és italkedvezmények nálunk a közös elzárásban, a többiek jelenlétében, fogyasztatván el, ez az erkölcsileg legsülyedtebb fegyenczeknek irigységét, boszúvágyát ébreszti fel az igazgató ellen és ama fegyenczekkel szemben, a kiknek megadták ezt a kedvezményt, mely tőlük megvonatott.

Nemzetgazdaságilag helyrehozhatatlan kárt okoz ez engedmény, mert, — mint a hazai fegyházi igazgatók ismertetéseiből is sajnálkozással látom, — annak alapján igen jelentékeny összegek pazaroltatnak el a leghaszontalanabb inyenczségekre és ez által nagyon megcsökkenvén a letartóztatott tartaléktőkéje, kiszabadulása idejekor meg van nehezítve tisztességes megélhetése.

Még ott sem türhető meg ez a kedvezmény, a hol a letartóztatottak élelmezése elégtelen. A javítás ez esetben is az *étlapnál* eszközlendő. Gyümölcs és egyéb, táperővel nem bíró élvezeti czikkek bizonyára nem fogják a fegyencz testi erejét emelni.

Szóval sürgős szükség, hogy a mint a szakférfiak kétségtelenül bebizonyították az étel- és italkedvezmények tarthatatlanságát,[7] a börtönügyi igazgatások is valamennyien szakítsa-

[7] Ijesztők a Krohne által előterjesztett kimutatás adatai, melyek szerint Poroszországban összesen 236,000 márkát, Francziaországban

nak az ál-humanismus e rontó befolyású, félszeg intézményével, melynek épen *végleges megszüntetése* valódi humanitarius követelmény, mert közvetlenül és közvetve jelentékenyen fog közrehatni a letartóztatottak erkölcsi javulására.

A börtönrendtartás többi, jelenleg amúgy sem orvosolható, vagy pedig csekélyebb fontosságú reformkérdéseire tér hiánya miatt sem akarok ezúttal kiterjeszkedni.[8]

744,000 márkát fordítanak a letartóztatottak munkakeresményükből nyalánkságokra és szeszes italokra. Ez adatok alapján találóan fakad ki KROHNE (a HOLTZENDORFF és JAGEMANN-féle Handbuch des Gefängnisswesens II. köt. 434. l.): «Szükséges, okszerű ez a kiadás? A fennálló rendelkezések értelmében elegendő és egészséges táplálékot kell adni a fegyencznek; mire valók tehát a *pót*-élelmi czikkek? Az elítéltnek az elkövetett büntettért büntetést és pedig érzékeny büntetést kell kiállania, mire valók hát az élvezeti czikkek? *Ha van felesleges és rossz hatású kiadás, úgy bizonyára ez az.* Az államok sokat töprengenek a felett: honnan vegyék a börtönügyi reformhoz szükséges pénzügyi eszközöket. Itt van a bőséges jövedelmi forrás! Hogy pedig megy a dolog pót-élelmi és élvezeti czikkek nélkül is, mutatja *Norvégia* példája, melyre a büntetés végrehajtásának szervezete és komolysága tekintetében minta-állam gyanánt mutathatunk.» Helytelenítik továbbá a kedvezményt többek közt: JAGEMANN (id. mű II. köt. 34., 36. l. «Ein *Krebsschaden* in vielen Ländern», szükségtelen visszaélésekre, nevezetesen a munkakeresmény elpazarlására vezet, a mennyire csak lehet, megtiltandó); ECKERT (ugyanott 83. l.); KALDEWEY («Iny és orrcsiklandoztató élvezetek nem illetik meg a foglyot», id. ért. a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft V. köt. 704. l.). Igen találó érveket hoz fel ellene TÓTH LŐRINCZ is (a «Rabmunka» czímű jeles értekezésében 67—68. l.), ki azonban kifejezetten nem kivánja e kedvezmény megszüntetését. Nem mellőzhetjük, hogy meggyőző fejtegetéseiből néhány sort ide ne igtassunk. «Az állam oly élelmezési rendszert fogad el és foganatosít büntető intézeteiben, mely megfelel annak a czélnak, hogy a rabok egészségének és erejének *normális* állapota fentartassék, mindaz, a mi e czél korlátain túl megy, *meggyengíti a büntetést és elfelejteti a rabbal szenvedő helyzetét*, melyet a büntető biró itélete reá mért. A rabtársak jelenlétében elköltött jobb étel és ital, ezeknek irigységét ébreszti fel, a miből békezavaró, botrányos jelenetek fejlődhetnek; *az irigység és féltékenység rút érzelmei, melyek eképen felizgattatnak, nagy mértékben ártalmasak az intezeti fegyelemre nézve.*»

[8] Csak két aggályomat legyen szabad még előterjesztenem. Az egyik *egy kérdés* felvetése, melyet talán a gyakorlati szakférfiak könnyen felvilágosíthatnának. Fennebb (I. alatt) már többször érintettem, hogy az

IV.

Egészségügy és oktatásügy.

I. A *szabadságvesztés* büntetéssel az állam büntető hatalma az elitéltnek csak *szabadságát,* nem egyuttal egészségét vagy

ir rendszer második fokozatának legfontosabb kelléke: a megfelelő *osztályozás,* (vagyis ugyanazt a büntetési nemet, ugyanabban a büntetési intézetben kitöltő raboknak, a büntetés helyes végrehajthatása czéljából, több csoportba elkülönítése), építkezési viszonyaink mostohasága folytán sok törvényszéki fogházunkban egyáltalában nem, még többen pedig csak felette tökéletlenül vihető keresztül. Az egyes büntetési intézetek igazgatóságai részéről a magyar jogász-egylet börtönügyi bizottságához beküldött jelentéseknek kötelességszerű, beható tanulmányozása közben azonban meglepett, hogy még ama büntetési intézetekben is, hol ezt nem helyi viszonyok teszik lehetetlenné, jelenleg érvényben levő börtönrendtartásunknak az osztályozásra vonatkozó alapintézkedései sem hajtatnak végre. — Igazolom az állítást. A végrehajtási utasítás II. mellékletének 17. §-a és IV. mellékletének 16. §-a szerint a fegyenczek is, a rabok is *három-három* osztályba különítendők el, minden büntetési intézetben. Az *első* osztályba sorozandók a *24* évnél fiatalabbak; a *másodikba* a *24* évnél idősebbek; a *harmadikba* a visszaesők. Ezenkívűl a *műveltebb* egyének számára, valamint *az alaposztályokon belől* lehet külön osztályokat felállítani. Ezzel szemben találok 1887-ben *Lipótvárott négy* osztályt: 1. jövevények, 2. először büntetett 24 évnél fiatalabbak, 3. 24 évnél idősebbek, 4. visszaesők; a *váczi* fegyházban *két* alaposztályt, 1. először büntetettek, 2. visszaesők; a *szegedi* kerületi börtönben *három* osztályt, de a következőket: 1. *30* éven aluliak, 2. *30* évnél idősebbek, 3. visszaesők. Találok továbbá, e csak példaképen felemlített intézetek mindegyikénél több alosztályzatot. Nem tudom okát adni a rendelettől való emez eltérésnek. A nélkül, hogy helyteleníteni akarnám az igazgatók külön-külön szerzett egyéni tapasztalatainak értékesítését, kivánatosnak tartom a lehetőleg egyöntetű alapon nyugvó osztályozás behozatalát, s e czélból azt, hogy az igazgató urak gyakorlati tapasztalataik alapján ez irányban keletkezett meggyőződésöket szélesebb körök tudomására hozzák.

Másik aggályom, — mely szintén az igazgatói jelentések némelyikére vonatkozik, — csak alaki természetű. A *váczi* és *lipótvári* különben igen beható igazgatói jelentések felemlítik, hogy az illető intézetből a múlt évben *elbocsátott* fegyenczek, illetőleg rabok közől ennyi száza-

életét akarja elvenni. Határozottan ezt mutatja e büntetési nemnek neve és *czélja*, mely utóbbi a megtorláson felől abban összpontosul, hogy az elitélt lehetőleg megjavítva adassék vissza a társadalomnak.

Teljesen igaza van tehát HOLTZENDORFF-nak, midőn — épen oly találóan, mint szépen azt mondja — «a szabadságvesztés büntetés sem testi büntetéssé, sem az egészséget *elvonó*, vagy megzavaró büntetéssé nem fajulhat».[1]

Természetesen a most említett elfajulást az állam csak a lehetőségig gátolhatja meg. A túltömött büntetési intézetekben, rossz levegőben kitöltött, ülő foglalkozással járó letartóztatás (talán a hygienia mintaintézetei gyanánt magasztalt angol börtönök egyedüli kivételével), minden államban többé-kevésbbé megviseli a letartóztatottak egészségét és ennek világosan felismerhető következménye az elitéltek magasabb halálozási és betegedési százaléka.

lék «teljesen, ennyi részben, ennyi egyáltalában nem javúlt, ennyi meg ennyi javulásához remény nem köthető» stb. Én azt hiszem, ez a számítás a legnagyobb mértékben, csalóka befolyásolt a rabok képmutatásától és az egyéni tévedéstől, (melynek minden ember, a legkiválóbb psycholog épen úgy, mint a legtapasztaltaltabb fegyházigazgató alá van vetve), tehát nem nyugszik reális alapon; ezenkívül a szabadságvesztés büntetés hatása tekintetében rossz benyomást tesz a közönségnél (legalább ennek laicus részénél, mely pedig nagyon óhajtandó, hogy szintén érdeklődjék e dolgok iránt), de az említett gyakorlati nehézségeken kívül már azért is hasznavehetetlen, mert minden igazgató más-más alapon mérlegelvén a javulás jelenségeit, összehasonlításra nincsen semmi támpont. Söt legyen szabad tagadásba vennem azt is, hogy léteznék javíthatlan gonosztevő. Tudom, hogy ezt állítja az olasz positiv (naturalista) iskola és annak más országokban is jelentkező némely követője; tudom, hogy e kérdés a büntetőjogi irodalomban is vitás, de bátorkodom arra utalni, hogy a gyakorlat száz meg száz példát mutat fel a javíthatatlannak jelzett egyén jobb útra térésére, mert ezerféle véletlen, nagy hatású körülmény van, mely a legmegrögzöttebb embert is megtéríti, s így (eltekintve attól, hogy a javulás foka *ember* által nem észlelhető, belső momentum) mindenkiről csak halála után lehet elmondani, hogy javíthatlanul megmaradt gonosznak. Szóval azt óhajtanám, hogy ez adatok a jövőre nézve kimaradjanak az igazgató urak becses jelentéseiből.

[1] L. Hb. d. Gefängnisswesens I. köt. 20. l.

Az államnak nincs módjában e hátrányok bekövetkezését *teljesen* megakadályozni.

De tehetségében és egyuttal *kötelességében* is áll egyrészt megtenni a szükséges intézkedéseket a szabadságvesztés büntetésnél az egészségre gyakorolt káros hatásoknak lehető csökkentésére, másrészt és főleg arra, hogy *a szabadságvesztés büntetés ne járjon testi sanyargatással és az elitélt egészségének helyrehozhatlan megrongálásával.*

Büntetési intézeteinknek, főleg fogházainknak fennebb részletezett, szomorú építkezési viszonyaiból könnyen látható, hogy nálunk nemcsak a humanismus, de *a jog követelményeinek sincs e részben elég téve,* hogy épen a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések, a helyiségek nyomorúságos volta miatt, aláássák a letartóztatott testi szervezetét.

Ennek főoka a *fogházakban* az egészségtelen és meg nem felelő (szellőztetést stb. megnehezítő) helyiségek, az élelmezés hiányossága és *a túlzsúfoltság;* [2] *a fegyházakban* pedig egyrészt *a túlzsúfoltság* (mely az emberi organismus egészséges fenntartására szükséges minimalis légűrtartalmat vonja meg a fegyencztől) és az egészségnek a fogházban töltött, korábbi letartóztatás alatt beállott nagymérvű megrongálása. [3]

[2] «*Rossz a fogházak levegője,* mert azok rendszerint túltömöttek, úgy hogy 39·93%-nál több egyént kell befogadniok, mint a mennyire hely van; ezenfelül a legtöbb fogházban mesterséges szellőztetés nincs, a mi a bajt növeli, különösen télen, midőn az ablakokat nem lehet nyitva tartani. Az ily túltömött és rosszul szellőztethető zárkák levegője annyira megtelik az emberi test kigőzölgésével, hogy *abból a legveszedelmesebb egészségi hátrányok keletkeznek;* különösen éjjel, midőn a rab ilyen helyen 7—8 órát tölt. Ezekhez járul sok helyen a *fogházfalak* nyirkossága, mely *a falak szellőzését is hátráltatja.* Köztudomású, hogy ily helyeken szokott *a tüdővész* és *görvélykór* uralkodni, azon betegségek, melyek a fogházakban is leggyakrabban fordulnak elő. Az egészségtan tanítása szerint egy felnőtt embernek, zárt helyiségben, óránkint, 33○ m. levegőre van szüksége; fogházainkban egy letartóztatott szabályszerű elhelyezésére *19 köbméter* légűr van előírva, tényleg azonban egy letartóztatottra *csak 11—12 köbméter* jut.» (Főügyészi jelentés 44. l.)

[3] Hogy a börtön *egészségügyi viszonyok szoros összefüggésben állanak az elhelyezési* viszonyokkal, azt a hazai statisztikai adatok, a fogházakra nézve fennebb már idézetteken kívül, a fegyházak tekintetében is a leghatározottabban bizonyítják. Így *Illaván* (hol az összes férfi fegy-

Ez igénytelen dolgozatnak ide vonatkozó részét külön monografiává kellene kibővítenem, ha az ide vágó adatokat részletesen felsorolni akarnám. Térkimélés czéljából legyen elég utalnom a fegyházak tekintetében ATZÉL BÉLA nagy-enyedi fegyházi igazgatónak nagy gonddal kidolgozott jeles értekezésére a fogházakra vonatkozólag pedig az e részben valóban megdöbbentő őszinteséggel nyilatkozó *főügyészi jelentésre.*[4]

Ezek a senki által kétségbe nem vonható, nagy bajok — egynek kivételével — csak akkor fognak megszünni, ha büntetési intézeteink megfelelőbb épületekben lesznek elhelyezhetők. Ezek létesitése körül pedig, ha az anyagi eszközök meglesznek, első sorban az orvosoknak kell bennünket szakismereteikkel hathatósan támogatni.

E helyütt csak arra a körülményre akarok utalni, *a mit — az építkezés kérdésétől elvontan — már most és pedig legelőször és haladéktalanul szakértőileg felderítendőnek vélek.* A szükség-

intézetek közöl, úgy a háló-, mint a munkatermek tekintetében, legnagyobb a túlzsufoltság) a halálozási arány az összes forgalmi létszámnak 4·3%-a, ellenben *Váczon* és *Lipótváron* (melyek e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben vannak) már csak 2·9, illetőleg 2·6%. A büntetés végrehajtása körül közvetlen tapasztalatokat szerző gyakorlati szakférfiak határozottan constatálják azt is, hogy *a fegyenczek közt a betegülési és halálozási esetek leggyakoriabbak a fegyházba beszállíttatásukat közvetlenül követő időszakban.* Így a váczi fegyház igazgatója a börtönügyi bizottsághoz beküldött becses jelentésében (71. és következő l.) határozottan állítja, «a fegyenczek elhalálozása leggyakoribb a fegyházba történt beszállításuk után következő első két évben, *a minek főoka a törvenyszeki fogházaknak elismert, rossz egeszségügyi állapota.*» A soproni fegyházigazgató úr pedig az e fegyházban 1887-ben jelentkező magasabb halálozási létszámot (4·33%) jelentésében nyiltan annak tulajdonítja, hogy a fegyenczek legnagyobb része (az 1886. év november havában megnyitott fegyházba) ujonnan és pedig fogházakból szállíttatott be Ezt bizonyítja az is, hogy a halottak 33%-át a fogházból vagy közvetlenül, vagy legalább is 4 héten belül a fegyházi kórházba kellett beszállítani!

[4] ATZÉL BÉLA legközelebb megjelenő értekezése felolvastatott a magyar jogász-egylet börtönügyi bizottságának 1888. évi junius 1-én tartott ülésében «Fegyházaink betegülési, halálozási és légürtartalmi viszonyai, összehasonlítva a külföldi viszonyokkal» czím alatt. (A jelen kérdést tárgyalja az első két fejezet.) A *főügyészi jelentés* ide vonatkozó részei 41—54. l. és a statisztikai táblázatok 162—169. l.

hez képest lesz aztán, az állított baj igazolása esetén a legsürgősebb orvoslás, ellenkező esetben pedig a viszonyoknak a valódi szinben feltüntetése eszközlendő.

II. A *rabélelmezés* kérdését értem.

Kétségtelenül hazánkban a *legnépszerütlenebb* és általában mindenütt, különösen szakértők előtt is *a legnehezebben megoldható* kérdések egyikét.

Részemről itt *két nagy elvet* vélek vezérszempont gyanánt felállíthatni. A rabélelmezés mennyiségének és minőségének megállapításánál, szerintem, arra kell törekedni, hogy *az élelem bősége, vagy jósága tekintetében* mellőztessék minden olyan túlhajtás, a mely a szabadságvesztés büntetésnek *megtorló* jellegét csorbítaná, másrészt pedig kötelessége az államnak akként állapítani meg a rabélelmezést, *hogy az ne csorbítsa s ne rongálja meg a büntettesnek physikai erejét.*

Szóval *egészséges élelmet* kell adni a letartóztatottaknak és pedig olyan mennyiségben, a mennyi okvetlenül szükséges arra, *hogy életerőik megrongálatlanul fentartassanak.*

Csak ez a helyes vezérelv és épen olyan keresztülvihetetlen, mint a milyen tarthatatlan a reactionarius irány követőinek az a sokat hangoztatott óhajtása, hogy «nem kell a rabot jobban tartani, mint a hogyan a *legszegényebb* munkás becsületes keresménye után élhet.»

Erre az óhajtásra először is bátorkodom kérdezni: mikor és miképen lehet megállapitani, hogy melyik az a «legszegényebb munkás» és mi annak az élelme? Hol lehet itt egy általánosan elfogadható mértéket fellállitani? Másrészt teljesen igaza van jeles börtönügyi szakemberünknek dr. Székely Ferencz-nek, midőn arra figyelmeztet,[5] hogy a «legszegényebb munkás» néha nem élhet meg becsületes keresményéből, hanem nélkülözés között elsatnyul, elnyomorodik, elhal! Feljogosítja ez talán az államot arra, hogy a rabokat lassú éhhalálnak vesse áldozatul? «Bátran felelhetjük rá, legalább is *szabadság*-vesztés büntetés név alatt: *bizonyára nem!*

Csak azt lehet és azt kell tehát itt kivánni, hogy az állam

[5] «Börtönügyünk jelen állapota» czím alatt megjelent nagy érdekű czikksorozatában «Magyar Igazságügy» (1874. évi folyam) II. köt. 110. l.

a rabok élelmezésénél *épen úgy elkerülje a fényűzést, mint a koplaltatást.* A helyes határt a physiologusoknak és orvos szakértőknek kell megállapítani. Nehéz feladat az az élettan fejlődésének mai szinvonalán, midőn e kérdésben megfelelő gyakorlati tapasztalatok és kellő számú statisztikai adatok nem állanak még rendelkezésre.[6] Szükséges tehát a kérdés helyes eldöntéséhez physiologusokon kivül tapasztalt fegyház és fogházorvosoknak meghallgattatása is.

A mi már most hazai viszonyainkat illeti, az élelmezés *fegyházainkban és a szegedi kerületi börtönben házilag kezeltetik,* és az eddigi adatok szerint, részben bizonyára a házi kezelés folytán is, *elég tápláló.* Ellenkezőleg áll a dolog *a fogházakban,* a mi azt a nagy viszásságot eredményezi, hogy a *szabadságvesztés büntetés sulyosabb neme,* mint általában *egészségügyi,* úgy élelmezési *tekintetben* is *határozottan kedvezőbb a letartóztatottakra nézve, mint* a büntető törvénykönyv büntetési fokozata szerint *enyhébb büntetési nemek: a börtön és a fogház.*

De a fegyházi élelmezésnél is van egy jelentékeny hiány, melyre itt röviden reá mutatok, mert *nagyon könnyen és az államnak minden pénzügyi megterheltetése nélkül orvosolható* és mert orvoslásától a fegyenczek egészségügyi viszonyainak jelentékeny javulását várhatni.

Ez a szükséges *változatosság hiánya* az élelmezésben.

Tudom, hogy a reactionarius irány követői félre fogják magyarázni e kijelentést és azt fogják hirdetni, hogy a fegyenczek számára élvezetes és étvágy-gerjesztő ételeket követelek. Eszem ágában sincs ez! Félremagyarázások ellen nem védekezhetem ugyan, de a szakköröknek netán ellenkező nézetű tagjait szerencsém van utalni az élettannak és egészségügynek megdönt-

[6] V. ö. erre nézve és általában az élelmezés kérdése tekintetében a nagyhírű VOIT-nak becses tanulmányát: «Die Ernährung der Gefangenen» a HOLTZENDORFF és JAGEMANN-féle Hb. d. Gefängnisswesens II. köt. 165—189. l. Hazai viszonyaink szempontjából e kérdésnek bővebb tárgyalását azért mellőzhetem, mert szerencsés vagyok utalhatni dr. GRUBER LAJOS-nak «A rabélelmezésről» a magyar jogász-egylet börtönügyi bizottságában (1888. junius 1-jén) tartott, igen gazdag anyag feldolgozásával készült, jeles értekezésére, mely közelébb szintén elhagyja a sajtót.

hetetlen igazságaira, minden beteges sentimentalismustól ment, komoly és nagytudományú physiologusoknak szakszerű fejtegetéseire,[7] a melyek kimutatják, hogy — az ételek megfelelő elkészítésén felül — «*bizonyos változatosság szükséges* még a legegyszerűbb élelmezésnél is és ez *nem mellőzhető a fogházakban sem,* a hol különben természetesen a mint semmi másban, úgy az élelmezésben sem üzhető fényüzés». Szükséges ez azért, mert ha mindig ugyanaz az élelem, vagy mindig ugyanabban az alakban (pl. a szokásos kása alakban) kerül az ember elé, kétségtelen physiologiai észlelet szerint, leküzdhetlen undor folytán, vagy képtelen azt megenni, vagy ha önmagára erőszakoltan megeszi azt, betegséget (emésztési zavarokat) kap tőle. Áll ez minden emberre és így természetesen a letartóztatottakra nézve is.

Ebből a tényből az következik, hogy *a hol a büntetési intézetek étrendje* (a mit kétségtelenül a börtönügyi igazgatásnak kell, szakértők meghallgatásával, előre meghatározni) hosszabb időn át változatlan, ott *a letartóztatottak képtelenek annak egy részét* (főleg a folytonosan ugyanazon alakban készítetteket) *elfogyasztani,* a miből az következik, hogy nem vevén magukhoz kellő mennyiségű táplálékot, *egészségük csorbát fog szenvedni még olyan étrend mellett is, mely egyébként teljesen megfelelő mennyiségben és minőségben rendeli kiszolgáltatni a letartóztatott élelmét.*

És ez az eset jelenleg nálunk. A fegyházi élelmezés, az eddigi adatok szerint, eléggé bő, de az étrend, annak minden kis részletében előre, szigorúan meg lévén állapítva, a fegyházigazgatóknak nincs módjában attól eltérni, mert a legcsekélyebb eltérés esetén is kifogásolja a számadásokat az azok felülvizsgálatát eszközlő igazságügyminiszteri *számvevőség!* Ez utóbbinak hiába fog az igazgatóság azzal érvelni, hogy a számadásban feltüntetett élelmiszer ugyanannyiba, *vagy még olcsóbba került,* mint az étrendben megjelölt; hogy tápereje sem kevesebb; továbbá, hogy az eltérést az igazolja, mert a megállapított ételt a fegyenczek már nem birják megenni: mindezekkel szemben a

[7] L. Voit-nak hivatkozott tanulmányából az idézett helyen 183—185. lapon foglaltakat.

számvevőség szigorúan ragaszkodik az étrendhez és kifogásokat tesz, az igazgatóság pedig kénytelen visszatérni a megállapított étrendhez annak minden legkisebb részletében is.

A viszásság szembeszökő és kettős. Ez a módozat egyrészt *rontja a fegyenczek egészségét,* mert elvonja tőlük a tápanyag egy részét; másrészt pedig, az el nem fogyasztott ételmennyiség tekintetében *okszerűtlen ételpazarlásra visz.*

A baj orvoslása könnyű. Vagy időnkint, *gyakran kell változtatni a büntetési intézetek étrendjét,* vagy fel kell hatalmazni a fegyházigazgatókat arra, hogy az étrendben, illetőleg az ételek elkészíttetésének módjában, a különböző évszakok szerint *némely kisebb* és mindig tüzetesen indokolandó *eltéréseket* tehessenek.[8] —

De míg a fegyházi élelmezésnél csak egy könnyen javítható hiányt észlelünk: addig — mint már fennebb is említettem — a törvényszéki és járásbirósági fogházakban letartóztatottak (tehát fegyenczek, rabok, foglyok, elzártak és vizsgálati foglyok [9] különbség nélkül) *oly kevés élelmet kapnak,* hogy *testi erejük ásatik alá, munkaképességük támadtatik meg.*

És hogy ez az állításom nem beteges álhumanismusból eredő túlzás, hanem a szomorú valóság feltüntetése, arra nézve legyen elég hivatkoznom a budapesti és maros-vásárhelyi főügyészeknek az igazságügyminiszterhez intézett jelentésére, mely egészen leplezetlenül és kiváló odaadásról és jóakaratról tanuskodólag adja elő az ide vonatkozó adatokat.

Látjuk e jelentésből mindenekelőtt azt, hogy *a fogházra itéltek,* valamint *a börtönre és fegyházra itéltek közül azok, kik az országos fegyintézetekbe el nem szállíthatók, egészséges állapotukban a következő napi élelmet kapják: reggel* 56 deka (*egy* font) fekete *kenyeret; délben* 0·35 liter (egy meszely) rántott *levest* és ugyanannyi *főzeléket;* vasárnapon és csütörtökön

[8] Pl. nyáron zöldségféléket főzethessenek, melyek igen kevésbe kerülnek (a hol a hely engedi, a fegyintézet telepén termelhetők) és a változatosság tekintetében mégis pótolhatlanul hasznosak.

[9] «A saját költségen való élelmezésnek esetei a gyakorlati életben főleg az ügyészségi fogházaknál, igen ritkán fordulnak elő.» (Főügyészi jelentés 36. l.)

105 gramm (hat lat) főtt hússal, más napokon hús *nélkül; este* a fogházban letartóztatott egészséges foglyok nem kapnak *semmit*. (L. id. jel. 36. l.)

Ime! ez a napi élelmezés az, mely mellett közönségünknek egy része, — melyet legfelebb *tájékozatlansága* menthet a súlyosabb vádtól, — a foglyok *elkényeztetéséről* és arról panaszkodik, hogy a szabadságvesztés büntetésre itéltek egy részének jobb sorsa van mint a becsületes napszámosnak!

A hivatalos adatokkal czáfolhatom meg ezt a vakmerő és alaptalan állítást!

A főügyészek, — kiket bizonyára senki sem fog a túlzás vádjával illetni, — nyiltan kijelentik, hogy «*a letartóztatottak tápláléka nem felel meg az egészségi követelményeknek, mert a tápanyagokat nem tartalmazza oly mennyiségben, mint a mennyit a test megkövetel és nem oly minőségben, hogy abból a szervezet a szükséges anyagokat könnyen assimilálhassa*». (Id. jel. 44. l.)

A főügyészi jelentés kiemeli azt is, hogy a letartóztatottak élelmezésének az igényeknek megfelelő javítása évenként legfelebb 50—60,000 forinttal terhelné a budgetet.

Bátor vagyok kérdezni: ez az az összeg, mely Magyarországot az államtönk szélére sodorná? ez az az összeg, mely miatt pirulnunk kell a külföld és önmagunk előtt és eltürni, hogy hazánkat rosszakaróink valami Európán kívül eső fél művelt államnak tekintsék?!

Mert «*szabadságvesztés büntetés*» czíme alatt a rabok munkaerejét, egészségét, testi épségét tönkre tenni, czivilizált államban bizonyára nem türhető meg.

És különben a tényleges szükség elől ma sem lehet elzárkózni.

Útat tör az magának, — ha a szabályszerű javítást meggátolják, — szabálytalan irányban.

Egy igen felvilágosult és feladatának teljes magaslatán álló királyi ügyésztől volt alkalmam, panasz gyanánt, hallani, hogy kénytelen elnézni azt a visszaélést, hogy a felügyelete alatt álló kerületi börtönben levő raboknak rokonaik hozzanak élelmet; vagy pedig kénytelen a betegek számára engedélyezett élelmezési adagot orvosilag rendeltetni a vezetése alatt álló kerületi börtönben elhelyezett egészséges rabok számára is,

mert látja, hogy azok a rendes élelmezési adag mellett ne képesek élni.

Ime a kérdésnek elhanyagolása oda vezet, hogy *megszün a büntetés egyenlősége;* kaphat valamivel több élelmet az, kinek vagyonos rokona van, vagy a ki gondos, lelkiismeret ügyész felügyelete alatt álló börtönben, vagy fogházban va elhelyezve.

Ez a különböztetés azonban meg nem türhető, mert tönkr teszi a büntetés egyenlékenységét.

De én sem emberiességi, sem igazságossági szempontbó nem fogom fel ezt a kérdést, hanem *a czélszerüségi tekinteteke* tartom itt is első sorban irányadóknak, és ezek alapján a takaré koskodást e tekintetben nemcsak jogtalanságnak (mert *szabadságvesztésre*, nem éhhalálra itélték azokat a rabokat és foglyokat) nemcsak barbárságnak, hanem *a legnagyobb viszásságnak* is kell minősitenem, mert *ha a gyarló élelmezéssel a rabnak munkaerejét tönkre teszszük, elvonjuk tőle kiszabadulása idejére a megélhetésére szolgáló alapot és így kényszerítjük őt visszatérni a bün útjára.*

Nemcsak humanitarius és civilisatorius tekintetben, hanem *az államnak saját érdekében* kell, tehát *elodázhatlan gyorsan* segíteni a bajon, abban az arányban, a melyben az tényleg fennforog.

A főügyészek *a múlt év november* havában közzétett jelentésükben (76. l.), a valódi állapot teljes kiderítése czéljából, a jelenlegi fogházi élelmezésnek tekintélyes orvosokból, vegyészekből és fogházi tisztviselőkből álló szaktanácskozmány által eszközlendő megvizsgálását hozták javaslatba a börtönügyi igazgatásnak.

Azóta *több mint háromnegyed év múlt el,* a nélkül, hogy (legalább tudtommal) ez irányban valami intézkedés történt volna. Szeretem remélni, hogy ez az intézkedés nem fog sokáig késni. —

De fogházélelmezésünk mizeriái — azt hiszem — csak akkor fognak teljesen megszünni, ha annak jelenlegi kezelési módja: *a bérbeadás,* legalább a törvényszéki fogházakban, *mellőztetni* fog.

Igen kiváló hazai szakemberek: Tóth Mór, Tauffer Emil,

dr. SZÉKELY FERENCZ[10] régen kétségtelenül kimutatták már e bérleti rendszernek tarthatatlanságát; bebizonyították, hogy az visszaélésekre vezet, hogy a bérlő ellenőrizhetetlen, sőt, hogy házi kezeléssel, *egészen jelentéktelen* költségszaporítás mellett, kifogástalanná volna tehető az élelmezés: ennek daczára az élelmezés bérbeadása a fogházakban, sajnos, még mindig nem volt megszüntethető, bizonyára főleg azért, mert mindig akad vállalkozó, a ki az élelmezésnek a házi kezelésnél *állítólag* olcsóbb előállítását elvállalja, természetesen a nélkül, hogy kötelezettségének tényleg csakugyan kifogástalanul eleget tenne.

Az élelmezésnél a bérleti rendszert *a szakirodalom is egyértelműleg elitéli*[11] s így a régi módozatnak e téren való megszüntetése (a hol csak az építkezési viszonyok a házi kezelés behozatalát egyáltalában megengedik) egyike *a legsürgősebb* reformkivánalmaknak.

III. Megnyugvással és örömmel mondhatjuk el, hogy fegyházainkban a letartóztatottaknak *vallási és iskolai oktatásáról* általában megfelelően van gondoskodva.[12]

[10] L. TÓTH MÓR «Tanulmányok a börtönügy köréből» czímű jeles művét, 103—114. l.; TAUFFER EMIL ide vonatkozó ujabb fejtegetéseit, a most idézett mű birálatos ismertetésében (Magyar Igazságügy I. köt. 372—375. l.) és dr. SZÉKELY FERENCZ cziksorozatát: «Börtönügyünk jelen állapotáról» a Magyar Igazságügy II. kötetének 110—111. lapjain.

[11] «Kétségtelen, hogy a rabélelmezésre vonatkozó összes kellékeknek csak a *házi kezelés* felel meg.» JAGEMANN Hb. des Gefängnisswesens II. köt. 35. l.

[12] Az unitárius vallású fegyenczeknek ugyan sehol sincs külön lelkészük, az *izraelitáknak* is csak Szamos-Ujvárott (egyébként a községi rabbi jár be a fegyintézetbe), a *görög katholikus* lelkészi teendőket, felhatalmazás alapján, a *római katholikus* lelkészek végzik (csak Munkácson és Szamos-Ujvárott van külön görög katholikus lelkész); Mária-Nostrán, Munkácson és Sopronban hiányzik a *görög keleti* lelkész is, a két *evangelikus, ágostai* és *helvét*, felekezet közöl minden fegyházban rendesen csak egyiknek vagy másiknak van külön lelkésze; de e hiányok hazai viszonyaink közt alig orvosolhatók és a fegyenczek különböző vallásfelekezeteinek az egyes fegyházak közt kellő megosztása mellett nem is válnak nagyobb mértékben érezhetőkké. *Tanító* — Mária-Nostrát és Nagy-Enyedet kivéve — (előbbi helyen az apáczák, utóbbinál a római katholikus és görög keleti lelkészek végzik a tanítói teendőket) minden

Hiány, és pedig okvetlenül orvoslandó hiány azonban, hogy három törvényszéki fogházunkban és pedig két olyanban is (a fehértemplomiban és pancsovaiban), a melyek a kerületi börtönök helyét pótolják (a melyekben tehát évekig tartó börtönbüntetésre ítéltek is állandóan vannak elhelyezve), *egyetlenegy lelkész sem alkalmaztatik* és még nagyobb baj, hogy *elemi oktatás* csak 18 ügyészségi fogházba van behozva, ellenben *negyvenkilencznél teljesen hiányzik.*[18] Ezekben a fogházakban tehát a büntetés végrehajtásának két igen figyelemre méltó alkatrésze egyáltalában nem valósítható meg; különösen az iskolai tanítás, a tudatlanságnak, a bűntettek ez egyik főokának leküzdője és a kiszabadulás után a megélhetésnek, a becsületes kenyérkereset megkezdésének elősegítője, a fogházakban teljesen el van hanyagolva.

Melegen kell óhajtanunk, hogy azokban a fogházakban, a hol a helyi viszonyok ezt megengedik, mielőbb, a többiekben pedig az új építkezéssel egyidejűleg, legalább is a kerületi börtönök helyét pótló fogházakban *minden esetre,* orvosoltassanak e hiányok.

V.

Az elitéltek munkáltatásának reformja.

I. Elvitázhatatlanul igaz tétel, hogy az elítéltek munkáltatása a modern szabadságvesztés büntetés legfontosabb alkatrésze.

Jelentősége sokoldalú.

A büntetés végrehajtása szempontjából főfontossága abban összpontosul, hogy *legfőbb segédeszköze az elítéltek erkölcsi javításának.* Kitartáshoz, rendhez, pontossághoz, az idő megfelelő kihasználásához, tisztasághoz, engedelmességhez és komolysághoz szoktat; a letartóztatottnak öntudatára hozza saját énjé-

fegyházunkban van és pedig *Illaván* csak *egy* (miért?), a többi fegyházakban kettő-kettő.

[18] A budapesti és marosvásárhelyi főügyészek jelentése 60—62. l.

nek, sokszor nem is ismert erőinek és (a munkakedvezmény intézménye mellett) a jogszerű birtoknak értékét.[1]

A szigorú és következetes munkához szoktatás kiirtja a letartóztatottnál a henyeséget, minden véteknek e legfőbb előidézőjét és ezzel megadja a javítás leghatalmasabb tényezőjét;[2] végre a munka által szerzett ismeretek egyúttal *módot nyújtanak a letartóztatottnak, kiszabadulása idején, a becsületes megélhetésre.*

A rabmunka ezenkívül *büntetés gyanánt* is szolgál és e jellegét főleg az adja meg, hogy az elítélt nem választhatja meg (a fegyencz [büntető törvénykönyv 29. §.] egyáltalában nem, a rab és fogoly pedig [büntető törvénykönyv 37. és 40. §§.] legalább is nem teljesen) szabadon foglalkozása nemét, annak mérvét és idejét.

Végül a rabmunka az állam számára nagy közgazdasági tényező is, mert közrehat arra, hogy, — a mint ez teljesen jogos is, — az *államnak* a szabadságvesztés büntetés végrehajtására rendelt intézetek felállításával és fentartásával okozott *jelentékeny kiadásai lehetőleg megtéríttessenek.*

Ezekkel szemben a foglyok munka nélkül tartása nemcsak helyrehozhatatlan *pazarlás* az állam részéről, hanem *gyengíti a foglyok physikai erejét, elveszi a büntetésnek legfontosabb javító eszközét,* a mennyiben a tétlenséggel és e közben tünődéssel, gonosz tervek kovácsolásával, szökési gondolatokkal és erkölcstelen időtöltéssel határozottan *rontó hatást gyakorol.*

Jelenlegi börtönügyi viszonyainknak egyik legsötétebb pontja tehát, hogy az elítéltek munkaereje nemcsak majdnem valamennyi járásbirósági fogházban hagyatik kihasználatlanul, hanem *hét törvényszéki fogházban*[3] *sincs behozva megfelelő ipari foglalkoztatás* és különösen, hogy a többi fogház közöl is *ötvenegyben, tehát azoknak több mint kétharmadában, a letartóztatot-*

[1] L. Jagemann «Die Gefängnissarbeit» czimű tanulmánya Hb. d. Gefängnisswesens II. köt. 226. l.

[2] «Make men diligent and they will be honest,» (tegyétek az embereket szorgalmasokká és becsületesek lesznek) mondja ez újabbkori börbörtönügyi reform halhatatlan megindítója: John Howard.

[3] Főügyészi jelentés 54—56. l.

tak munkaereje nincs kellően kihasználva. Különösen kedvezőtlenek e tekintetben is a maros-vásárhelyi főügyészség kerületének állapotai, mert itt *csak egy* fogházban voltak a letartóztatottak kellően foglalkoztatva, míg a többi *tizenkét* törvényszéki fogházban csak részben használtatott ki azok munkaereje.

Az 1872 óta e téren is mutatkozó kétségtelen javulás daczára nagyon kedvezőtlen állapot ez. Pedig részben legalább gyorsan volna orvosolható. A sokszor idézett főügyészi jelentésből (56. l.) látom, hogy összesen tizenhárom törvényszéki fogházban «*munkahiány miatt*» nem voltak foglalkoztathatók a letartóztatottak, holott ez oly akadály, a mit nagyon kevés *tőke* befektetésével s az ügyésznek megfelelő utasításával, legfelebb még kitanításával, bizonyára el lehetne hárítni. A többi fogházban természetesen csak az építkezési viszonyok változásával remélhetünk javulást, mert itt a hely hiánya okozza a megfelelő foglalkoztatás mellőzését.

A fegyházakban és a szegedi kerületi börtönben a fegyenczek és rabok, a meg nem felelő helyiségek némileg bénító befolyásával ugyan, de egyébként mindenütt foglalkoztatva vannak.

A *munkanemek* és a *munkaüzem* módja azonban igénytelen nézetem szerint e büntetési intézetekben is némi változtatást tesz szükségessé.

II. Tudva levő, hogy a kényszermunka első nemét, a szabadban végzendő közmunkák (Rómában a damnatio ad metallum, opus ad metalla) képezték. Csak aránylag igen későn honosodott meg az *ipari foglalkoztatás,* de ekkor a legtöbb államban majdnem kizárólagos korlátlansággal.

Az 1885. évben, Rómában tartott, harmadik, nemzetközi congressus előkészítő bizottságának volt fentartva az az érdem, hogy e részben valószinűleg korszakalkotó reformnak legyen kezdeményezője. A bizottság megvitatásra tűzte ki a kérdést, hogy a földmívelő államok és a földmíves bűntettesek számára nem-e kellene a szabadságvesztés büntetésnek jelenlegi nemét megfelelően átalakítani. A kérdésre azonban nem érkeztek be részletesebb és behatóbb vélemények és a congressus ülésén már a napirendről is le akarták venni e kérdést, midőn Brusa Emil, volt hollandi, jelenleg turini jogtanár egy nagy gonddal elő-

készített beszédben,[4] — mely hosszabb eszmecserére adott alkalmat, — *igenlőleg* oldotta meg a kérdést, mely ezzel actuális fontosságot nyert bizonyára hosszú időre.

Reánk a kérdés kettős érdekkel bír. Magyarország «par excellence» földmívelő ország és a bűntetteseknek egy igen jelentékeny százaléka kerül ki hazánkban a földmívelő osztály köréből.

A kérdés kétségtelenül nehéz is annyiban, mert a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának minden részletével szorosabb-lazább összefüggésben van.

Nem is lehet feladatom ez igénytelen dolgozatban, — mely különleges kérdésekkel behatóbban nem foglalkozhatik, — megvilágítani a dolognak minden oldalát. Csekélységemnél sokkal hivatottabbak erre azok a jeles szakférfiak,[5] a kik e kérdésben a magyar jogászegylet börtönügyi bizottságának felkérése folytán véleményt fognak adni.

Legyen szabad tehát csak pár szóval indokolnom azt a nézetemet, hogy *a szabadságvesztés büntetésnek a magán elzárást követő fokozatában* (tehát a közös elzárásban és a közvetítő-intézetben) *czélszerűnek tartanám behozni a szabadban végzendő munkáltatást a fegyenczek közül azokra nézve, a kik korábban mezőgazdasági, vagy ezzel rokon foglalkozásokat, vagy a fegyházban nem gyakorolható, azonban a szabadságvesztés büntetés czéljával egyébként teljesen összeférő ipari foglalkozást űztek.*

Csak vázlatosan fogom előadni az e felfogás mellett felsorolható legfőbb érveket.

[4] L. Brusa e tanulmányát közölve a: «Bulletin de la commission pénitentiaire internationale» új folyamának első füzetében (St-Pétersburg et Neuchâtel 1887) 103—136. l. — Brusa beszédét és az annak kapcsán lefolyt, felette heves és érdekes vitát lásd «Actes du congrès pénitentiaire international de Rome publiés par les soins du comité exécutif» Tome premier (Rome, 1887) 288—310. l.

[5] Dr. Fayer László budapesti egyetemi tanár, Tauffer Emil zenicai fegyházigazgató és Szabó József lipótvári fegyházigazgató urak. A feltett kérdés némileg *szűken* van szövegezve, mert csak a földmívelésre és az ezzel rokon *mezőgazdasági foglalkozásokra* terjed ki, holott ezzel szoros összefüggésben van *a szabadban végzendő egyéb munkának* (építkezések, talajjavítások, útépítés stb.) kérdése.

A rabmunkának szerintem egyik lényeges kelléke, hogy legalább egy bizonyos fokig *képző, eszmeébresztő, gondolkozásra indító legyen.* A pusztán *gépies* foglalkozások (pl. a takácsság, harisnyakötés stb.) szabadon hagyják csapongni az elitélt gondolatait és ez által módot nyújtanak neki arra, hogy folytonosan helyzete kedvezőtlenségén tépelődjék, szökési kisérletek tervével és hasonlókkal foglalkozzék. Ellenkezőleg, a szabadban végzendő munka leköti az elítélt figyelmét, képző, gondolatébresztő. Kivált a mezőgazdaságnál és az ezzel rokon foglalkozásoknál valóban lélekemelő és ezzel együtt nemesítő is az elítéltre nézve, hogy ő a természetet, ezt a hatalmas *teremtő* tényezőt mozgásba hozhatja, hogy szabadságának elvesztésével sincsenek erői megbénítva. Én ebben ezeknek a munkanemeknek erkölcsi javító hatását és ezzel a gépies ipari munka felett nagy előnyét látom.

Gyakorlatilag sokkal fontosabb azonban az a szempont, hogy *a szabadban végzendő munkák mentek az ipari foglalkoztatásnak ama közgazdasági jellegű hátrányaitól, a melyek abból a büntetési intézetekben űzött iparokban nem jártas egyéneknél kétségtelenül folynak.*

A fegyházigazgatóktól, még inkább a rabmunkát bérbe vevő vállalkozóktól és ezek munkavezetőitől kifogyhatatlan panaszokat hallunk abban az irányban, hogy a földmívelőt, vagy a kőmívest stb., szóval mindazokat, a kik a büntetési intézetben nem gyakorolható foglalkozást űztek, a fegyházban roppant nehéz megtanítni valamely ipari munkára. Hónapok múlva szerez csak az illető valamely iparágban némi jártasságot, addig elront nagyon sok munkaanyagot (s e kárt a fennálló börtönrendtartás, különben egészen helyes, intézkedése szerint az iparüzleti pénztárnak kell megfizetni); *továbbá* hogy *később is* csak félig, vagy részben tanulja meg a fegyencz vagy rab ezt az iparágat és végre, hogy — kétségtelen tapasztalat szerint — kiszabadulása idején nem az esetleg elsajátított iparágat folytatja, hanem visszatér földmíves vagy napszámos foglalkozásához.[6]

Ez utóbbi körülménynek könnyű a magyarázata. Az elítélt-

[6] V. ö. Brusa hivatkozott értekezését idézett helyen 106. l.

nek büntetési ideje alatt vagy nem volt ideje a kérdéses iparágban tökéletes jártasságot szerezni; vagy (a munkamegosztás elvének következetes keresztülvitele mellett) annak csak egy részletét sajátította el; vagy nincsenek meg a nélkülözhetetlen szerszámok és munkaeszközök beszerzéséhez szükséges anyagi eszközei; vagy végre nem számíthat biztos vevő közönségre, melynek eladhatná újonnan kezdendő iparüzletének termékeit.

Brusa (id. h. 107. l.) utal arra is, hogy a volt földmívest, ki a fegyházban valamely iparágat elsajátított, kiszabadulásakor ez a körülmény valóban kínos tünődésbe hozza. Nem tudja magát elhatározni, az új kereseti ágat kezdje-e meg a szabad ... régi életmódjához. Ilyen tünődések- ... Akkor

tené a letartóztatottakat az egészségtelen helyiségeknek és a túlzsufoltságnak testi épségükre gyakorolt káros befolyásaitól; a jelenleg már elgyengülteket pedig, mintegy legegyszerübb gyógymód gyanánt, újra felüdítené, meggyógyítaná a szabadban mozgás és a jó levegő élvezhetése.[7]

Mellékes, de még sem hallgatható el az a három további érv, hogy a szabadban végzendő munkák behozatalával *a productiv tevékenység számára megnyeretnék az az idő, melyet a fegyenczek, rabok és foglyok jelenleg* a börtönrendtartásnak egészségügyi szempontból tett, különben nagyon helyes intézkedésénél fogva *sétával töltenek el;* továbbá még nagyobb mértékben *alapjukat veszteném azok a panaszok, a melyeket a szabad iparosok,* jelenleg, a fegyencz-ipar által okozott megkárosításukról oly sokat *hangoztatnak;* végre, hogy *a szabadban végzendő munkák* az állam részére *pénzügyileg* bizonyára *sokkal kedvezőbbek* lesznek, már az ipartanítással járó időfecsérlésnek és a munkaanyagrontásnak elkerülése folytán is.

Tagadhatatlan, hogy ez újítás keresztülvitele *némi gyakorlati nehézségekkel és némi veszélyekkel* volna összekötve.

Mindenekelőtt összeegyeztethetetlen a szabadban végzendő munka a szigorú magán elzárással és az ir rendszer első fokozatával, a mely tudvalevőleg szintén az elkülönítésből áll. De ez újítás behozatala daczára a magán elzárást egyáltalában nem is javasolnám mellőzni. Ellenkezőleg azt tartanám kivánatosnak, hogy a büntetési idő *első* harmadában minden fegyencz és rab (tehát azok is, kik földmívelést stb. űztek) helyeztessék

[7] Szakértők határozottan állítják, hogy a szabadban végzendő munka e tekintetben valóban a *gyógymód* jellegével bír V. ö. Kirn freiburgi egyetemi tanárnak ide vonatkozó fejtegetéseit a börtön egészségügyről a Holtzendorff és Jagemann-féle Hb. d. Gefängnisswesens II. kötetében megjelent tanulmányában 201. l. — Egészen helyes utasítást foglalnak magukban e tekintetben a fogházak és börtönök kezelése tárgyában kibocsátott rendelet (a 2106/I. M. E. 80 számú utasítás V. melléklete) 139. és 140. §§-ai. Ezek szerint: «*A nagyobb testi mozgással járó foglalkoztatás,* különösen a férfi foglyoknál, *előbbre teendő ülő munkánál* és e részben kivált a serdülő fiatal korban levő férfi foglyokra kell tekintettel lenni. Nem különben, különösen a nyári évszakban *a kevésbbé zárt lég befolyása alatt folytatható foglalkoztatás előbbre teendő a szobai foglalkozásnál.*»

magán elzárásba és foglalkoztassék az *e stadiumban* helyeseknek felismert ipari munkákkal. Kivánatosnak vélem továbbá, hogy azok a fegyenczek, a kik a büntetési idő első fokozatában nem viselték magukat teljesen kifogástalanul, valamint a többszörös visszaesők ne foglalkoztassanak később sem a szabadban végzendő munkákkal, hanem ez utóbbi munkanemek, *mintegy kedvezmény gyanánt,* tartassanak fenn a kifogástalan magaviseletű, olyan egyének számára, a kik korábban szabadban végzett foglalkozást űztek, valamint azok számára is, kiknek nem volt állandó, rendszeres foglalkozásuk (kóborlók stb.).

Nem vethető ez ellen az az érv sem, hogy e kedvezménynyel igazságtalanság következnék el a szintén kifogástalan magaviseletű iparos bűntettesek ellen, a kik továbbra is a fegyházban vagy fogházban, az előbbi ipari munkánál hagyatnának meg. Ez utóbbiak nem fogják e körülményt hátránynak tekinteni, mert ők meg a szabadban végzendő munkát tartanák súlyosabbnak, nem lévén ahhoz szokva és nem lévén elég erősek és edzettek annak végezhetéséhez.

És itt emelem ki, mert itt ismerhető fel legjobban, hogy *a szabadban végzendő munkák behozatala a büntetési intézetekbe csak egyik természetszerű folyománya az individualisatiónak,* az elítéltek egyéni viszonyai lehető figyelembevételének, *a mi pedig a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának egyik legelső kelléke gyanánt van ma már általánosan elismerve.*[8]

Az állítólagos veszélyek, melyekre ez újítás ellenzői utalni fognak, a valóságban korántsem oly lényegesek, hogy felérnének a fennebb vázolt előnyökkel. A különböző államokban e részben szerzett tapasztalatok,[9] valamint a hazai közvetítő-

[8] Ha valamely szabó vagy czipész követ el büntetendő cselekményt és a fegyházban vagy fogházban ugyanez iparágnál alkalmazzák, munkára szorítása bizonyára nem éri őt oly sulyosan, mintha kőfejtéssel, útépítéssel, aratással foglalkoztatják. Épen így a kőműves, a földmüvelő, ha fegyházba kerül, nem korábbi foglalkozásának tovább folytatását, hanem kétségtelenül azt fogja nehezebben elviselni, hogy egész nap (a sétaóra kivételével) csendesen ülve, valamely ipari munkát végezzen, a megszokott szabad levegő helyett, az elzárt és túltömött munkatermekben.

[9] Brusa idézett tanulmányában (id. helyen 113—135. l.) részlete-

intézeteknél, egyes fogházainknál, legutóbb egy folyószabályozási munkálatnál[10] tett kisérletek bebizonyították, hogy ha a szabad munkára használt letartóztatottak megválasztása körül a kellő óvatossággal járnak el; továbbá, ha figyelmeztetik őket, hogy a legkisebb kihágás esetén a fegyházba helyeztetnek vissza és újból ipari munkára alkalmaztatnak; valamint ha közlik velük, hogy szökési kisérlet esetén az őrség jogosítva van fegyverét használni: a büntetés végrehajtásának ez a módozata nem jár több szökési kisérlettel, sem egyéb visszaélésekkel, illetőleg kihágásokkal, mint a mennyi a szabadságvesztés büntetés végrehajtása körül általában elő szokott fordulni.

Mindezeknél fogva óhajtandónak vélem, hogy *az összes fegyházak mellett*, valamint *a törvényszéki és járásbirósági fogházak közül azok mellett, melyeknél a helyi viszonyok ezt megengedik* (pl. a közelben kellőleg elzárt földterület, kert stb. bérelhető), végre *a központi fogházak* létesítése esetén mindezek *mellett is, mezőgazdasági, kertészeti vagy szőlőművelési telep léte-*

sen ismerteti ama tapasztalatokat, melyeket a külföldön a szabadban munkáltatással szereztek.

[10] Hazánkban — tudtommal — eddig csak a lipótvári, mária-nostrai, munkácsi és szamos-ujvári fegyházakban elhelyezett fegyenczek végeztek a szabadban is különböző munkákat. *Lipótvárott* a fegyházi épületeket körülvevő várfalakon kívül eső posványos terület évek hosszú során át nagy kitartással és aránylag kevés költséggel töltetett fel és a jeles igazgató érdeméből az egészségtelen talaj ma már termőfölddé van átalakítva. E termőföldből most már 62 hold szántóföld gyanánt, 15 hold pedig rét gyanánt, gazdaságilag műveltetik és pedig igen jó anyagi és morális eredménynyel. Az a fegyház mellett felállítandó és épen most munkában levő közvetítő-intézet összes épületei is fegyencz munkaerővel állíttatnak elő. *A szamos-újvári* fegyházban elhelyezett fegyenczek egy része 456 napot gyapjúmosással töltött el a Szamos folyón. (Jelentés az igazságügyminiszterium működéséről II. könyv 251. l.) *A kis-hartai* közvetítő-intézetben földmívelést, a *vácziban* kertészetet űznek a fegyenczek. Rendellenesség (kivéve a kis-hartai intézetben előfordult egy szökést) nem jött még elő. Az 1887. év tavaszától novemberig a jászberényi törvényszéki fogházból 84 rab és a váczi fegyházból 54 fegyencz nyolcz hónapon át a Galga patak szabályozásánál alkalmaztatott. Szökés vagy egyéb kihágások nem fordultak elő, a letartóztatottak e munkát előszeretettel végezték; szóval a kisérlet teljesen sikerült. (Jelentés az igazságügyminiszterium működéséről I. könyv 161—165. l.)

sittessék és az intézetben elzártak közől a korábban mezőgazdasági foglalkozást űzők itt is e munkára; a büntetési intézetben gyakorolt iparágakban nem jártas többi egyének pedig *a szabadban űzött más megfelelő foglalkoztatásra* használtassanak fel. (Pl. a kőműveseк, — de természetesen kívülök egyéb letartóztatottak is, — építkezésekre, különösen büntetési intézetek létesitésére, [11] talajjavításra, a hazánkban oly nagy szükséget képező folyó-szabályozásokra, csatornák készítésere, vasútak építésére, katonai építkezésekre stb.) Ha a közmunkákban szabad munkások is vennének részt, a fegyenczek és rabok azoktól természetesen elkülönítendők lesznek. Téli időben, midőn a szabadban nem eszközölhető a letartóztatottak foglalkoztatása, ezek az elítéltek is ipari munkával (főleg könnyen eltanulható és a szabad életben is könnyen hasznosítható iparágakkal) volnának foglalkoztatandók. Első sorban olyanokkal, a melyeknek a mezőgazdálkodásnál is hasznát vehetik.

A különbség a szabadban dolgozó fegyenczek és rabok, valamint a más, közvetítő-intézetbe helyezettek közt természetesen élesen elhatárolandó. Az előbbiek szigorúbb fegyelem alatt tartassanak és mindazok a kisérletek, melyek a közel jövőben a szabad életre átmenő fegyenczczel szemben megtétetni szoktak (pl. apróbb megbízások adása az intézeten kívül is), velük szemben mellőzendők.

Ily szervezés mellett, azt remélem, *ez újítás erkölcsileg, egészségügyileg és államgazdászati szempontból egyike volna a legüdvösebb börtönügyi reformoknak.* —

De ez újítás keresztülvitele előtt is óhajtanom kell a büntetési intézeteinkben jelenleg űzött ipari munkanemek egy részének *mielőbbi kiküszöbölését.* Egyrészt azokat értem, *melyek teljesen gépiesek, a fegyencz értelmét és gondolkozását egyáltalában nem fejlesztik* (pl. takácsság, s általában kötő-szövő iparágak, sodronyszövés stb.), másrészt pedig, *a melyek a fegyencz testi erejét egyáltalában nem veszik igénybe* és igy főleg az erő-

[11] *Angliában* a rabok munkaerejének felhasználásával sikerült aránylag rövid idön és nagyon csekély költséggel megfelelő büntetési intézeteket emelni. Hogy a hazai fegyenczek és rabok szintén kifogástalan sikerrel alkalmazhatók hasonló teendőkre, mutatja a *lipótvári* példa.

sebb dologhoz szokott elítéltek munkaerejét és ezzel a kiszabadulás idején megélhetési képességüket is csökkentik (pl. harisnyakötés, papirzacskó-készítés stb.). Az utóbbiak közé kell sorolnom a törvényszéki fogházainkban oly annyira elterjedt (40 fogházban űzött) *kosárkötést*, mely az iparmunkának a fogházakba behozatala végett kétségtelenül alkalmas munkanem volt, söt bizonyos tekintetben nagy nemzetgazdasági szolgálatokat is tett,[12] de a melyet nem tartok a rabmunka kellékeivel felruházott foglalkozásnak.

III. A rabmunka roppant terjedelmű és a büntetés végrehajtásának annyi mellékkérdésével szorosan összefüggő tanából még csak a *munkaüzem módjára* nézve akarok néhány igénytelen megjegyzést tenni.

Tudvalevőleg a különböző államokban három *módozatát* ismerik a rabmunka-üzemnek.

A *házi kezelést* («régie»), a *bérbeadási* rendszert («entreprise», ez ismét «entreprise générale» vagy «speciale») és a közvetítő módozatot («travail sur commande, Accordsystem, pieceprice plan system, sistema di cottimo»), melyre tudtommal hazánkban nincs külön műszó elfogadva és melyet, rövidség okáért, legyen szabad «vállalkozói rendszernek» neveznem.

A *házi kezelésnél* az állam állítja fel a munkaszemélyzetet és a munkaeszközöket, az állam szerzi be a nyers munkaanyagot és, saját vezetésével és koczkázatával, de egyuttal saját hasznára, dolgoztatja fel és adja el azt. A *bérleti rendszernél* a bérlő veszi bérbe a fegyenczmunkaerőt, ez állítja fel a munkaeszközöket, adja az anyagot és az előállított munkatermékkel mint tulajdonával rendelkezik. A *vállalkozói rendszernél* az állam vezeti, saját személyzetével, a munkát, *a vállalkozó nem jöhet érintkezésbe a letartóztatottakkal*, ő csak a nyers anyagot adja a büntetési intézet vezetőjének és ettől kapja vissza értékesítés végett a kész munkaterméket, mely után vagy darab, vagy nap-

[12] Valóban bámulatos mérvben előmozdította a szőlőkivitelt hazánkban és ezenkívül igen jelentékeny pénzügyi előnyökkel is járt. L. a budapesti és maros-vásárhelyi főügyészek jelelentését 55—56. l.

számra bizonyos díjat (itt már nem mondhatjuk, hogy *bért*) fizet.[13]

Nem fér ez igénytelen tanulmány keretébe, hogy e különböző rendszereket vizsgálva, a kérdést minden oldalról megvilágítani törekedjem. Erre annyival kevésbbé van szükség, mert a közel multban, az 1885. évben, Rómában tartott nemzetközi börtönügyi kongressus előmunkálataiban és vitáiban e kérdés igen beható, gondos tárgyalásban részesült, és mert *erre nézve* hazai irodalmunk is a legújabb időben kiváló hazai szakférfiu[14] tollából igen alapos és becses értekezést mutathat fel.

Igaz, hogy a kérdés a gyakorlatban még nincs eldöntve, a mennyiben a különböző államokban ellentétes rendszereket és pedig lényeges részeltérésekkel látunk érvényben; valószinűleg az elméletben is fog még egy ideig tartani a vita, de annak eredménye alig lehet kétes amaz adatok után, a melyekkel a *házi kezelés* rendszerének hívei a harmadik nemzetközi börtönügyi kongressuson — nézetem szerint — teljesen bebizonyították,[15] hogy a büntetés céljaival, feladatával, helyes végrehajtásával csak az általuk pártolt rendszer egyeztethető össze, és hogy ez a rendszer egyúttal *pénzügyi tekintetben is jelentékenyen előnyösebb.*

Teljes elismerésünkre méltó, hogy hazánkban a börtönügyi igazgatás vezetői mindjárt az alkotmányos aera kezdetén e helyes felfogást tették magukévá, és a rabmunkának az osztrák absolut kormány részéről behozott *bérbeadása* helyett a bérleti szerződések lejártával a fegyintézetekben fokozatosan és következetesen tértek át a házi kezelésre.

[13] V. ö. Jagemann-nak a rabmunkáról szóló tanulmányát a Hb. des Gefängnisswesens II. kötetének 242. l. Ugyanitt (a 243. lapon az 5. jegyzetben) kiemeli a szerző, hogy a *vállalkozói rendszernek lényegéhez tartozik, hogy a munkaadó ne léphessen be a munkatermekbe, illetőleg munkazárkákba.*

[14] «Fegyházi tanulmányok II. A rabmunka.» Tóth Lőrincz rendes tagtól. Akadémiai értekezések a társadalmi tudományok köréből, IX. köt. 6. füzet. (Budapest, 1888.)

[15] L. Skousés-, Illing- és Tauffer-nak e kérdés tekintetében adott véleményét és az ezek felett lefolyt vitát az «Actes du congrès pènitentiaire international de Rome» I. kötetének 413—439. l.

Ma csak a *mária-nostrai női fegyházban* van még érvényben a régi rendszer a maga teljes egészében, és pedig itt — mint már fennebb említettük — a rabmunka bérbe van adva az intézetet vezető és gondozó apáczáknak, a paulai szt Vinczéről nevezett irgalmas nővéreknek, kik minden egyes rabnőért 34 krajczárt kapnak naponkint az államtól és kapják ezenfelül a fegyenczнők egész munkakeresményét.

Ez a sajátságos szervezet azonban, melynek hátrányait már fennebb megkisérlettük kimutatni, alig lesz huzamosabb ideig fentartható és így a bérleti rendszernek utolsó maradványa is, reméljük, rövid időn megszűnik létezni.

De ha maga a bérleti rendszer kihaló félben van is hazánkban, ennek jelentékeny maradványa *még mindig fennáll és pedig* a fennebb már érintett *vállalkozói rendszernek egy teljesen elfajúlt alakjában.*

E rendszernek hazánkban szokásban levő alakja abban áll, hogy valamely iparos (többnyire nagyiparos czégek), előleges szerződés alapján, nyers munkaanyagot szállít az illető büntetési intézetbe; *ezt a saját maga vagy munkavezetői felügyelete alatt* feldolgoztatja a letartóztatottakkal, értékesíti az árút és a munkás után a munkanapok száma szerint, illetőleg a kész munkáért, darab számra, előre meghatározott bért fizet az államnak. E módozat tehát megegyezik a bérleti rendszerrel abban, hogy *a vállalkozó vagy munkavezetője vezeti a munkát; különbözik ellenben abban, hogy nem a rabmunka mint ilyen adatik bérbe, hanem a nyers anyagot adó vállalkozó csak a kész productumért fizet bért.*

E rendszernek kettős előnye van a házi kezelés felett.

Egyrészt nem kíván az állam részéről nagyobb tőkebefektetést és ezzel együtt nagyobb koczkázatot, és másrészt megkiméli az igazgatót az iparüzem vezetésével járó nagy elfoglaltságtól, tűnődéstől, gondoktól.[16]

[16] Főleg e kettős szempontból foglal határozott állást e rendszer mellett a soproni fegyház jeles igazgatója: Balkay István, e fegyháznak jelen állapotáról a magyar jogász-egylet börtönügyi bizottságához beküldött ismertetésében. Ezeken felül még kiemeli azt is, hogy a vállalkozók munkavezetői jobban beoktatják, kiképezik az ipari munkára a fegyenczet,

Ezek az előnyök tagadhatatlanok, a kérdés csak az, felérnek-e ezek a módozatnak hátrányaival?

És erre a kérdésre felelvén, figyelembe kell vennünk azt is, hogy a házi kezeléshez szükséges tőkebefektetés — mint kétségbe vonhatatlan gyakorlati példákból kitűnik [17] — egyáltalában nem követel az államtól komoly akadály gyanánt szolgálható tetemesebb összegeket; továbbá, hogy ez a befektetés a házi kezelés nagyobb jövedelme mellett megtérül; végül, hogy az iparüzem vezetése — a hazánkban dívó kezelési módozat szerint — nem magára az igazgatóra, hanem egyik kezelő hivatalnokra (rendszerint az egyik irnokra) szokott bízatni, hogy tehát ez nem vonja el az igazgatót más fontosabb kötelességei teljesítésétől, hanem inkább csak a nagyobb kiadások megtételénél a döntés, továbbá a felügyelet és az ellenőrzés nyugszik az igazgató vállain; ezeket pedig — nézetem szerint — a büntetés végrehajtásának helyes szempontból való, egyöntetű vezethetése végett okvetlenül az igazgatóra is kell bízni.

Mindezeknél fogva a sokat hangoztatott két előny jelentősége nagyon eltörpül a vállalkozói rendszernek a bérbeadási rendszerrel közös hátrányai mellett, melyek sokkal ismeretesebbek, hogy sem azokra bővebben rámutatnom kellene. Legyen elég utalnom arra, hogy a vállalkozói rendszer mellett is az állam *valósággal bérbe adja* (csakhogy más név alatt) *a letartóztatottak munkaerejét*, és így *kiszolgáltatja azokat a vállalkozó* önös, természetszerűleg a nyerészkedési czéltól vezetett, egyéni *érdekeinek;* hogy *itt is kifejlődik* az a káros és a büntetés czéljával egyáltalában össze nem egyeztethető *dualismus az igazgató és a vállalkozó,* illetőleg ennek munkavezetője *közt,* a mit a bérbeadás ellenzői oly méltán kifogásolnak, és hogy e rendszernél is a fegyenczeknek nem erkölcsi javulása, nem jó maga-

mint ez a házi kezelés mellett (fegyőr-munkavezetőkkel) eszközölhető volna. Ez utóbbi szempontot azonban részemről mellékesnek tartom, mert azt hiszem, hogy megfelelő fizetés mellett (a mit a házi kezelés nagyobb jövedelme kétségtelenül megtérít). Magyarországon mindenütt lehet kapni szakképzett *munkavezetőket*, a kiknek alkalmazásával ugyanezt az eredményt az igazgató is elérheti.

[17] L. Tóth Lőrincz id. ért. 35—36. l.

viselete, hanem fokozottabb ügyessége, vagy nagyobb munkaképessége részesül a vállalkozó részéről — és az igazgató kényszerű beleegyezésével — folytonos jutalmakban és kedvezményekben,[18] sőt valóságos védelemben;[19] végül, hogy — a hazai adatokból, nevezetesen a fegyházigazgatóknak jelentéséből kitetszőleg — *a házi kezelés pénzügyileg a vállalkozói rendszernél is jelentékenyen előnyösebbnek mutatkozik.*

Ez utóbbi körülményt nem is kell részletes számadatok előterjesztésével hosszabban indokolnom.

Elég, ha rágondolunk arra a nagy viszásságra, hogy az állam saját szükségleteit (pl. a katonaruhák varratását) vállalkozóknak engedi át és ezek a vállalkozók, vagy alvállalkozóik fegyencz- vagy rabmunka erővel az állam büntetési intézeteiben állítják elő a kérdéses iparczikkeket; és e munkaerőért fizetnek ugyan az államnak, de ez utóbbi mégis megkárosodik azzal a jelentékeny összeggel, a mely e könnyen mellőzhető közvetítésért, nyereség fejében, a vállalkozónak jut. És így van ez más iparágaknál is.

Végül nem szabad elfeledni azt a szempontot sem, hogy *a házi kezelés, a hazai tapasztalatok szerint is, a vállalkozói rendszernél sokkal* kevésbbé károsítja a szabad ipart, mely szempont figyelembe vétele pedig, épen hazai viszonyaink közt, amúgy is a kezdet nehézségeivel és a kedvezőtlen viszonyokkal küzdő iparunkkal szemben, kétszeres kötelessége a börtönügyi igazgatásnak.

Mindezek alapján azt az óhajunkat kell kifejeznünk, hogy

[18] A soproni fegyházról szóló jelentésből látom, hogy a vállalkozó »a mennyiség vagy minőség tekintetében kiválót előállító munkást — az igazgató engedélye alapján — *külön ipardíjjal is (!)* jutalmazza«. Ezt a büntetés czéljával, a fegyházban okvetlenül szem előtt tartandó egyenlőség szempontjával és a fennálló börtönrendtartással is feltétlenül ellenkezőnek tartom.

[19] A vállalkozó vagy munkavezetője — mint számos esetben az illető igazgatóktól elbeszélni hallottuk — természetesen a saját érdekében, tőle telhető minden módon küzd az ellen, hogy valamely ügyes, jól begyakorolt fegyencz, ha fegyelmi vétséget követ el, megfenyítésül más iparághoz helyeztessék át, vagy néhány napra magán elzárásba tétessék.

a vállalkozói rendszer, a fennálló szerződések lejártával, *lehetőleg mindenütt megszüntettessék és következetesen a maga teljességében hozassék be a házi kezelés.*

A fogházaknak egy, aránylag elég *jelentékeny részében*[20] még *a bérleti rendszer áll fenn.* Nem is kell mondanunk, hogy a fennebb már kifejtettek miatt annak mielőbbi megszüntetése itt is felette kivánatos és ez óhajt a börtönügyi igazgatás, mely eddig is «a régie» mellett foglalt állást, bizonyára rövid idő alatt teljesítni fogja is.

VI.

Az állam megelőző óvintézkedései a büntetendő cselekmények ellen.

Valamely büntetendő cselekmény elkövetése az ez által legtöbbször okozott vagyoni kárral, a szabadságvesztés büntetés végrehajtásával járó jelentékeny költségekkel és ama körülmény folytán, hogy a bűntettes munkaereje a szabadságvesztés büntetés tartama alatt soha sem aknázható ki teljesen, — mindig helyrehozhatatlan kárral jár az államra nézve.

Ebből folyólag, — a jogrend fentartásának szempontján kívül, — már ebből az okból is természetszerű követelmény, hogy az államnak nemcsak a büntetés alkalmazása áll kötelességében, de *kötelessége egyúttal minden lehető megelőző intézkedést is megtenni, kötelessége lehetőleg megvédeni a társadalmat és annak egyes tagjait* a büntetendő cselekmények elkövetése ellen.

Tennie kell ezt már annyival inkább, mert a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának sikere, még a legjobb büntetési rendszer és ennek legkövetkezetesebb, teljesen a törvény-

[20] A főügyészek jelentése szerint (56. l.) a fogházakban a *munkabérlők részére* ipari munkával foglalkoztattatott az ipari munkával elfoglalt letartóztatottaknak 21·54%-a.

hozó szándékának megfelelő végrehajtása mellett is, — mindig kétes marad. A büntetési intézetből kiszabadult egyén erkölcsi javulásának nincsenek biztosan felismerhető jelenségei, a visszaesés lehetősége mindig fenforog, szóval a már büntetett egyén, az esetek többségében, kiszabadulása után is félelmes marad a társadalomra nézve.

Hogy lehetséges-e a megromlott erkölcsi érzületet valakiben teljesen helyreállítani, lehetséges-e a már egyszer elsülyedtet örökre megszabadítni a bűn hatalmából, ez *in concreto* mindig *kétes* kérdés marad. Ellenben, ha az állam intézkedései tanult és munkás polgárokat, becsületes, tisztességes embereket neveltek, ezektől, — egyes kivételes ballépésektől eltekintve, — mindig remélhető lesz a törvényt tisztelő magatartás.

Az államnak *e téren* kifejtendő *praeventiv* tevékenysége nagyon sokoldalú.

Ide tartoznak mindazon állami intézmények, melyek a megfelelő *vallás-erkölcsi nevelés* létesítését biztosítják (általánosan kötelező népoktatás, óvodák az alsóbb néposztályok, különösen az egész nap dologban levő munkás néposztály gyermekei számára stb.); továbbá, a melyek a *közjótékonysági és szegény-ügyet* szabályozzák, a társadalom egyes elhagyatott, saját gondozásukra még képtelen tagjainak megmentését czélozzák (árvaházak, menedékházak elhagyatott gyermekek számára stb.), de főleg *ide tartozik minden olyan állami intézkedés,* a mely az elromlásnak, az elzüllésnek kitett gyermekek megmentésére, a már megromlottaknak a jó útra visszatérítésére irányul (javító házak stb., melyekben még a romlott, vagy épen bűntetteket elkövetett gyermekek javulása bizonyára lehetséges, s melyeknek fontossága kiderül onnan, hogy a gyermekkorban nyert, megfelelő nevelés kétségtelenül biztos óvszer a bűntett ellen, míg a későbbi korban alkalmazott szabadságvesztés büntetés javító hatása mindig kétes); továbbá azok az intézkedések, *melyek a bűntettek egyik legfontosabb előidéző tényezőjének: az alcoholismusnak leküzdését, vagy legalább megfékezését kisérlik meg és végül ide tartozik az előzetes küzdelem a veszélyes társadalmi osztályok* («classes dangereuses») *ellen,* melyekből a bűntett a legnagyobb mértékben toborozza a saját katonáit és a melyek állandó veszélyt képeznek az államra és a társadalomra

nézve egyaránt. Ez utóbbi osztály azokból áll, a kik vagy nem bírnak állandó foglalkozással, vagy erkölcstelen, de az állam részéről különböző indokokból elnézett keresetforrást űznek. Ide tartoznak tehát különösen a csavargók, koldusok stb.

Nálunk az állami tevékenység ezen a nagy téren úgyszólván *teljesen szünetel.*

Kétségtelen pedig, hogy vannak eszközök, melyekkel az iszákosság sikerrel megfékezhető, folytonos terjedése meggátolható, sőt melyekkel az alcoholismus pusztításait jelentékeny mértékben leküzdeni is lehet.

Ilyenek a legrosszabb minőségű (tehát a legalsó néposztály által fogyasztott) szesznek erős megadóztatása, a szesz kicsinyben való eladásának megnehezítése, az elkövetett jövedéki kihágások szigorú megbüntetése stb., melyek külföldön valóban bámulatos eredményeket voltak képesek e tekintetben előidézni.[1] Szükséges tehát hasonló intézkedéseket nálunk is megtenni, valamint törvényhozási úton intézkedni arról, hogy *a szokásszerű iszákosság* (mint a mely annyi büntetendő cselekmény elkövetésére szolgáltat okot és alkalmat) delictum sui generis gyanánt, *mint kihágás,* nálunk is büntettessék.

A veszélyes társadalmi osztály ellenében pedig a külföldön sikerrel alkalmaztatik *a dologház* («kényszer-munkaház») intézménye, melyet, a nélkül, hogy ezuttal szervezésének részleteire kiterjeszkedni óhajtanék,[2] — büntetési rendszerünk kiegészítéseül, mielőbb behozandónak vélek.

A csavargók, koldusok és tisztességes munka nélkül élődő egyéb társadalmi osztályok, épen az által, hogy nincs rendszeres

[1] L. ezekre nézve a «Bulletin de la législation comparée» 1888. évi folyamának februári füzetében (a 123—131. l.) foglalt tanúlságos adatokat. (Részletesen ismertetve e sorok írójától a *Jogtudományi Közlöny* 1888. évi 9. számában (77—78. l.)

[2] A magyar jogász-egylet börtönügyi bizottsága e kérdést is legközelebb megvitatásra tüzvén ki, fentarthatom magamnak arra vonatkozó igénytelen nézeteimnek előadását akkorra, midőn biztos alapul szolgálhatnak erre a véleményadásra felkért jeles hazai szakembereknek (különösen a rendőrségi szakférfiaknak, a kik a «classes dangereuses» kérdésével gyakorlatilag foglalkoznak) sokoldalú tapasztalataik alapján kifejtett nézetei.

foglalkozásuk, állandó veszélyt képeznek a jogrendre és a társadalomra nézve.

Az állam a büntetendő cselekmények elkövetésének megelőzésére praeventiv eszközökkel rendelkezvén, jogában áll e közveszélyes egyéneket is, büntetés terhe alatt, utalni állandó, tisztességes keresetmód választására és ha ezt mégsem tennék, rendőri büntetésül, de egyuttal az elkövetendő büntetendő cselekmény ellenében megelőző óvintézkedés gyanánt, jogában áll valamely e czélra felállított intézetben kényszermunkára szorítni őket (kényszer-munkaház).

De szükségessé teszi hasonló intézetek felállítását egyes kisebb, de következményeikben szerfelett veszélyes *kihágások hatályos megbüntethetésének szempontja is.* Az a néhány napi *közös elzárás,* mely ma hasonló büntetendő cselekmények ellenében alkalmaztatik, nemcsak az erkölcsi javítás minden eszközét (vallási oktatás, tanítás stb.), hanem rendszerint az okszerű és szakadatlan munkáraszorítást is nélkülözi és épen ez okból *sem elrettentő, sem javító hatása nem lehet.*

Egyes kihágások büntetéseül tehát az *elzárás helyett* (különösen a visszaesőkkel és a veszélyes társadalmi osztály tagjaival szemben) szükségesnek vélném a *dologház intézményét, büntetési rendszerünk kiegészítéseül, behozni.*[3]

Csak megérinteni óhajtottam ezekkel a jelen igénytelen dolgozat keretébe úgy is csak közvetve tartozó eme kérdéseket, annak feltüntetésére, hogy az államot e téren is széles körű teendők várják még.

[3] Egyes külföldi büntetőtörvények (pl. a német «Reichsstrafgesetzbuch» 361. és 362. §§.) a dologházat az illető kihágásokra mért elzárás büntetés kiállása után «*correctionelle Nachhaft*» gyanánt rendelik alkalmaztatni. Nézetem szerint azonban az elzárásnak épen e kihágásokkal szemben nem lévén sem elrettentő, sem javító hatása, sokkal helyesebb — annak teljes mellőzésével — a kényszer munka házat alkalmazni kizárólagos büntetésül.

VII.

A társadalomnak és a szakférfiaknak közreműködése.

Felette téves volna azonban azt hinni, hogy a börtönügyi reform terén mindent az igazságügyi kormány és a törvényhozás kezdeményezésétől és tevékenységétől kell várnunk. Ellenkezőleg *jelentékeny része jut a reformban a társadalomnak és a szakköröknek is.*

A társadalomnak a börtönügy iránt érdeklődő magatartása és a rabsegélyezés terén activ közreműködése nélkül elégtelen a legjobb állami szervezet is.

Mellőzhetlen feladat tehát, hogy sikerüljön megtörnünk a társadalom jelenleg uralkodó közönyének jegét.

Okvetlenül meg kell győznünk a társadalmat, hogy a büntetési intézetből kibocsátott rabot meg kell erősíteni a javulásra irányuló szándékában; nem hideg gyanakodással, megvetéssel, hanem habár *óvatos,* de mégis jó akarattal kell őt fogadni és módot kell neki nyujtani a tisztességes megélhetésre. Lehetőleg terjeszteni kell minél szélesebb körökben azt a hitet, hogy *a rabsegélyezés* nem álhumanitarius, nem sentimentalis intézmény, hanem *a legbölcsebb önvédelem, a mit a társadalom saját érdekében tanúsíthat,* mert a segélyezés a büntetés kiállását követő első időben feltétlenül megkivántatik az elbocsátott büntettes tartós javulásához, a visszaesés lehető megakadályozásához, szóval a büntettel való sikeres küzdelemhez.

Bele kell vonnunk a társadalom egész művelt osztályát a rabsegélyezés nagy actiójába, melynél — mint számos külföldi tapasztalat fényesen mutatja — az állam, az igazságügyi kormány mindig küzd az elbocsátott rab bizalmatlanságával és melyet csak a társadalom végezhet igazi sikerrel.

Másrészt pedig az a tagadhatatlan tény, hogy a börtönügy az utolsó évtized alatt *önálló tudománynyá* fejlődött, úgy, hogy a külföldön a kiváló szakembereknek egy-egy nagy csoportja e külön szakma művelésére fordítja tehetségeit: nálunk is okvetlenül szükségessé teszi, hogy ez a, hazánkban újabban oly

teljesen és oly méltatlanul elhanyagolt tan szakembereink részéről *önálló tudományos tárgyalásban* részesüljön. Mert szépen és igazán mondja dr. SZÉKELY FERENCZ,[1] hogy: «a börtönreform oly nagy építmény, melynek létrehozásához mindenütt az illető tényezők összhangzó működése és különösen a szakférfiak buzgó munkássága volt szükséges. E nélkül a mű nálunk sem fog sikerülni».

A börtönisme nagy fontossága, segédtudományainak rendkívüli kiterjedése és az a körülmény, hogy az elmélet itt fokozott mértékben reá szorul a tényleges viszonyok megfigyelésére, maga után vonja annak szükségét, hogy büntető jogászaink közül is minél többen foglalkozzanak culturalis haladásunknak emez, egyik legfontosabb feltételével.

A tudománynak, az irodalomnak nagy feladata, széles működési tere van itt!

Mindenek előtt *meg kell állapítania a tényleges állapotokat,* mert «csak ha tájékoztuk magunkat a helyzet felől, a melyen javítni akarunk: akkor tűzhetjük ki a megvalósítás reményével az elérendő czélt; a kivitel módozatainak megvitatása pedig még ezután következik.[2]»

Aztán, *a börtönismének mint tudománynak hazai talajon való előbbre vitelével* és a külföld e téren jelentkező haladásának megismertetésével, anyagot kell szolgáltatni a hazai gyakorlati szakembereknek gondolkozásra, újításokra, továbbképzésre.

[1] «Börtönügyünk jelen állapota» czímű nagy érdekű, szakavatott értekezésében (Magyar Igazságügy I. köt. 102. l.).

[2] Dr. SZÉKELY FERENCZ id. értekezésében (id. helyen 102. l.). Fényes mintakép gyanánt szolgálhat, hazai tényleges viszonyaink tanulmányozása tekintetében szakférfiainknak kiváló és ügybuzgó börtönügyi szakemberünknek: TÓTH LŐRINCZ kir. curiai tanácselnöknek és akadémiai tagnak példája, a ki az *illavai fegyház* beható és szakavatott ismertetésével kezdte meg nagybecsű és nagyérdekű fegyházi tanulmányait («Fegyházi tanulmányok. I. Az illavai fegyház.» Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Kiadja a magyar tudományos akadémia VIII. köt. 2. szám [Budapest, 1885.]), és főleg dr. MAYER SALAMON kormánytanácsos, bécsi egyetemi tanárnak, a magyar igazságszolgáltatás e fáradhatatlan barátjának azaz eljárása, hogy évről-évre mind szélesebb arányban tanulmányozza különösen börtönügyi viszonyainkat is.

Végre *ki kell jelölnie a szükséges reformok legfontosabbjait, meg kell állapitania a haladás irányát,* meg kell vetnie a talajt, melyen az illetékes körök a reformintézkedéseket, annak idején, megtehessék.

Ha ezeknek a tudományos mozgalmaknak megindítására ez igénytelen előadás csak a legparányibbal is közrehatott volna: czélomat teljesen elértnek tekinteném!

Elnök Csemegi Károly :

Tisztelt teljes-ülés! Igazán nagy köszönettel tartozunk a felolvasó úrnak azon nagy tanulmánynyal, mély gonddal és alapos készültséggel elénkbe tartott képért, melyben börtönügyi helyzetünk jelenlegi visszariasztó állapotát feltüntette. Talán ez lesz a régen várt tényező, mely végre valahára el fogja némítani az úgynevezett álhumanismus folytonos hangoztatásával tüntető tudatlanság lármáját; talán végre be fogják látni, hogy börtöneinkben nemhogy a humanismus túlhajtásáról lehetne szó, hanem, a mint nagyon helyesen kimutatta az igen tisztelt felolvasó úr, még az élet fentartására szükséges, az életre megkívántató élelem sem nyújtatik sem elégséges mennyiségben, sem pedig a megfelelő minőségben. Luxusról, tehát kényelemről és — a mi annyi szemet szúr és annyiszor hányatik fel ellenünk — «matraczokról» börtöneinkben szó nem lehet.

Hogy mi juttatta idáig a dolgokat, az nagyon complex kérdés. Egyet-mást a tisztelt felolvasó úr igen helyesen megjelölt. Szabadjon nekem is egyet hozzáadnom: — *nagy részben mi magunk!* a mi megfélésünk, visszariadásunk, elhallgatásunk a valótlanság üres lármájával szemközt. Igenis, nagyrészt mi magunk vagyunk okai annak, hogy a most hangoztatott *reactio* nagy arányokat öltött, hogy azzal ma, mint positiv veszélyes tényezővel számolni kell. Ha bátran szembe szálltunk volna e mozgalommal keletkezésében, ha nem áltatjuk magunkat a veszélytelenség illusiójával; ha idejekorán megtettük volna kötelességünket: nemhogy idáig növekedik a lárma, hanem az, mint lényegnélküli valótlanság, már keletkezésében elüzetett, elpárolgott volna.

A mi legdicsőbb férfiaink, a 1840. évi korszak legnagyobb alakjai, hazánk legfőbb kötelességének tekintették, az alkotandó igazságügyi reform terén a börtönügygyel foglalkozni. Még a büntető törvénykönyv tervezete is, nem büntetőjogi szempontból, hanem mint a börtönügy javításának kérdése jutott az előtérbe, és elkészítésére — a törvényben adott utalás is, a börtönrendszer reformjáról szólt. Nagy elődeink meg voltak győződve, hogy négy-öt iv papiros, melyre a büntető törvénykönyv iratik: a büntető igazságügy helyzetének javítását — magában véve nem hozhatja létre. Ehez egy helyes börtönrendszer s ezzel együtt — a társadalom tevékeny közreműködése, a szakemberek lelkes cselekvősége, buzgalma, folytonos fáradozása, szellemi megerőltetése, — ehez igen sok tényező szükséges.

Nagyon helyesen mondta a t. felolvasó úr, hogy a börtönügy — első rendben nem a humanismus kérdése; többet mondok — nem is kérdése első rendben az igazságügynek, *hanem kérdése a helyesen felfogott társadalmi önérdeknek.* Azt a pénzt, melyet az állam a büntető igazság ügyére — s különösen a börtönrendszer keresztülvitelére — költ, *azt a pénzt önmaga biztosítására költi,* azt a czéljai világos tudatával biró társadalom nem tekinti másnak, mint önnön érdekében tett — nélkülözhetlen, szükséges beruházásnak. Ily fenköltnek, ily felvilágosodottnak ismertem, ilyennek tanultam megismerni hazám társadalmát, — s a történet tanusága szól mellettem, midőn reményemet fejezem ki, hogy ilyennek fog az nemsokára újra valósulni. A felolvasó úr nem hasztalanul hivatkozott a hazai közszellemre. A reactio nem annyira erős, hogy a visszatérés a 40-es évek nagy eszméihez s áldásos kezdeményezéseinek folytatásához hosszú időre el lenne zárva.

Engedje meg a t. teljes-ülés, hogy meleg köszönetemet fejezzem ki a tisztelt felolvasó úrnak tanulságos előadásáért. *(Éljenzés.)*

A „MAGYAR JOGÁSZEGYLET“ KIADÁSÁBAN megjelentek és PFEIFFER FERDINAND könyvkereskedésében (IV. Szervita-tér) kaphatók:

Értekezések.

I. **Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja.** Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

II. **A franczia ügyvédség.** Irta *Dr. Nagy Dezső.*

III. **Az életbiztositás lényege és jogi természete.** Irta *Dr. Neumann Armin.*

IV. **A 12 éven alóli életkor és a büntetőjogi beszámitás.** Irta *Beksics Gusztáv.*

V. **A vasuti jog jelenlegi érvényében.** Irta *Dr. Herich Károly.*

VI. **A magyar örökösödési jog tervezetének vezéreszméje.** Irta *Dr. Teleszky István.*

VII. **A közszerzeményi jog.** Irta *Dr. Jancsó György.*

VIII. **Az ági öröklés fentartása.** Irta *Dr. Herczegh Mihály.*

IX. **A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány.** Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

X. **Az örökjog alapelvei a magyar polgári törvénykönyv tervezetében.** Az 1882. nov. 11.—deczember 4. ülésekben folytatott vita.

XI. **A büntető biróságok szervezete és hatósági köre,** tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. Irta *Dr. Jellinek Arthur.*

XII. **A büntető biróságok szervezete és hatósági köre,** tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. Az 1883. márczius 19—junius 1-ig folytatott vita.

XIII. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Nagy Dezső.*

XIV. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Emmer Kornél.*

XV. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Plósz Sándor.*

XVI. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1883. évi november 17-től deczember 1-ig folytatott vita.

XVII. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1883. deczember 1-től 1884 január 28-ig folytatott vita.

XVIII. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1884. márczius 12-től április 7-ig folytatott vita.

XIX. **Uj irányok a magánjogban.** Irta *Dr. Schwarz Gusztáv.*

XX. **Huszonkét levél az 1842-től 1854-ig terjedő időszakból.** Felolvasta 1884. nov. 22-én *Dr. Tarnai János.*

XXI. **Naturalismus a büntetőjogban.** Irta *Dr. Heil Fausztin.*

XXII. **Telekkönyvi reformok.** Irta *Káplány Géza.*

XXIII. **Magánjogi codificatiónk és régi jogunk.** I. Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXIV. **Nézetek a telekkönyvi reformról.** Irta *Dr. Csillag Gyula.*

XXV. **Telekkönyvi reformok.** Irta *Dr. Imling Konrád.*

XXVI. **Telekkönyvi reformok.** Az 1885. május 12-ikén tartott vita.

XXVII. **Magánjogi codificatiónk és régi jogunk.** II. Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXVIII. **Lachaud védbeszédei.** Irta *Dr. Végh Arthur.*

XXIX. **A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet elleni fegyelmi eljárásról.** Irta *Dr. Jellinek Arthur.*

XXX. **A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana.** Irta *Dr. Balogh Jenő.*

XXXI. **Az örökség birtokbavételének főelve a magánjogi törvénytervezetben.** Irta *Galamb István.*

XXXII. **A polgári biróság szervezése.** Irta *Dr. Herczegh Mihály.*

XXXIII. **Magánjogi codificatiónk és régi jogunk.** III. Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXXIV. **A polgári biróságok szervezéséről.** Irta *Tóth Gáspár.*

XXXV. **A référé-rendszer s magyar alkalmazása.** Irta *Dr. Emmer Kornél.*

XXXVI. **A birói szervezet.** Irta *Dr. Podhorányi Gyula.*

XXXVII. **A nemzetközi magánjog haladása.** Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXXVIII. **Az angol büntető eljárás.** Irta *Dr. Csorba Ferencz.*

Külföldi törvények magyar forditásban.

I. **Német, osztrák és franczia uzsoratörvények.** Forditották *Dr. Barna Ignácz* és *Dr. Nagy Dezső.*

II. **Olasz ügyvédi rendtartás.** Az 1874. junius 8-iki törvény az ügyvédség és az ügyészség gyakorlásáról. Függelék: a kiegészitő kir. rendelet. A képviselőházi bizottság indokolása. Ford. *Dr. Dell'Adami Rezső.*

III. **A schweizi szövetség törvénye a kötelmi jogról.** 1—161. czikkek. Forditotta *Dr. Barna Ignácz.*

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

